

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำเอาปรัชญามาประยุกต์กับการศึกษานั้นทำให้เกิดวิทยาการแขนงหนึ่งเรียกว่า ปรัชญาการศึกษา บทบาทของปรัชญามีส่วนช่วยการวางแผนและการดำเนินกิจการทางการศึกษา วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า "เนื้อหาปรัชญาช่วยนักการศึกษาในด้านกำหนดเป้าหมายหรือสิ่งอันมีค่าสูงสุดในการดำเนินกิจการการศึกษา และในด้านวิธีปรัชญาช่วยให้นักการศึกษาเข้าใจในจุดยืนของตนเห็นปัญหากระจ่างชัดและรู้จักตัวเองมากขึ้น"¹ ในประเทศไทยเรามีความพยายามที่จะแสวงหาปรัชญาการศึกษามาตลอด เพราะมีคำถามที่ว่าเมืองไทยมีปรัชญาหรือไม่ เป็นเรื่องที่ถูกตั้งคำถามมาว่าสองทศวรรษ เมื่อเราย้อนกลับไปดูการจัดการศึกษาในสมัยโบราณ ก็มีโซ่การจัดการศึกษาของไทยจะไร้หลักเกณฑ์เสียทีเดียว เพราะในอดีตนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วัดและพระสงฆ์ได้มีบทบาทในการจัดการศึกษาให้กับคนไทย ถือได้ว่าประเทศไทยยึดถือเอาพุทธธรรม เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาซึ่งจะสอดคล้องกับสภาพของการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยนั้น ในปัจจุบันแม้ว่าสภาพวิถีชีวิตและสังคมจะแตกต่างไปจากสมัยก่อน แต่ชีวิตคนไทยยังคงมีพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน ถ้าหากเราจะยึดเอาพุทธธรรมมาเป็นแนวในการจัดการศึกษานั้นจะเป็นการสร้างปรัชญาการศึกษาของไทยได้ ผู้วิจัยคิดว่าปรัชญาการศึกษาที่มีพุทธศาสนาเป็นแม่บทจะสอดคล้องกับชีวิตคนไทยยิ่งกว่าปรัชญาการศึกษาอื่น ๆ แน่นอน

¹วิทย์ วิศทเวทย์, "ปรัชญาการศึกษา" ในสังคมศาสตร์กับการศึกษา โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522. หน้า 48-49.

เมื่อสำรวจงานวิจัยทางพุทธปรัชญาการศึกษาพบว่า ยังไม่มีผู้ใดวิจัยไว้ เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะวิธีการศึกษาปรัชญาการศึกษาของไทยยังอยู่ในวงจำกัด และสภาพสังคมที่เจริญด้วยวัตถุ แต่จิตใจของประชาชนในประเทศไม่ได้เจริญตาม รวมทั้งข้อเสนอพุทธปรัชญาการศึกษายังกระจัดกระจาย จึงควรที่จะได้รวบรวมไว้ในที่เดียวกัน นอกจากนี้ "จากแนวคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนเป็นผู้มีความคิด (Ideas) และความคิดจะเป็นพื้นฐานของการกระทำ (Action)"² ครูและผู้บริหารซึ่งเป็นมนุษย์จึงย่อมมีความคิดเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงาน โดยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจทำการวิจัยโดยสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับสารัตถพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องที่จะทำให้ทราบว่าในปัจจุบันมีแนวโน้มในด้านแนวคิดและการปฏิบัติสารัตถพุทธปรัชญามากน้อยเพียงใด ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นระดับพื้นฐาน และสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาในอุดมคติ และแนวคิดที่เป็นไปได้ในอนาคต ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาคำปรัชญาการศึกษาของไทยในโอกาสข้างหน้า

เพื่อในงานวิจัยเรื่องนี้มีคามชัดเจนยิ่งขึ้น ในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยจะเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 ความหมายของปรัชญาการศึกษา และลัทธิปรัชญาการศึกษา 5 ลัทธิ คือ พหุพัฒนาการนิยม อรรถถาวานิยม ปฏิรูปนิยม สารัตถนิยม นිරันตรนิยม โดยในแต่ละลัทธิจะศึกษาหัวข้อต่อไปนี้

ภูมิหลัง

แนวคิดพื้นฐาน

ความหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ธรรมชาติของมนุษย์

²เมธี ปิลันธนาพันธ์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 100.

ญาณวิทยา

กระบวนการของการศึกษา

โรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียน

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ครู

นักเรียน

วิธีสอน

หลักสูตร

การวัดผลและประเมินผล

ตอนที่ 2 สารัตถพุทฺธปรัชญาการศึกษา โดยศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้
ภูมิหลัง

พุทฺธปรัชญา

- อภิปรัชญา

- ญาณวิทยา

- คุณวิทยา

ปรัชญาเกี่ยวข้องกับกรปฏิบัติอย่างไร

พุทฺธปรัชญาการศึกษา

- ความหมายของการศึกษา

- ความมุ่งหมายของการศึกษา

- ธรรมชาติของมนุษย์

- พุทฺธญาณวิทยา

- กระบวนการของการศึกษา

- โรงเรียน

- ผู้บริหารโรงเรียน

- บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

- ครู

- นักเรียน
- วิธีสอน
- หลักสูตร
- การวัดผลและประเมินผล

ตอนที่ 3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษา

รายละเอียดทั้ง 3 ตอน จะได้แยกเสนอรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวว่า

ปรัชญาเกิดจากปัญหาของชีวิตมนุษย์ และปรัชญาก็จะเกี่ยวข้องในเรื่องการแก้ปัญหาเหล่านั้น โดยปรัชญาจะเป็นเสมือนทฤษฎีทั่วไปของการปฏิบัติ ปรัชญาจะชี้ทิศทางที่ฉลาดแกมมนุษย์ ดังนั้นปรัชญาการศึกษาจึงหมายถึง ทฤษฎีทั่วไปของการศึกษาที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่สุจริตและชัดเจน³

ส.ศิริรักษ์ กล่าวว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ ความพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอด และพยายามที่จะให้ความคิดที่ลงรอยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้ใช้ได้ผลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้"⁴

³John Dewey, Democracy and Education (New York: The Macmillan Company, 1965), pp. 328-332.

⁴สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2516), หน้า 47.

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ กล่าวว่า

ปรัชญาการศึกษา คือ ความพยายามที่จะวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และพิจารณาการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ทุกแง่มุม ให้เข้าใจ ถึงแนวคิดหลัก ความสำคัญ ความสัมพันธ์ และเหตุผลต่าง ๆ อย่าง ชัดเจน มีความต่อเนื่อง และมีความหมายต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม⁵

จิตรกร ตั้งเกษมสุข กล่าวว่า "ปรัชญาการศึกษาคือ การนำเอาเนื้อหา และวิธีการของปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา"⁶

ปรัชญาการศึกษาในความหมายของสมบูรณ พรวรรณพ หมายถึง "แนวความคิดทางปรัชญาที่มีอยู่ในปรัชญาแม่บท แล้วถูกนำมาเรียบเรียง ร้อยกรองใหม่ จนเป็นระบบสำหรับประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา"⁷

อุทัย เกษตานนท์ อธิบายถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "เป็นการนำความรู้ทางปรัชญาเข้ามาใช้จัดการศึกษาด้วยการแปลความหมายของ ข้อค้นพบในปรัชญาแล้วนำมาสัมพันธ์กับการจัดการศึกษา เพื่อช่วยแนะแนวทางในการเลือกจุดหมายปลายทาง นโยบายของการศึกษา"⁸

⁵ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 34.

⁶จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 22

⁷สมบูรณ พรวรรณพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนส์โตร์, 2524), หน้า 5.

⁸อุทัย เกษตานนท์, พื้นฐานการศึกษา ศีลธรรม 111 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 16

อบรม สนิทบาล และชาวยุชย์ ศรีไสยเพชร ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "หมายถึงแนวคิด ความเชื่อ ทศนคติ และวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา โดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนและบุคคลมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อพัฒนาบุคคลตามความมุ่งหมายที่ต้องการ"⁹

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษาเป็นการนำเอาวิธีการของปรัชญามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา มีบทบาทอันสำคัญในการชี้แนะทางในการจัดการศึกษา ช่วยให้เห็นปัญหาของการศึกษา และเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

ภูมิหลัง ผู้คนคิดทฤษฎีการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมคือ ฟรานซิส คับเบิลยู พาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) ซึ่งได้เสนอให้มีการปฏิรูประบบโรงเรียนเสียใหม่ เมื่อ ค.ศ. 1870 เพราะ เห็นว่าการเรียนแบบเก่าเข้มงวดเรื่องระเบียบวินัย บรรยายภาคการเรียนเฉื่อยช้า และการศึกษาไม่มีจุดยืนที่แน่นอน การเสนอยังไม่เป็นที่ยอมรับในสมัยนั้น ต่อมา จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้นำความคิดนี้มาขยายต่อโดยประยุกต์แนวความคิดของปรัชญาลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เข้าไป กลายเป็นปรัชญาการศึกษาแบบ Progressivism ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายในสหรัฐอเมริกา ในศตวรรษที่ 20 มีการตั้งสมาคมขึ้นชื่อ Progressive Education Association ¹⁰ ได้มีการดำเนินการจัดทำ "หลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต" (The Life - Centered Curriculum) ขึ้นใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ เริ่มด้วยการใช้ในโรงเรียนราษฎร์ก่อน แล้วจึงกระจายกว้างขวางออกไปใช้ใน

⁹อบรม สนิทบาล และชาวยุชย์ ศรีไสยเพชร, วิชาพื้นฐานการศึกษา (ศึกษา 111) (กรุงเทพมหานคร: โอเคียนส์โตร์, 2522), หน้า 33.

¹⁰George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education (New York: John Wiley and Sons, 1971), p. 47.

โรงเรียนท้องถิ่นด้วย เรื่องนี้ได้เกิดวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1938 โดยมีการอภิปรายพิถกต่างกันระหว่างนักศึกษาที่นิยมลัทธิปรัชญาสารัตถนิยมกับที่นิยมลัทธิปรัชญาพัฒนาการนิยม แต่ไม่มีข้อยุติใด ๆ เกิดขึ้นในขณะนั้น จนเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (1941-1945) เมื่อรัสเซียได้ส่งดาวเทียม Sputnik I ไปลงดวงจันทร์ได้สำเร็จเป็นชาติแรก ลัทธิปรัชญาสารัตถนิยมจึงได้รับความสนใจจากประชาชนและมีผลทำให้การศึกษาแบบพัฒนาการนิยมถูกโจมตีอย่างมาก ต่อมาในปี ค.ศ. 1957 สมาคมการศึกษาแบบพัฒนาการก็ได้ยุบเลิกไป เนื่องจากประชาชนเสื่อมความนิยม แต่อย่างไรก็ตามแนวความคิดของลัทธิซันก็ยังมี การนำไปใช้ในสหรัฐอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจนถึงปัจจุบัน

แนวความคิดพื้นฐาน

ปรัชญาพัฒนาการนิยมมีแนวความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังนี้
เรื่องความจริงได้มาจากประสบการณ์ (Experience as Reality) มนุษย์มีความสามารถในการรับรู้ จดจำ สร้างมโนภาพ คิดเชื่อมโยง แก้ปัญหา และถ่ายทอดความสามารถเหล่านี้จะพัฒนาเมื่อได้มีโอกาสลงมือกระทำ และได้ฝึกฝนบ่อย ๆ

การแสวงหาความรู้เกิดจากการค้นคว้า ทดลองตามแนววิทยาศาสตร์เป็นประสบการณ์ตรง และการใช้ความคิดและประสบการณ์ที่ผ่านมาเพื่อแก้ปัญหา เน้นประสบการณ์คาดคะเน

เกี่ยวกับค่านิยมหรือค่านิยม ถือว่า "มิใช่สิ่งตายตัว อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย ตามสภาพของบุคคล และสังคม และเป็นที่สามารถเปรียบเทียบ ทดสอบและประเมินผลได้"¹¹

คำว่า พัฒน หรือ Progressive หมายถึงความก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงสภาวะที่แท้จริงมิได้อยู่หนึ่ง ไม่คงที่ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

¹¹ กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 78.

สถานที่ ดังนั้นการศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงสภาพไปด้วย เมื่อถึงคราวจำเป็น วิธีการทางการศึกษาควรจะได้รับปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลเวลา และภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ การศึกษามีไว้จะสอนให้คนยึดมั่นในความจริง ความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือถูกกำหนดให้ตายตัว หากจะต้องหาทางปรับปรุงการศึกษา เพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ โดยเหตุผลนี้ ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการจึงได้ชื่อ "หนทางแห่งความมีอิสระเสรี ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง วัฒนธรรมและสังคม (A Liberal Road to culture)" ¹²

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญานี้เชื่อว่า

การศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่าการศึกษาที่มีชีวิตอยู่อย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องอาศัยการเข้าใจความหมายของประสบการณ์ ฉะนั้นเด็กจึงควรจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่เหมาะสมแก่วัยของเขา และสิ่งที่จัดให้เด็กเรียนนั้นควรจะเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ที่เด็กอาจจะต้องประสบเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ เรียนรู้เพื่อให้สามารถเข้าใจปัญหาของชีวิตและสังคมในปัจจุบัณและหาทางปรับตัวให้เขาภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัณ ¹³

สรุปว่าเป็นการยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง ให้อำนาจกระทำเพื่อพัฒนาชีวิตและสร้างสังคมใหม่ รู้จักแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สังคม

¹² Theodore Brameld, Philosophies of Education in Cultural Perspective (New York: Dryden Press, 1958), p. 90.

¹³ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 244.

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ในทัศนะของนักการศึกษาพัฒนาการนิยมมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับปรุงตนเอง สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและดำเนินชีวิตได้ดี
2. มุ่งให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยในตัวเอง รู้จักแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง
4. ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น
5. มุ่งให้ผู้เรียนปฏิบัติตามค่านิยมระบอบประชาธิปไตย¹⁴

ธรรมชาติของมนุษย์

ทฤษฎีแบบพัฒนาการมีความเชื่อว่า

การกระทำจะเกิดขึ้นเนื่องจากความคิด เพราะจิตและกายเป็นของคู่กัน มนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้แก่ตัวเองได้ ตามสภาพของสิ่งแวดล้อม และกาลเวลาที่เปลี่ยนไป (ตามหลักทฤษฎีของ Charles Darwin) สิ่งต่างๆ ที่อุบัติขึ้นในโลกล้วนแต่อยู่ในวิสัยที่มนุษย์สามารถกระทำขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจลึกลับ¹⁵

ดังนั้นมนุษย์ในทัศนะปรัชญานี้ จึงชอบการพิสูจน์ทดลอง ถือว่าเป็นการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้อง

ญาณวิทยา

หลักการเรียนรู้ในลัทธิปรัชญานี้ เชื่อว่า "สิ่งแวดล้อมและการดำรงชีวิตของพวกเราทำให้เกิดปัญหา คนเราจะทำการแก้ปัญหา ก็จะเกิดการเรียนรู้ขึ้น"¹⁶

¹⁴ Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, pp. 48-53.

¹⁵ กิตติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 88.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

จึงต้องฝึกให้เด็กมีประสบการณ์ด้วยการพิสูจน์ทดลอง ฝึกปฏิบัติในห้องปฏิบัติการ และในการดำรงชีวิตเป็นหมู่คณะ เพื่อเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ว่าการศึกษาคือชีวิต

กระบวนการของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ มีกระบวนการการศึกษาที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child - Centered) เป็นการกระทำด้วยตนเอง การจัดการศึกษาจะยึดตามความต้องการและปัญหาที่ผู้เรียนสนใจ "การฝึกให้เด็กมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิต เป็นหมู่คณะอยู่ในสังคม ช่วยให้เด็กแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ฝึกให้รู้จักปกครองตนเองและมีส่วนในการบริหารโรงเรียนร่วมกับครู"¹⁷

โรงเรียน

นักประสบการณ์นิยมเชื่อว่า

การศึกษาไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิตในสังคม แต่คือชีวิตและสังคม โรงเรียนจึงเป็นแบบจำลองของสังคม แต่เนื่องจากสังคมจริงมีความสลับซับซ้อนมาก การที่จะให้โรงเรียนจำลองมาทั้งหมดย่อมทำไม่ได้ โรงเรียนจึงจำลองเฉพาะแบบที่คั่งงอในชีวิต และประสบการณ์ในสังคมเท่านั้น โดยจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม ในชั้นแรกโรงเรียนต้องสอนให้เด็กรู้จักลักษณะพื้นฐานของสังคม ทอจากนั้นจึงให้เด็กได้เผชิญกับลักษณะอื่น ๆ ของสังคมต่อไป นอกจากนี้ โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศให้เด็กได้มีกรเรียนรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ และมุ่งมันที่จะทำสังคมให้ดีขึ้น¹⁸

¹⁷บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุชาพันธุ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.), หน้า 120.

¹⁸ศักดิ์ดา ปรารังค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน (กรุงเทพมหานคร : บารมีการพิมพ์, 2523), หน้า 64.

หน้าที่ของโรงเรียนจึงเป็นการให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการมีชีวิตในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ตามระบอบประชาธิปไตย มีความรับผิดชอบต่อสังคม

ผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนในลักษณะนี้ "จะต้องใจกว้างและอดทน เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นได้ และคิดล้มล้างระบบสังคมได้ ถ้ามันใจว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามตามวิถีทางประชาธิปไตย"¹⁹ ครูจะต้องเป็นคนดี ถือหลักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ปราศจากอคติลำเอียง เล่นพวกพ้อง เปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและรวมในการบริหารงาน

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ปรัชญาการศึกษาที่ดีนี้ มุ่งพัฒนาผู้เรียนโดยจัดประสบการณ์ที่ได้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน และฝึกให้รู้จักแก้ปัญหาเสมือนในชีวิตจริง จึงเป็นประสบการณ์แบบประชาธิปไตย ครูจึงเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือให้คำแนะนำ ครูต้องใช้จิตวิทยา เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เด็กอยากเข้าไปปรึกษา มีความเป็นกันเอง เน้นความเสมอภาค

ครู

บทบาทของครูจำแนกได้ดังนี้

1. ครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ที่ดีและเหมาะสมให้แก่เด็ก
2. ครูมีหน้าที่คล้ายเป็นวิทยากรที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่เด็กมากกว่าจะเป็นผู้ให้การศึกษาโดยตรง
3. ครูต้องเป็นผู้รอบรู้ และมีประสบการณ์อย่างกว้างขวางในวิชา

ที่สอน

¹⁹ อมรม สนิทบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, วิชาพื้นฐานการศึกษา (ศึกษา 111), หน้า 39.

4. ในด้านบุคลิกภาพ "ครูต้องมีความเห็นอกเห็นใจ ยอมรับในเรื่องความแตกต่างของเด็ก รู้จักคัดแปลงสภาพภายในห้องเรียนและในโรงเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของเด็กได้"²⁰

5. ในเรื่องการสอน "ครูผู้สอนจะต้องเลิกใช้วิธีสอนแบบเก่า และหันมาใช้วิธีสอนและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเรียนการสอน ครูคอยเสนอปัญหาให้เด็กคิด และคอยช่วยเหลือแนะนำอย่างใกล้ชิด"²¹

นักเรียน

นักการศึกษาฝ่ายสหวิทยาการนิยามมุ่งเด็กเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น "นักเรียนควรจะได้เรียนเพราะต้องการที่จะเรียน แต่เพราะนักเรียนยังไม่บรรลุถึงภาวะเพียงพอที่จะเห็นนัยสำคัญของเป้าประสงค์ของการศึกษา นักเรียนจึงต้องการการแนะนำทางและนำทางจากครูในการช่วยจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้นักเรียนเพื่อให้ได้ประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง"²² นักเรียนจึงต้องใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นใหม่ ๆ และเต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงกระทำในสิ่งที่ดีขึ้น

วิธีสอน

ครูให้ความรู้โดยคู่ประสบการณ์เดิมของนักเรียน "ใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา (Problem Solving) โดยนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ โดยครูไม่

²⁰กิตติมา ปรีดีคิดล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร : ประเสริฐการพิมพ์, 2520), หน้า 79.

²¹อภรณ์ สินภิบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา 111), หน้า 39.

²²เมธี บิลันชนานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, หน้า 90.

ต้องบอกเพียงแต่เป็นผู้ชี้แนะให้ผู้เรียนหาสาเหตุ ข้อมูล และหาทางพิจารณาทดลอง แก้ปัญหาด้วยตนเอง กิจกรรมที่ใช้สอนอาจใช้วิธีปรากฏา สาธิต อภิปราย ค้นคว้า รายงาน รวมทั้งการไปศึกษานอกสถานที่"²³ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ได้ช่วยให้นักเรียน ได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ และได้รับประสบการณ์จริงด้วยตนเอง

หลักสูตร

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ต้องการให้นักเรียนเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ในชีวิตเป็นสำคัญ จึงไม่นิยมหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบสำหรับครูและนักเรียน "หลักสูตรจะ ควบคุมเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ส่งเสริมการปฏิบัติทางด้านสังคม ศิลปกรรม สติปัญญา อาชีพและความสวยงาม จะเป็นเครื่องส่งเสริมประสบการณ์ร่วม ของนักเรียน"²⁴ หลักสูตรจึงจัดประสบการณ์แบบกว้าง เน้นความยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

การวัดผลและประเมินผล

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ "มิได้มุ่งวัดเฉพาะความเป็นเลิศทางวิชาการ และทางสมอง แต่ได้นำเอาพัฒนาการของเด็กในด้านต่าง ๆ เข้ามารวมอยู่ในการ วัดผลการศึกษาด้วย"²⁵ ผู้เรียนต้องสามารถนำเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่เรียนมาใช้แก้ ปัญหาต่าง ๆ ได้ ดังนั้นครูจึงเป็นผู้วัดผลและประเมินผลผู้เรียนโดยเน้นภาคปฏิบัติ เป็นสำคัญ

²³ กิตติมา ปรีดิติกุล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 79.

²⁴ บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุชาพันธุ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ ปรัชญาการศึกษา, หน้า 121.

²⁵ ละออ การุญยวณิชและคนอื่น ๆ . "การศึกษาพัฒนาการ" วิธีสอน ทั่วไป (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, 2518), หน้า 34.

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ภูมิหลัง สาเหตุที่ผลักดันให้เกิดปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ ก็เนื่องมาจาก มนุษย์กำลังสูญเสียตัวเองในระบบสังคมปัจจุบัน เพราะสังคมจำกัดเสรีภาพของคน ซึ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเท่าไร คนเราก็มองไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง มากขึ้นเท่านั้น ยิ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญมากขึ้น คนก็ยิ่งตกเป็นทาสของมัน ต้องพึ่งพาอาศัยจนไม่มีเสรีภาพหลงเหลืออยู่ ความเคลื่อนไหวที่จะทำให้มนุษย์ พ้นจากสภาพที่สูญเสียความเป็นตัวของตัวเองจึงเริ่มขึ้น ผู้ให้กำเนิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นคนแรกคือ ซอเรน คีร์เคกอร์ด (Soren Kier Kegaard . 1813-1855) นักปรัชญาชาวเดนมาร์ก แต่ผลงานของเขายังไม่เป็นที่รู้จักเพราะงานของเขาเขียน เป็นภาษาเดนมาร์ก จนกระทั่งปี ค.ศ. 1935 ได้มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ จึงเป็นที่รู้จักและได้รับการกล่าวขวัญอย่างมากในช่วงปี ค.ศ. 1950-1965 แต่ความ พยายามที่จะนำปรัชญานี้มาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเพิ่งจะเริ่มเมื่อราว ๆ 20 ปีมาแล้ว ส่วนมากเป็นผลงานของนักปรัชญาการศึกษาชาวอเมริกัน เช่น แวน คลีฟ มอริส (Van Cleve Morris) และจอร์จ เอฟ. เนลเลอร์ (George F. Kneller)²⁶

แนวคิดพื้นฐาน แนวความเชื่อพื้นฐานของปรัชญาอัตถิภาวนิยม มีดังนี้
เรื่องความจริง อยู่ที่การมีชีวิตอยู่จริงของมนุษย์ โลกหรือจักรวาล ไม่มีเป้าหมายอะไร แต่เป้าหมายอยู่ที่ว่ามนุษย์รู้จักและเข้าใจตนเอง โดยเหตุนี้มนุษย์ จึงต้องมีเสรีภาพ และใช้เสรีภาพของตนเองอย่างเป็นอิสระ

เรื่องแหล่งความรู้ การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ของบุคคล เป็น ประสบการณ์ที่มนุษย์รู้จักและเข้าใจ (aware) ถึงความเป็นอยู่ (existence) ของคน

"เรื่องคุณค่า (values) ขึ้นอยู่กับการเลือกและการตัดสินใจ ของแต่ละบุคคล มนุษย์ไม่ควรจะทำตามหรือเชื่อตามแบบแผนค่านิยมของสังคมหรือ

²⁶ ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 132-133.

คนอื่นเสมอไป มนุษย์ควรรู้จักตัดสินใจอย่างอิสระตามเจตจำนงและความหมายที่มี
ต่อตัวเขาเท่านั้น"²⁷

นักอภิปภาวนิยมเชื่อว่า การมีอยู่ของมนุษย์มีมาก่อนลักษณะที่เป็นแก่น
หรือสภาวะของมนุษย์ (Existence Precedes Essence) ซึ่งคล้ายกับคำสอน
ของศาสนาที่เชื่อว่าพระเจ้าให้กำเนิดมนุษย์ ก่อนที่จะสร้างมนุษย์พระเจ้าจะต้องมี
ความคิดเรียบร้อยแล้วว่ามนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร แต่ฝ่ายอภิปภาวนิยมได้อธิบายว่า
มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์แต่ละคนที่จะเลือก
สร้างลักษณะของตัวเองตามแบบอย่างอย่างใดที่ตนเองปรารถนา การที่มนุษย์จะมีอย่าง
นี้ได้จำเป็นต้องมีเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเป็นเสรีภาพในการเลือกและตัดสินใจ

ผู้นำแนวคิดปรัชญาการศึกษาอภิปภาวนิยมไปใช้ในการศึกษาคือ
เอ เอส นีล (A.S. Neil) ชาวอังกฤษ โดยการนำเอาแนวคิดของปรัชญานี้
ไปทดลองปฏิบัติในโรงเรียน Summer Hill และในปัจจุบัน แนวคิดนี้ก็มีอิทธิพล
ขยายวงกว้างออกไปยังประเทศต่าง ๆ อยู่เสมอ ในประเทศไทยได้มีการทดลอง
ใช้แนวคิดนี้ในโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี

ความหมายของการศึกษา

การศึกษาคือ "การส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละคนรู้จักพิจารณาทัศนสภาพ
และเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของเขาอย่างแท้จริง โดยการให้อิสระ
แก่ผู้เรียนในการเลือกสรรคุณธรรม ค่านิยมได้อย่างเสรี พร้อมทั้งความรับผิดชอบต่อ
ตนเอง"²⁸ เป็นการพัฒนาชีวิตให้ดีที่สุดในปัจจุบันด้วยตนเอง

²⁷ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 59.

²⁸Van Cleve Morris, Philosophy and the American School
(Boston: Houghton Mifflin Co., 1961), p. 391.

ความมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาแบบอัตถิภาวนิยม

มุ่งให้ ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่ ให้รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตน การศึกษาจะต้องช่วย โหมมนุษย์เข้าใจตัวเอง เข้าใจโลก และ ความสำคัญของการมีอยู่ (Existence) การศึกษาจะต้องช่วยโหมมนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาด และสามารถหาความหมายออกมาจากสิ่งใดก็ตามความหมาย²⁹

ธรรมชาติของมนุษย์

ปรัชญานี้เน้นความสำคัญของมนุษย์แต่ละคนในฐานะปัจเจกบุคคล (Individual) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล และเน้นอารมณ์ของมนุษย์ ขณะที่ปรัชญาอื่น ๆ เน้นเหตุผล นักการศึกษาลัทธินี้เชื่อว่า มนุษย์คือผู้ค้นพบตัวเอง และเป็นผู้สร้างลักษณะที่เป็นแก่นของตัวเอง เขาไม่เชื่อว่าพระเจ้ามีอยู่จริง ดังนั้นจึงถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ มีอิสรภาพในการคิดและการปฏิบัติอย่างเต็มที่ "มนุษย์ไม่ใช่วัตถุหรือเครื่องจักรกล แต่เป็นสัตว์ที่มีชีวิตจิตใจ มีอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด ไม่มีใครเหมือนใคร ทุกชีวิตมีราคาและมีคุณค่า"³⁰

ญาณวิทยา

ลัทธินี้เชื่อว่า "ความจริงหรือความรู้ควรเป็นเรื่องที่จะช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ความรู้ที่แท้จริงต้องเกิดจากการบำเพ็ญเพียรทางจิต จนเกิดความรู้แจ้ง แล้วใช้วิชิตุฆานและอุปมาช่วย ความรู้เกิดขึ้นจากการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของแต่ละบุคคล เมื่อคนเรารู้สึกถึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในโลก"³¹ นักอัตถิภาวนิยม

²⁹ ศักดา ปรารังค์ประธานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 143.

³⁰ ศุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 151.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

ยังเชื่ออีกว่า "บ่อเกิดของความรู้ เกิดจากการมีส่วนร่วม (Participation)
ในสิ่งที่เราต้องการรู้"³²

"สิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ อยู่ที่ความพอใจ ของผู้เรียน
มากกว่าวิธีสอน ถ้าหากผู้เรียนเกิดฉันทะที่จะเรียนในเบื้องต้นแล้ว แม้วิธีสอนจะ
เป็นเช่นไร การเรียนรู้ก็ย่อมเกิดขึ้นเสมอ"³³ นอกจากนี้ผู้เรียนยังได้รับความรู้
จากการได้ศึกษาค้นคว้าฝึกฝน กระทำด้วยตนเอง เช่นจากโปรแกรมสำเร็จรูป

กระบวนการของการศึกษา

ในกระบวนการของการศึกษา ผู้เรียนเป็นผู้ที่สำคัญที่สุด ครูจึงต้อง
ให้ความสนใจต่อผู้เรียนอย่างเต็มที่ ให้ผู้เรียนได้รับการส่งเสริมให้เข้าใจในวิชาที่
จะเรียนอย่างชัดเจน และแสดงความรู้สึกร่างกายในของตนเองออกมาให้มากที่สุด ให้
อิสระแก่ผู้เรียน ทำในสิ่งที่ตนเลือก การเรียนการสอนจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนต้อง
การที่จะเรียนเท่านั้น ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนสิ่งที่ตนพอใจโดยไม่จำเป็นต้อง
ทำตามที่ครูแนะนำ ถ้าเห็นว่าสิ่งที่เรียนช่วยทำให้ตนเองพอใจและไม่ทำให้ผู้อื่น
เดือดร้อน

โรงเรียน

บทบาทและหน้าที่ของโรงเรียน ต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพให้
เด็กมีความตื่นตัวทั้งในและนอกห้องเรียน ให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง รู้จักตนเอง
ให้เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือก และรู้จัก
เลือกโดยอิสระในด้านจริยธรรมโรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกแนวทาง
จริยธรรมของตนเองเพื่อที่เขาจะได้ใช้ปฏิบัติในเวลาสำเร็จการศึกษาแล้ว

³² ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาขั้นพื้นฐาน, หน้า 141.

³³ ศุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 154.

ผู้บริหารโรงเรียน

ลักษณะของผู้บริหารโรงเรียน จะมีความเป็นตัวของตัวเอง เชื่อมั่น
 ในความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แบบเผด็จการ ค้ายเหตุที่ลัทธิปรัชญาอภิมานนิยม
 ไม่มุ่งที่จะสร้างสังคมโดยล้มความสำคัญของการสร้างตัวเอง

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ครูต้องยอมรับว่านักเรียนเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในโรงเรียน มีอิสระใน
 การที่จะทำอะไรจะคิดครูเป็นผู้มีหน้าที่คอยกระตุ้นนักเรียนให้อยากรู้อยากเห็นอยากทำ ให้
 อิสระทางวิชาการ ให้ความเสมอภาคในการทำงาน การตัดสินใจ และเลือก
 กิจกรรมด้วยตนเอง ครูและนักเรียนจะต้องมีความซื่อสัตย์และมีความจริงใจต่อกัน
 ในขณะเดียวกันจะมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ด้วย

ครู

ครูต้องถือว่านักเรียนมีความสำคัญที่สุด ครูต้องคอยกระตุ้นและเร้าให้
 นักเรียนสำนึกในตัวเองมีความตื่นตัวที่จะเลือกแนวทางของตนเองอย่างถูกต้อง และ
 มีความรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง

"ครูจะต้องเสนอทัศนะใหม่แต่ละเรื่องจากแง่มุมต่าง ๆ ให้มาก และเน้น
 ให้นักเรียนรู้อาความคิดต่าง ๆ นั้นยังคงดำเนินต่อไปอย่างไรไม่มีที่สิ้นสุด
 . . . เพราะฉะนั้นครูต้องให้นักเรียนรู้อุดมคติของครู หลังจากได้มีการ
 แสดงความคิดเห็นกันอยู่แล้ว ผู้เรียนจะเห็นด้วยหรือไม่กับทัศนะ
 ของครูไม่เป็นสิ่งสำคัญครูต้องเป็นผู้จริงจังในวิชาที่ตนสอน มีความทันสมัย
 ใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ และที่สำคัญคือซื่อสัตย์และมีความจริงใจต่อผู้เรียน
 บรรยากาศในการเรียนรู้อาจจะดีมาก"³⁴

นักเรียน

ลัทธิปรัชญาเน้นเสรีภาพ นักเรียนควรเป็นผู้รู้จักตนเอง เป็นผู้เลือก
 สิ่งต่าง ๆ ที่จะเรียน เลือกวิธีการปฏิบัติ เลือกแนวทางที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง

³⁴ ศักดา ปรางค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 147.

เพราะเป้าหมายของการศึกษาต้องการให้ผู้เรียนได้พัฒนาความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่ นักเรียนจึงมีอิสระ เสรีภาพที่จะเลือกใช้ชีวิตทางของตนเองในการเรียนรู้ ด้านความประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ตลอดจนการมีจริยธรรม แต่จะต้องรับผิดชอบในการเลือกของตนเอง และจะต้องไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

วิธีสอน

เน้นวิธีที่นักเรียนจะต้องเรียนรู้จากภายในตัวของนักเรียนเอง วิธีสอนที่ใช้ได้ดีที่สุดคือการให้โคลงมือทำเอง การอภิปรายโต้ตอบ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ และครูจะต้องยอมรับฟังความเห็นของนักเรียน

หลักสูตร

ลัทธินี้เชื่อว่า

หลักสูตรที่ดีต้องไม่เป็นสิ่งตายตัว หรือถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจ แต่ต้องเป็นหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตัวเองได้ชัดเจน จะไม่มีการเสนอรายวิชาต่าง ๆ ให้ผู้เรียน แต่จะมีวิชาต่าง ๆ มากมายให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกเรียนจากความสนใจ เพราะเนื้อหาวิชาที่เรียนเป็นเพียงเครื่องมือให้ผู้เรียนได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองเท่านั้น³⁵

จึงให้ผู้เรียนเรียนตามความสามารถ ความถนัด และความต้องการให้มีโอกาสได้เลือกมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ รายวิชาที่จะช่วยให้นักเรียนมีความคิดเป็นของตนเองคือ "สาขาวิชามนุษยศาสตร์ (Humanities) ได้แก่วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา กิจกรรม ศิลปะ เป็นต้น ซึ่งนักอภิปทานิยมเชื่อว่า วิชาเหล่านี้จะช่วยฝึกฝนด้านสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ด้านอารมณ์ (Emotion) และศีลธรรมจรรยา (Morale)"³⁶

³⁵ ศักดา ปรารังคประธานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 144-145.

³⁶ กิตติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1, หน้า 74.

การวัดผลและประเมินผล

เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษามีไว้เพื่อความรู้ มีไว้เพื่อสังคม แต่เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง ดังนั้นควรให้ผู้เรียนวัดผลและประเมินผลเกี่ยวกับ ความก้าวหน้าและความสำเร็จของตนเองในทุกด้าน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ภูมิหลัง ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เกิดขึ้นก็เพราะว่า ในปี ค.ศ. 1929 ในสหรัฐอเมริกาเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาคนว่างงาน เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงขึ้นในสังคม เกิดปัญหาขัดแย้งระหว่างระบบนายทุน จึงมีนักคิดกลุ่มหนึ่งเรียกว่า Frontier Thinker นักคิดกลุ่มนี้ได้พยายามจะเปลี่ยนโรงเรียนให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างสังคมใหม่ ผู้นำในการเผยแพร่แนวคิดได้แก่ จอร์จ เคานท์ส (George Counts) แฮโรลด์ รุกก์ (Harold Rugg) และวิลเลียม เอช คิลแพทริก (William H. Kilpatrick) เป็นผู้เสนอว่าโรงเรียนจะต้องชักนำให้ผู้เรียนสนใจที่จะสร้างสังคมใหม่ที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โรงเรียนจะต้องเลิกรับใช้ผลประโยชน์ของคนเพียงกลุ่มเดียว แต่ต้องรับใช้ประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม แนวความคิดนี้เริ่มมาตั้งแต่สมัย จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ใน ค.ศ. 1920 แต่ยังไม่ปรากฏเด่นชัด จนกระทั่งประมาณ ค.ศ. 1950 ซีโอดอร์ แบรมเบลล์ (Theodore Brameld) นักการศึกษาคนสำคัญของสหรัฐอเมริกาได้เสนอแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาเพื่อการปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่มทำให้เขาได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาตามแนวปรัชญานี้

แนวคิดพื้นฐาน ความคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมมาจากปรัชญาแม่บท คือ ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ปรัชญาปฏิบัตินิยมเชื่อว่า ความรู้ ความจริงนั้นไม่ได้หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความรู้ไม่ได้มีค่าในตัวของมัน จะมีค่าหรือมีความหมายต่อเมื่อคนให้ความหมายแก่มันเอง ความรู้ที่แท้จริงย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของคน เมื่อเราได้รับประสบการณ์อะไร ก็จะเก็บรวบรวมประสบการณ์

เอาไว้และคิดใคร่ครวญ ดังนั้น ความรู้ในปรัชญาปฏิบัตินิยมจึงเป็นความรู้ที่ไม่อาจ
จะยุติได้ง่าย ๆ จะต้องสืบค้นและสร้างประสบการณ์ขึ้นมาใหม่อยู่เสมอ ๆ เพื่อที่
จะหาคำตอบที่ดีที่สุด

คำว่า ปฏิรูป หรือ reconstruct หมายถึง การสร้างขึ้นมาใหม่ หรือ
ทำขึ้นมาใหม่ แนวคิดของปรัชญาที่เน้นที่การปฏิรูป รูปแบบของสังคมขึ้นมา และ
ให้เป็นสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริง ให้ประชาชนสามารถควบคุมสถาบันของชาติ
และทรัพยากรต่าง ๆ ได้ "นักการศึกษาฝ่ายปฏิรูปนิยมมีความเชื่อว่าการศึกษาคควร
จะเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการปฏิรูปสังคมหรือสร้างสังคมใหม่ ให้เป็นสังคมที่ดี
พร้อมทุกคน ตามอุดมการณ์ของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์ทางวัฒน
ธรรมที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของมนุษยชาติในอนาคต และเชื่อว่ามนุษย์มีความ
สามารถที่จะบรรลุได้"³⁷

และ "จุดสนใจของปรัชญาการศึกษานี้ก็เพื่อสร้างสรรคสังคมและรูปแบบ
ของอารยธรรมอันจะเกิดขึ้นในอนาคต เพราะมีความเชื่อว่า แม้ความก้าวหน้าทาง
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะทำให้อารยธรรมเจริญมาก แต่ไม่อาจช่วยให้สังคม
มนุษย์เกิดความสงบสุข ตรงกันข้ามกลับก่อให้เกิดวิกฤติการณ์สังคม วัฒนธรรม และ
การเมืองขึ้น"³⁸

ความหมายของการศึกษา

นักปฏิรูปนิยมเชื่อว่า "คุณค่าของมนุษย์คือการใช้ความสามารถที่มีอยู่
ตามธรรมชาติอย่างเต็มที่ ดังนั้นการศึกษาที่ดีจะต้องช่วยมนุษย์ให้ได้ใช้พลังแห่งการ
สร้างสรรคให้มากที่สุด การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจและมุ่งมั่นที่จะสร้างสังคม
อุดมคติขึ้นมาให้เหมาะสมกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภาวะทางเศรษฐกิจ สังคมของ
โลกยุคใหม่"³⁹ จึงเป็นการเตรียมตัวเด็กให้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา

³⁷บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 247.

³⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

³⁹Kneller, Introduction to the Philosophy of Education,

สังคม เพื่อให้พร้อมที่จะเผชิญกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. การศึกษาจะต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่
2. การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคมโดยตรง
3. การศึกษามุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคม จากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่
4. ระเบียบใหม่ที่สร้างขึ้น รวมทั้งวิธีสร้างจะต้องอยู่บนรากฐาน

ของประชาธิปไตย

5. การศึกษาต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมควบคู่ไปกับตนเอง⁴⁰

เมื่อผู้เรียนเห็นความสำคัญของสังคม ก็ทำให้เกิดความคิดจะช่วย
แก้ไขปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ และพัฒนาให้ดีขึ้น

ธรรมชาติของมนุษย์

นักปฏิรูปนิยมนำผลงานของนักมานุษยวิทยามาประกอบการพิจารณา
เกี่ยวกับลักษณะของมนุษย์และสังคม แล้วเสนอว่า มนุษย์เป็นอินทรีย์
ชนิดหนึ่งตามธรรมชาติ (Man is a natural organism)
อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมทั้งทางชีวภาพและสังคม มีความยืดหยุ่นและ
ฉลาดที่จะปรับตัวเองในความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมสังคมและสิ่งแวดล้อม
นักปฏิรูปนิยมเชื่อว่า มนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับความดีหรือความเลว
หรือความสามารถที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมประชาธิปไตย แต่
มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความสามารถที่จะเป็นอะไรก็ได้ (Malleable)⁴¹

ดังนั้นมนุษย์ในทัศนะของลัทธินี้จึงมีความทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลง รู้จักปรับปรุง
สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้ดีขึ้น โดยใช้ความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาติอย่างเต็มที่

⁴⁰ไพฑูริย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 89.

⁴¹ศักดา ปรางค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษานับพันล้าน, หน้า 121.

ขาดวิทยา

นักปฏิรูปนิยมเชื่อว่า "ความสนใจของผู้เรียนเป็นส่วนสำคัญของ การเรียนรู้ เพราะเมื่อผู้เรียนเกิดความสนใจ เขาจะใช้ความพยายามเพิ่มขึ้น"⁴² ดังนั้น "จึงเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจ ความต้องการของตนเองและสนอง ความสนใจด้วยการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง"⁴³ ให้เป็นผู้รู้จักคิดสร้างสรรค์ และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ อาจจะใช้สถานการณ์จำลองในการ แก้ปัญหา

กระบวนการของการศึกษา

ปรัชญานี้เน้นการสร้างสังคมใหม่ "บรรดากิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนต้องจัดโดยยึดอนาคตที่โรงเรียนคาดหวังเป็นศูนย์กลาง โรงเรียนต้องการ ให้สังคมในอนาคตเป็นอย่างไรก็จัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งฝึกอบรมผู้เรียนให้มี บุคลิกภาพ มีอุปนิสัย ทักษะคติ มีความรู้ความสามารถตามนั้น"⁴⁴ ผู้เรียนมีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหาของตนเองและสังคม สามารถมองเห็นปัญหา เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

โรงเรียน

โรงเรียนในทัศนะของนักปฏิรูป

จะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต (Future - oriented) และนำทาง ให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ โดยการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนให้พร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่ และทำงานร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางนั้น โรงเรียนจะต้องมีบรรยากาศแห่ง

⁴² สักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 126.

⁴³ บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุชาพันธุ์, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ ปรัชญาการศึกษา, หน้า 135.

⁴⁴ ศุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 192.

ประชาธิปไตย ที่ยอมรับความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่และนำไปปฏิบัติ
 ในขณะที่เดียวกันความคิดของผู้เรียนส่วนน้อยก็ได้รับการเคารพด้วย"⁴⁵
 โรงเรียนจึงมีหน้าที่ผลิตเด็กให้สามารถช่วยแก้ปัญหาและสร้างสังคมใหม่ที่มีความเท่า
 เทียมความยุติธรรมในสังคม

ผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนตามทัศนะของปฏิรูปนิยมจะต้องมีความคิดกว้างไกล
 เป็นนักปฏิรูปชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลงมือปฏิบัติดำเนินงานในฐานะผู้นำ
 สร้างระเบียบสังคมใหม่ที่ดีให้เกิดขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับค่านิยมและวัฒนธรรม
 ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ครูและนักเรียนมีกิจกรรมตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย มีการแลกเปลี่ยน
 เปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาสังคม จึงมีความคุ้นเคยต่อกัน
 บางครั้งนักเรียนอาจจะมีความคิดเห็นขัดแย้งกับครู ก็ต้องเปิดโอกาสให้เขาได้แสดง
 ออกอย่างเสรี จนกว่าจะมีการยอมรับเป็นมติของมหาชนออกมา

ครู

ในปรัชญานี้จะต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตย และพร้อมที่จะนำ
 ไปสอนแก่ผู้เรียน ครูจะต้องเป็นนักบุกเบิก นักแก้ปัญหาและสนใจในเรื่องของสังคม
 และปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง "ครูจะต้องเชื่อมั่นและไว้วางใจนักเรียนในความ
 กระตือรือร้นในการแก้ปัญหา เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและตรวจ
 สอบความคิดเห็นของครูตามแนวทางของประชาธิปไตย เพื่อให้เด็กมีลักษณะ
 เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ทั่วไป"⁴⁶ นอกจากนี้จะต้องมีความเสียสละในการ
 ทำงานและคอยกระตุ้นให้นักเรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคมช่วยแก้ไขปัญห
 ต่าง ๆ

⁴⁵ สักคา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 124

⁴⁶ เมธี บิลันชานนท์. ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, หน้า 97

นักเรียน

นักเรียนเป็นผู้ได้รับการปลูกฝังให้มีความสำนึกในหน้าที่ และพร้อมที่จะปฏิบัติทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม และได้รับการฝึกฝนให้รู้จักเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำความเข้าใจและแก้ปัญหาสังคมในแนวทางของประชาธิปไตย โดยครูและนักเรียนร่วมมือศึกษาไปพร้อม ๆ กัน สิ่งสำคัญที่สุดคือ นักเรียนจะต้องเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อจะวางแผนปฏิรูปสังคมในอนาคต

วิธีสอน

วิธีสอนในลัทธิปรัชญา

ไม่ส่งเสริมการสอนแบบท่องจำ การสอนแบบบรรยาย เพียงเพื่อจุดจำ การถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่อนุชนรุ่นหลัง หรือสิ่งที่เคยรู้จักมาก่อนแต่อดีต เป็นเกณฑ์ ครูและนักเรียนควรทำอะไรก็ได้เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจปัญหาของสังคม เสนอแนะวิธีแก้ปัญหา การเรียนการสอนนั้นควรมีบรรยากาศของการมีอิสระ มีใ้ช่วยการบังคับ เสนอแนะวิธีแก้ปัญหา การเรียนการสอนนั้นควรมีบรรยากาศของการมีอิสระ มีใ้ช่วยการบังคับ การจัดการการสอนควรมีการยืดหยุ่น (Flexible Schedule) กำหนดคาบเวลาเรียนในทฤษฎี การค้นคว้าของผู้เรียน และการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน เน้นการอภิปรายเป็นหลัก ⁴⁷

ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับอนาคต การสอนครูกับนักเรียนจึงควรทำงานร่วมกัน วางแผนแก้ปัญหา เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการวางโครงการหรือวิธีแก้ปัญหา

หลักสูตร

เน้นสังคมเป็นหลัก ผู้เรียนต้องเข้าใจสภาพของสังคมดีพอและมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาการจรรยา

⁴⁷ บุญเลิศ นาคแก้วและนงเยาว์ สุชาพันธุ์. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา, หน้า 134.

ปัญหาเสียดังกล่าว เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างชาญฉลาด และเพื่อให้มีความพร้อมในการวิเคราะห์ปัญหา

ควรจัดกิจกรรมศึกษาในเรื่องของการอุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัย และการสาธารณสุข นิเวศวิทยา รวมทั้งวิชาทั่วไปที่สอนในโรงเรียน เช่น วรรณคดี คุณศัพท์ ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ หลักสูตรในลัทธินี้ให้ความสำคัญแก่วิชาที่ช่วยให้นักเรียนเข้าใจสังคมเป็นอย่างดี⁴⁸

ทั้งนี้เป็นการเน้นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และกิจกรรมที่จะนำไปแก้ปัญหา และปฏิรูปสังคม

การวัดผลและประเมินผล

ปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่า "มนุษย์มีความสามารถที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมของตนเองดีขึ้น มนุษย์มีความสามารถที่จะสร้างจุดมุ่งหมายให้กับชีวิตอย่างชาญฉลาด มนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง และคุณค่าสูงสุดของมนุษย์คือการไร้พลังแห่งการสร้างสรรคมากที่สุด"⁴⁹ ดังนั้นจึงมีการวัดผลการเรียนด้านวิชาการ ด้านพัฒนาการของผู้เรียน และทัศนคติเกี่ยวกับสังคมด้วย ตลอดจนด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยครูเป็นผู้วัดและประเมินผลผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism)

ภูมิหลัง ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เป็นลัทธิปรัชญาของกลุ่มอนุรักษนิยม ประเพณีนิยมมีการก่อตั้งเป็นระบบ ในสหรัฐ เมื่อประมาณ 45 ปีมานี้ มีวัตถุประสงค์ต่อต้านความคิดของประสบการณ์นิยม เพราะนักประสบการณ์นิยมเสนอแนะให้นักการศึกษาและประชาชนทั่วไปเลิกสอนหนังสือแบบเก่า ซึ่งไม่เป็นประชาธิปไตยและเน้น

⁴⁸ ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษานับพันฐาน, หน้า 124.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

การท่องเที่ยวมากไป แต่นักสำรวจตตินิยมก็เป็นห่วงสถานะการณ์ของบ้านเมืองว่า ถ้าใช้หลักการของประสมการนิยม จะทำให้มาตรฐานการศึกษาต่ำลง เพราะผู้เรียนขาดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของตนเอง

ผู้นำในการก่อตั้งลัทธิปรัชญาสารัตถนิยม คือ วิลเลียม ซี แบกเลย์ (William C. Bagley) เขากล่าวว่า หน้าที่ของการศึกษา คือ ปกป้องประชาธิปไตย เพื่อผูกใจซึ่งเสรีภาพทางศาสนา ทาง การพูด การเขียน และการสมาคม การศึกษาจะก่อให้เกิดพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความรู้พื้นฐานดี 50

หน้าที่สำคัญนี้สำคัญเกินกว่าที่ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้เองจากประสบการณ์ที่ครูจัดให้ แบกเลย์และคณะของเขาได้ทำการรณรงค์เผยแพร่ความคิดทางสื่อมวลชน ซึ่งได้รับความสนใจจากบุคคลทั่วไป เพราะคนอเมริกันเริ่มระแวงภัยจากคอมมิวนิสต์ด้วย กลัวว่า ถ้าปล่อยให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์เองจะทำให้ล่าหลังประเทศอื่นเช่น ประเทศรัสเซีย ซึ่งเป็นประเทศคู่แข่งสำคัญ ปรัชญาสารัตถนิยมได้รับความนิยมสูงสุดในอเมริกาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศต่าง ๆ จนถึงวันนี้

แนวคิดพื้นฐาน ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานคือลัทธิจิตนิยม (Idealism) ฝ่ายหนึ่งซึ่งถือว่าความรู้หรือความจริงเกิดมาจากการคิดการหยั่งรู้ การสังเกตเป็นสำคัญ และจากลัทธิวัตถุนิยม (Realism) อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งถือว่า ความรู้หรือความจริงเกิดมาจากการได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น สิ่งเหล่านี้จึงรวมกันเข้าเป็น เนื้อหา สาระ (Essence) ซึ่งถือว่าเป็นหลักสำคัญของปรัชญา ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ให้ความสนใจและเชื่อในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญทั้งหลายอันเป็นแกนกลางของแต่ละสังคม เช่น ความรู้ ทักษะ ทัศนคติ วัฒนธรรม และอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้จะต้องได้รับการทำนุบำรุง ถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง เพราะเป็นสิ่งค้ำจุน ถูกต้อง และได้รับการกลั่นกรองมาแล้ว ควรจะนำ

50 Theodore Brameld, Patterns of Educational Philosophy

(New York: World Book, Co., 1950), p. 207.

มาปฏิบัติและถ่ายทอดต่อไป ประชาชนจึงมีแบบแผน มีกฎเกณฑ์แน่นอนเป็นมาตรฐาน คัดสินใจ และความมีระเบียบวินัย จึงเป็นสิ่งสำคัญของประชาชน ถ้าหากปฏิบัติได้ตามแนวทางดังกล่าวสังคมก็จะสงบสุขมีความมั่นคง ประชาชนวันนี้จึงจัดอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยม

ความหมายของการศึกษา

ประชาชนเชื่อว่า " การศึกษาคือมุ่งฝึกความสามารถที่มนุษย์มีอยู่แล้ว เช่น ความสามารถในการจำ การคิด การรู้สึก และอื่น ๆ การศึกษาคือมุ่งถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมกันมา ความเชื่อ ความศรัทธาต่าง ๆ ที่ยึดถือกันว่าเป็นอมตะ อบรม ให้มนุษย์มีความคิดเห็น และมีความเป็นอยู่สมฐานะของการเป็นมนุษย์"⁵¹

สรุปว่าความหมายของการศึกษาในประชาชนนี้ คือการอบรมให้บุคคลมีปัญญาและจริยธรรมตามที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง ดีงาม แล้วถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมอันดีงามนั้นจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

ความมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาตามแนวคิดนี้ เน้นเนื้อหาสาระ และความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งได้ทดลองและทดสอบมาแล้วนานปีว่าเป็นของดี เหมาะสม จึงควรเรียนรู้ เข้าใจ จดจำและรักษาเอาไว้

จุดมุ่งหมายของปรัชญาสารัตถนิยมมี 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (Macro Level) หรือระดับกว้าง ๆ ซึ่งมุ่งจะถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม อันมีความสำคัญต่อมวลมนุษย์ ให้เข้าใจถึงระเบียบแบบแผนทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม

---

⁵¹ G. Max Wingo, Philosophies of Education : An Introduction (Lexington, Mass : D.C. Heath and Co., 1974), p. 234.

สามารถมองเห็นผลที่ตามมาของการกระทำได้อีกระดับหนึ่งคือ ระดับจุลภาค (Micro Level) หรือระดับเฉพาะตัว มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา และคุณวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความประพฤติดีงาม ⁵²

ความมุ่งหมายในปรัชญานี้ เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มีสติปัญญา รู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงาน

ธรรมชาติของมนุษย์

นักการศึกษาแบบสาร์ตดนิยม เชื่อว่า "เด็กยังเป็นเด็กอยู่โดยธรรมชาติ ยังไม่สามารถรู้ได้เอง ผู้ใหญ่ต้องสอนเด็ก ต้องแนะนำและฝึกฝนอบรม เพราะเด็กยังไม่บรรลุนิติภาวะ เด็กต้องพึ่งพาผู้ใหญ่เสมอในการเรียนรู้เป็นธรรมชาติของมนุษย์"⁵³ ดังนั้น จึงเป็นลักษณะที่ว่า การอนุรักษ์ของเกออันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และการปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัยจึงถ่ายทอดมายังผู้เรียน

ญาณวิทยา

จากความเชื่อที่ว่า เด็กต้องพึ่งพาผู้ใหญ่เสมอ ในการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้เรียนจึงได้รับความรู้จากการทำตามอย่าง และกฎเกณฑ์ที่วางไว้จากครูผู้สอน ตลอดจนการท่องจำจากตำรา และเอกสารต่าง ๆ

กระบวนการของการศึกษา

หัวใจของกระบวนการทางการศึกษา คือผสมผสานเนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะว่าสภาพทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นปัจจัยที่กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ นักสาร์ตดนิยมเห็นว่า การศึกษาควรจะช่วยให้นัก

⁵² ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 84.

⁵³ ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร : ครูสภา, 2526), หน้า 109.

ตระหนักถึงศักยภาพ หรือความสามารถของตนเอง แต่การตระหนักถึงความสามารถของตนเองจะทำได้ก็ต่อเมื่อเข้าใจถึงโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งเป็นอิสระจากมนุษย์ และเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ปฏิบัติตาม ดังนั้นผู้สอนจึงเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน เน้นเนื้อหาวิชา ความมีระเบียบวินัย และยึดครูเป็นศูนย์กลาง

โรงเรียน

โรงเรียนมีบทบาทในฐานะที่เป็นเครื่องมือของสังคม จึงจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคม เพื่อการเรียนรู้ เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของสังคม ผู้เรียนจะเรียนเรื่องของสังคมโดยเฉพาะกฎเกณฑ์ ระเบียบ วินัย ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ จากโรงเรียน โรงเรียนจึงต้องสร้างบรรยากาศทางการศึกษาให้เหมาะแก่การพัฒนาสติปัญญา จริยธรรม และการถ่ายทอดวัฒนธรรม ไม่มีการแนะนำ หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น มีแต่สร้างค่านิยมในวัฒนธรรมที่ดำรงมาในอดีต ถ่ายทอดรักษาไว้ ไม่เปลี่ยนแปลง เพื่อความสงบสุขของสังคม โรงเรียนต้องมีมาตรฐานการศึกษาที่สูง

ผู้บริหาร

เนื่องจากปรัชญาสารัตถนิยมมีแบบแผน กฎเกณฑ์ที่แน่นอนเป็นมาตรฐานตัดสินได้และมีระเบียบวินัย ผู้บริหารโรงเรียนจึงต้องมีความเข้มแข็ง เกรงครัดต่อกฎ ระเบียบวินัยต่าง ๆ

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ปรัชญาสารัตถนิยมเชื่อว่า "ครูเป็นบุคคลที่สำคัญ จึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นผู้มีความรู้สูง และเข้าใจในเนื้อหาวิชาและวัฒนธรรมของมนุษยชาติ"⁵⁴ นักเรียนมีหน้าที่ทำตามคำสั่งของครู รักษาและสืบทอดไว้ตลอดจนอยู่ในระเบียบวินัย ดังนั้น ครูจึงเป็นผู้นำนักเรียน ให้คำแนะนำให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม วางตนเป็นผู้ใหญ่ เพื่อให้นักเรียนเคารพยำเกรง

⁵⁴ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน,

ครู

ครูเป็นผู้ให้ผู้เรียนเป็นผู้รับความรู้ เพราะครูมีประสบการณ์จากการ ที่ได้รับการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ มาเพื่อที่จะถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน มุ่งให้ผู้เรียนเป็นเลิศ ทางวิชาการ ครูจึงเป็นบุคคลที่สำคัญมาก ทั้งยังเป็นผู้กำหนดสิ่งต่าง ๆ เป็นผู้นำใน การสร้างพัฒนาการให้แก่เด็กโดยที่ไม่ต้องนำตัวเอง บทบาทของครูพอจะสรุปได้ดังนี้⁵⁵

1. ครูเป็นผู้รู้เนื้อหาที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดในห้องเรียน
2. ครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน
3. ครูเป็นผู้นำห้องเรียน และถือว่าเป็นผู้นำที่ฉลาดรอบรู้
4. ครูเป็นผู้กำหนดมาตรฐานว่าการเรียนรู้อะไรจะเรียนได้มากน้อยแค่ไหน

เพียงใด

5. ครูเป็นผู้ตัดสินว่า ผู้เรียนเรียนรู้อะไรไปมากน้อยแค่ไหนแล้ว
6. ครูเป็นแบบแผนและเป็นแม่พิมพ์ของการศึกษา

นักเรียน

นักเรียนเป็นผู้มีวินัย มีหน้าที่เป็นผู้ทำตามคำสั่งของครู เป็นผู้รับ ผู้ฟัง และทำความเข้าใจเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ครูกำหนด เน้นให้นักเรียนมีความพากเพียร พยายามมากกว่าการให้เรียนตามความสนใจ แล้วยึดมั่นในการรักษาและสืบทอดค่านิยม ของสังคมไว้ เพื่อประโยชน์ต่อการปฏิบัติในชีวิตอนาคต

วิธีสอน

การเรียนการสอนขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ (Teacher Centered Approach)

---

⁵⁵ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 66.

"ครูเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาตามเนื้อหาสาระอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การสอนเน้นภาคทฤษฎีมากกว่าปฏิบัติ วิชาที่ครูส่งเสริมมากที่สุดคือ การรับรู้ และความจำ ในการสอนจะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการ มากกว่าคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การจัดตารางสอนเป็นแบบแน่นอนตายตัว และเพื่อให้การถ่ายทอดและการรับรู้ของนักเรียน บังเกิดผลสูงสุด การสอนจึงเน้นการบรรยาย หรือการพูดของครูมากเป็นพิเศษ⁵⁶

หลักสูตร

หลักสูตรเป็นแบบยึดเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง (Subject Matter Centered) เน้นหลักสูตรที่จัดเตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นระบบต่อเนื่องตามขั้นตอน ความยากง่าย เนื้อหาวิชาต้องเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสากล เน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ การเรียนการสอนเน้นการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น วิชาพื้นฐานที่จัดไว้ในหลักสูตร ได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษา สังคมศาสตร์ ตรรกวิทยา ศิลปะ ดนตรี วรรณคดีและอื่น ๆ ทั้งผู้สอน และผู้เรียนจะรู้ล่วงหน้าว่าจะสอนจะเรียนเรื่องอะไร ครูเป็นผู้นำทั้งด้านวิชาการ และการจัดกิจกรรม แบบแผนของหลักสูตรเป็นแบบเดียวกันทั่วประเทศ

การวัดผลและประเมินผล

จากจุดมุ่งหมายของการศึกษา ลัทธิปรัชญาการศึกษาทำให้ความสนใจ และเชื่อมั่นในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญทั้งหลาย ดังนั้นครูผู้สอนเป็นผู้วัดผลและประเมินผล โดยเน้นทางด้านวิชาการเป็นสำคัญ เน้นการสอบให้ได้ โดยเนื้อหาสาระที่เรียนไป และการสอนนั้นต้องถึงมาตรฐานที่วางไว้จึงจะถือว่าผ่าน

56

George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of

Education, pp. 56-61.

ปรัชญาการศึกษาวัณตรนิยม (Perennialism)

ภูมิหลัง แนวคิดปรัชญาวัณตรนิยมเกิดขึ้นในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังมีความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและวิทยาการเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคมปัจจุบัน ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ประเทศต่าง ๆ รับเอามาใช้ตามความเข้าใจของตน ก่อให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขันทางการค้าอย่างไร้ศีลธรรม มีการเอาเปรียบกันอยู่ทั่วไป ระบบครอบครัวเริ่มไม่มั่นคง พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้าน ลูกไม่มีคนดูแลทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น เกิดปัญหาเยาวชนไม่มีความเป็นระเบียบวินัย ก่อความวุ่นวายในสถานที่ต่าง ๆ และที่สำคัญที่สุดคือมนุษย์เริ่มเสียความเป็นมนุษย์ไปทีละน้อย ๆ ให้กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี⁵⁷ ด้วยเหตุนี้จึง

เป็น เหตุให้สิ่งดั้งเดิมทางอารยธรรมและวัฒนธรรมเสื่อมไป ในขณะที่เดียวกันก็มองเห็นว่า แนวทางดำเนินชีวิตที่อิงตามแบบอารยธรรมในสมัยกลาง (ระหว่างศตวรรษที่ 13-15) เป็นแบบอย่างที่ดี นักการศึกษาผู้ที่มีใจจึงมีแนวความคิดที่จะกลับไปยึดถือความเชื่อเกี่ยวกับศีลธรรม ความรู้ ค่านิยม และวัฒนธรรมตามแบบอย่างของสมัยกลาง⁵⁸

นักปรัชญากลุ่มนี้ได้แก่ โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) และมอร์ติเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) ทั้ง 2 ท่านเป็นผู้เสนอปรัชญาการศึกษานี้ขึ้นมา เมื่อ ค.ศ. 1929

แนวคิดพื้นฐาน ปรัชญาพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดนี้คือปรัชญาโทมัสนิยมใหม่ (Neo-Thomism) ซึ่งมีต้นคิดมาจากอริสโตเติล (Aristotle) และ เซนต์ ทอมัส อาควินัส (St. Thomas Aquinas) ปรัชญาสาขานี้สนใจในเรื่องเหตุผลจนได้ชื่อว่า เป็นโลกแห่งเหตุผล (A World of Reason) โดยถือว่า

⁵⁷ ศักดา ปรางค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษานับพื้นฐาน, หน้า 95.

⁵⁸ บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 240.

มนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิดและเหตุผลมาตัดสินสิ่งต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถนี้สิ่งมีชีวิตอื่นไม่อาจทำได้ มนุษย์จึงได้ใช้เหตุผลอยู่ตลอดเวลาขณะที่มีชีวิตอยู่ ส่วนความรู้นั้นก็ได้มาจากการคิดหาเหตุผล ความสามารถในการคิดหาเหตุผลนั้นมีมาแต่กำเนิด

ความเชื่อพื้นฐานของทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันดรนิยม มีดังนี้⁵⁹

1. มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล และจิตใจบริสุทธิ์ มีความดีอยู่ในตน และเป็นผู้ที่สนใจต่อศาสนาแต่กำเนิด
  2. พื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกันทุกกาลเทศะ แม้สภาพแวดล้อมจะต่างกันหรือเปลี่ยนแปลงไป ความจริงย่อมเหมือนกันทุกแห่ง
  3. สิ่งที่ดีกว่าสำคัญที่สุดของมนุษย์ คือ สติปัญญา และความมีอิสระ
  4. มนุษย์มีความจำเป็นในการสืบทอดวัฒนธรรม
- จากหลักความเชื่อพื้นฐานจึงนำมาพิจารณาในแง่การจัดการศึกษาดังต่อไปนี้

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่า "การที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ การศึกษาต้องทำให้เขาตระหนักรู้จัก และเข้าใจธรรมชาติของตนเอง ดังนั้นการศึกษาในแนวนี้จึงหมายถึง การศึกษาที่ปลดปล่อยมนุษย์จากความไม่รู้ และช่วยพัฒนาพลังทางเหตุผล (ปัญญา) ศีลธรรม และจิตใจ"⁶⁰

ความมุ่งหมายของการศึกษา

เนื่องจากปรัชญานี้ถือว่า นักเรียนเป็นผู้ที่มีเหตุผลและมีความดีในตัวเองอยู่แล้ว การศึกษาจะต้องมุ่งพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้ดีขึ้น การศึกษาไม่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม หากมุ่งไปที่คุณความดีที่ไม่เปลี่ยนแปลง ความมุ่งหมายของการศึกษา คือ

⁵⁹กิตติมา ปรีดีพิถล, ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1, หน้า 86.

⁶⁰Wingo, Philosophies of Education : An Introduction, p.249 .

1. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา
2. มุ่งพัฒนาสติปัญญา และจิตใจให้เป็นคนที่สมบูรณ์⁶¹

ธรรมชาติของมนุษย์

ลัทธิปรัชญาที่เชื่อว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต มีจิตใจและวิญญาณ จิตมนุษย์ โดยธรรมชาติ มีความโน้มเอียงที่จะอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากหาความรู้ การศึกษามีส่วนช่วยพัฒนาการเรียนรู้ ค้ำยันหลักการและเหตุผล

ญาณวิทยา

วิธีการที่จะได้ความรู้มา ผู้เรียนต้องรู้จักสังเกต จดจำ ใจ เหตุผล เสมอ และโดยการฝึกฝนคุณสมบัติที่มีอยู่ โดยการสอนและแนะนำจากครู หรือได้แลกเปลี่ยนความคิดและเหตุผลกับเพื่อนักเรียน

กระบวนการของการศึกษา

เป็นไปในลักษณะ "ยึดหลักจิตวิทยา ว่าด้วยสมรรถภาพ (Faculty psychology) เป็นหลัก ค้ำยันเชื่อว่าส่วนที่เป็นสมองนั้นทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ หน้าที่เกี่ยวกับค้ำยันเหตุผล (Reason) ค้ำยันความจำ (Memory) และความตั้งใจหรือเจตจำนง (will)" ⁶² ค้ำยันเหตุผลนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญของ สติปัญญาซึ่งควรได้รับการพัฒนา ผู้เรียนใช้วิธีท่องจำเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ฝึกใช้หลัก เหตุผล โดยอาศัยหลักวิชาความรู้ที่เรียนมาเป็นแนวทางพื้นฐานแห่งความคิดและมี ส่วนรวมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไว้

⁶¹ไพฑูริย์ สินลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 72.

⁶²บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 163 - 164.

โรงเรียน

โรงเรียนไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรง เพราะปรัชญาหลักที่นี่ เน้นการพัฒนาคนมากกว่าที่จะพัฒนาสังคม เมื่อคนเป็นคนดี เป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมก็จะดีตาม โรงเรียนจะเป็นสื่อกลางที่จะนำเด็กไปสู่สังคม ค่านิยม ความมีเหตุผล จริยธรรม ความคิดที่ค้ำจุน และวัฒนธรรมอันเป็นนิรันดร์ การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ควรเป็นไปในแนวทางที่จะช่วยให้เด็กได้ล่วงรู้ถึงการมีอยู่ของสังคม จัดบรรยากาศให้เด็กได้ค้นคว้า รักสังคมในตัวเอง และเพื่อตัวของตัวเอง โรงเรียนจะต้องมีความเคร่งครัดในระเบียบวินัย และการประพฤติปฏิบัติ

ผู้บริหารโรงเรียน

ปรัชญานี้เน้นหนักในเรื่องของเหตุผล และสติปัญญา บุคคลที่เป็นผู้บริหาร จึงต้องมีเหตุผลเหนือสิ่งอื่นใด ในการจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

ทั้งครูและนักเรียนจะต้องยึดหลักเหตุผล ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนจึงเป็นลักษณะให้ได้ใกล้ชิด สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างมีเหตุผล และร่วมจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านการศึกษาส่งเสริมประเพณี และวัฒนธรรม โดยครูต้องเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

ครู

ครูในลัทธิปรัชญานี้ต้องเป็นผู้รู้เช่นเดียวกับครูในสารัตถนิยม แต่ไม่ใช่เป็นฝ่ายให้ฝ่ายเดียว ต้องถือว่านักเรียนจะต้องมีเหตุผลและความค้ำจุนในตัวบ้าง ครูต้องสร้างบรรยากาศเพื่อให้นักเรียนได้ค้นหาเหตุผลและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยครูเสนอความรู้ ข้อคิดแล้ว ให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยครูต้องเป็นคนที่มีเหตุผล มีความจริงใจเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางสติปัญญา ทั้งยังมีหน้าที่ดูแลและรักษาความเป็นระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติของนักเรียน

นักเรียน

นักเรียนจะต้องเป็นคนคิด จิตใจดี คิดทำในสิ่งที่ดี มีเหตุผล มีจิตใจ
บริสุทธิ์ "การให้การศึกษาเป็นการปรับปรุงความมีเหตุผลของผู้เรียนให้มากขึ้น
มุ่งพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคล ถือว่าความรู้ไม่ว่าอยู่ที่ไหนเหมือนกันหมด อะไรที่สอน
แล้วทำไม่ได้ ไม่เข้าใจ ต้องทำบ่อย ๆ ทำซ้ำ ๆ ผู้เรียนมีโอกาสเรียนเท่ากันหมด
ใช้หลักสูตรเดียวกันทั้งเด็กเก่งเด็กอ่อน ผู้เรียนทุกคนต้องบรรลุถึงมาตรฐานอัน
เดียวกัน"⁶³

วิธีสอน

การเรียนการสอนต้องใช้วิธีการที่ช่วยให้ศักยภาพของคนได้พัฒนา
"ด้วยวิธีการอภิปรายถกเถียงโดยการใช้เหตุผล ความถูกต้อง โดยครูเป็นผู้ควบคุม
ระเบียบวินัย วิธีการเรียนการสอน ถือว่าครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนเป็นบุคคล
สำคัญในการตัดสินใจ เลือกเนื้อหาและวิธีการที่จะสอน"⁶⁴

หลักสูตร

ประกอบด้วยเนื้อหาวิชาที่พัฒนาสติปัญญา จิตใจ จริยธรรม เน้นความ
มีเหตุผล ได้แก่หลักสูตรที่เรียกกันว่าหลักสูตรศิลปศาสตร์ (Liberal Arts)
เพราะวิชาในสายศิลปศาสตร์จะช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการใช้เหตุผลและสติปัญญา
ทำให้มีความคิดกว้างขวาง การศึกษาตามหลักของ 3 R's (อ่านออก เขียนได้
คิดเลขเป็น) เป็นหลักวิชาพื้นฐานทั่ว ๆ ไปที่ควรจะศึกษา นอกจากนี้ก็เป็นวิชาอื่น ๆ
เช่น วรรณคดีโบราณ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ลัทธิทางศาสนา
ต่าง ๆ ตลอดจนคำสอนของนักปราชญ์รุ่นเก่า การเรียนเน้นหนักทางพุทธิศึกษา

⁶³

Kneller, Introduction to the Philosophy of Education,

p. 43.

⁶⁴ ศุภร ศรีแสน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 170.

ปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่า "ความจริงนั้นคือจิตภาพ (Idea) เกี่ยวกับสิ่งที่
เป็นจริง (Reality) ทั้งหลายที่จิต (Mind) หรือปัญญาสามารถหยั่งรู้ได้"⁶⁵
นั่นคือ "การรับรู้มันเกิดขึ้นภายในจิตเป็นสำคัญ และมนุษย์จะรู้ได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้
ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริงได้อย่างถูกต้อง"⁶⁶ การเรียน
การสอนจึงยึดหลักการคิดอย่างมีเหตุผล ดังนั้น ครูจึงควรวัดผลและประเมินผล โดย
เน้นความมีเหตุผล ทั้งด้านวิชาการและการปฏิบัติตลอดจนการวัดความจำ

ตอนที่ 2

ภูมิหลังของพุทธปรัชญา

พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงพบสภาพของคนแก่
คนเจ็บ คนตาย ทรงคิดว่า เหตุการณ์เหล่านี้เป็นความทุกข์ ผู้กพันอยู่กับชีวิตมนุษย์
ปัญหาความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เองที่เป็นแรงบันดาลใจให้ทรงคิดหาทาง
เอาชนะปัญหาเหล่านี้ โดยตัดสินพระทัยออกผนวช เพื่อค้นหาทางสว่าง ทางพ้นทุกข์
ในที่สุดพระองค์ก็ตรัสรู้

สังวร พรหมแสน กล่าวในเรื่องนี้ว่า

การตรัสรู้ของพระองค์นั้นพระองค์ทรงเอาตัวของพระองค์เป็น
ศูนย์กลางในการเรียนรู้และเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตโดย
เฉพาะตอนที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา พระองค์ทรงพยายาม
ทุกวิถีทางในอันที่จะรู้สิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์อย่างรู้ความจริง
เกี่ยวกับชีวิต เรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาคุรุสร์ของพระพุทธเจ้า
นั้นได้มาจากการกระทำจริง หรือการทดลองด้วยพระองค์เองจริง ๆ
ทรงได้ความรู้มาเพราะการกระทำไม่ใช่กระทำไปเพราะรู้แล้ว ⁶⁷

⁶⁵ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 124-125.

⁶⁶ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 50.

⁶⁷ สังวร พรหมแสน, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษา
ศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 21.

สรุปว่า พุทธปรัชญาที่มีกำเนิดมาจากความสนใจที่จะแก้ปัญหามนุษย์ คือความทุกข์ ที่พระองค์ทรงผนวชด้วยเจตนารมณ์จะค้นหาวิถีทางที่ทำให้มนุษย์พ้นทุกข์ ดังนั้น มรรควิธีที่ทำให้มนุษย์พ้นทุกข์จึงเป็นแก่นหรือหัวใจของพระพุทธศาสนา เนื้อหาของพุทธปรัชญาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับความทุกข์ของมนุษย์ และหนทางแก้ไขมากกว่าปัญหาอื่น ๆ ที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์

พุทธปรัชญา

จิตรกร คังเกษมสุข ได้สรุปความหมายของพุทธปรัชญาหมายถึง ปัญญาหรือความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งในที่นี้คือความรู้แจ้งในความ เป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่สำคัญก็คือ ความรู้แจ้งดังกล่าวนี้ เกิดจากการเลาะเรี่ยนฝึกฝน จำแนกแยกแยะและ คิดค้นด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริง จนกระทั่งโคพบกับความเป็นจริงของ สัจธรรมด้วยตนเองในที่สุด โดยนัยนี้ พุทธปรัชญาจึงเป็นปรัชญาของ ปัญญาชนโดยแท้⁶⁸

ในสาขาของพุทธปรัชญาที่จะกล่าวถึงอันจะเป็นพื้นฐานทางความคิดต่อไป ได้แก่

1. อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นสาขาปรัชญาที่ค้นคว้าหาคำตอบว่าความเป็นจริง หรือธรรมชาติของโลกและชีวิตคืออะไร
2. ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นสาขาปรัชญาที่ค้นคว้าหาคำตอบว่ามนุษย์รู้ความเป็นจริงหรือธรรมชาติของโลกและชีวิตนั้นได้อย่างไร
3. คุณวิทยา (Axiology) เป็นสาขาปรัชญาที่ค้นคว้าคำตอบว่า มนุษย์พึงปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเหมาะสมกับความเป็นจริงหรือเหมาะสมกับธรรมชาติของโลกและชีวิตนั้น แยกเป็น 2 สาขา ได้แก่ จริยศาสตร์ (Ethics) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

⁶⁸จิตรกร คังเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย ,

ที่กล่าวข้างต้นเป็นปัญหาหลักที่ปรัชญาพยายามหาคำตอบ มติที่ได้จากเรื่องเหล่านี้ย่อมนำไปสู่การประยุกต์กับกิจกรรมของมนุษย์คนอื่น ๆ ได้ จะได้อะไรถึงพอเป็นสังเขปในแต่ละเรื่องว่าพุทธปรัชญาได้ตอบปัญหาทั้งสามไว้อย่างไร

อภิปรัชญา

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาปัญหาบางประเภทว่าเป็นอภิปรัชญาหรือทิวาหะ (Dogmatism) และในบางกรณีทรงเห็นว่าไม่เป็นอภิปรัชญา

พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงตอบปัญหาอภิปรัชญาชนิดถึงความจริง หรือคาดคะเน (Speculation) ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดทรรศนะที่แตกต่างกันออกไป จนเกิดความขัดแย้งกันชนิดไม่มีที่สิ้นสุดเรียกว่า "อภิปรัชญา" ทรงให้เหตุผลว่าเพราะคำตอบไม่ช่วยให้เกิดรู้แจ้งที่จะทำลายกิเลส ซึ่งจะทำให้สิ้นความทุกข์ไปได้ เช่นปัญหาว่าโลกเที่ยงไม่เที่ยง โลกนี้มีที่สุดหรือไม่ที่สุด ทายแล้วสูญหรือไม่สูญ ทรงให้สนใจแต่สิ่งที่ปฏิบัติได้ ไซ้ได้ในชีวิตจริง

ดังนั้นแนวทรรศนะของพระพุทธเจ้า เรียกได้ว่า เป็นอภิปรัชญาของพระองค์ ก็คือทางที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง คือต้องช่วยให้มนุษย์ประจักษ์ในความเป็นจริงของชีวิต เป็นข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ ทรรศนะของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อโลกและชีวิตในฐานะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในฐานะเป็นปฏิจจสมุปบาท หรือในเรื่องของอริยสัจ 4 ล้วนแสดงขอบเขตและความหมายของอภิปรัชญา เพราะถือเป็นสัจธรรมตลอดกาลอันเป็นผลจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

เรื่องที่ควรพิจารณาเพื่อประจักษ์ในความเป็นจริงของชีวิต ได้แก่
ธรรมชาติของโลกและชีวิต

จิตรกร ตั้งเกษมสุข อธิบายว่า

ธรรมชาติของโลกและชีวิต หมายถึง บรรดาธรรมชาติทั้งหลายทั้งที่มีอยู่จริงในโลกนี้ ซึ่งตรงกับที่ปรัชญาตะวันตกเรียกว่า "สิ่งที่มี" (Being) "สิ่งที่มี" นี้ในทางพุทธปรัชญาเรียกว่า "ปรมัตถธรรม" แปลว่าธรรมที่มีอยู่จริงอย่างยิ่ง ตามแนวพุทธปรัชญาพิจารณาธรรมที่มีอยู่จริงโดยแบ่งเป็น 2 หมวด คือ สภาวะที่เป็นนามกับรูป หรือจิตกับวัตถุ ตามนัยแห่ง

พระพุทธศาสนามีความเห็นว่า เป็นสภาวะที่คงอยู่คู่กัน ไม่มีอันใดจริง
 แหกกว่ากัน และไม่อาจกล่าวได้ว่า นามเป็นปฐมกรहीเกิดรูป หรือรูป
 เป็นปฐมกรहीเกิดนาม แต่ทั้งสองส่วนต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและเป็น
 เหตุปัจจัยแก่กันและกัน ในการที่ใหม่การเกิดขึ้นแปรสภาพหรือดับลง
 ทั้งสองสภาวะต่างก็ดำเนินไปตามกฎอันเดียวกัน คือมีความไม่เที่ยงแท้
 แนนอน (อนิจจัง) มีความขัดแย้งหรือเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความไม่
 มีตัวตนที่แท้จริงเป็นของตนเอง (อนัตตา)⁶⁹

จิตรกร ตั้งเกษมสุข อธิบายเพิ่มเติมว่า ตามแนวพุทธปรัชญาพิจารณาสภาวะที่เป็น
 จริงโดยเริ่มที่ นามกับรูป และยอมรับสภาวะทั้ง 2 ว่ามีอยู่จริง แต่ความเป็นจริง
 โดยนัยแห่งปรมัตถธรรม ก็จะพิจารณาได้ว่าความจริงสูงสุดมีอยู่ 4 สภาวะ

1. จิต คือธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ ที่รู้จักคิดและรู้จักจินตนาการ รวมความว่า
 ที่มีมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด และมีความรู้อย่างเห็นจริงได้ ก็เพราะมีจิตนี้เอง จิตอยู่ใน
 สภาวะที่เกิดขึ้น ทรงอยู่และดับไปได้ตลอดเวลา ตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้างหรือผู้
 บันดาลให้เกิดดับได้ นอกจากเหตุปัจจัยเท่านั้น

2. เจตสิก คือธรรมชาติที่เป็นสัมปโยค (การประกอบกัน) ของจิต หรือ
 เป็นสิ่งปรุงจิต เกิดพร้อมจิต เป็นไปด้วยจิต เช่นอาการวิตกวิจารณ์ ความเพียร
 ความปลานปลื้ม ยินดี โมหะ โลภะ หิริ-โอตฺตปปะ กรุณา เป็นต้น เจตสิก คือตัวพลัง
 แห่งจิตที่ทำให้กระฉับกระเฉงในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นตัวกระตุ้นของ
 จิต เพราะเหตุนี้ เมื่อเจตสิกของคนเราอ่อนแอขาดพลังก็ย่อมไม่อาจควบคุมจิตของ
 ตนเองได้ เลยกกลายเป็นชั่วอ่อน จิตวิปริต จนกระทั่งจิตหันเหไปในที่สุด

3. รูป เป็นสภาวะที่เป็นวัตถุหรือสสาร เช่นร่างกายรวมถึงคุณสมบัติ
 และอาการของรูปเหล่านั้นด้วย คำว่ารูปในทางพุทธปรัชญาหมายถึงสรรพสิ่งทั้งหลาย
 ทั้งปวงที่มีอยู่จริง โดยเป็นอิสระต่างหากจากนามธรรม อาทิเช่น มหาภูตรูป 4
 อันเป็นองค์ประกอบชั้นพื้นฐานของวัตถุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ปสาทรูป 5 ซึ่งเป็น

⁶⁹จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 34.

รูปที่เป็นประสาทสัมผัส สำหรับอารมณ์คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย และลักษณะรูป 4 อันใดก็แก่ รูปที่มีลักษณะต่าง ๆ เป็นเครื่องกำหนด เช่นการเจริญเติบโต ความเคลื่อนไหว ความทรุดโทรม และความไม่แน่นอน เป็นต้น

4. นิพพาน เป็นสภาวะที่พ้นทุกข์ จิตปราศจากกิเลส ค้นหา อุปาทานใด ๆ โดยสิ้นเชิง จิตในสภาวะของนิพพานจึงเป็นจิตที่รู้แจ้งในธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นจิตที่หลุดพ้นจากการติดยึดในรูปธรรม และนามธรรมใด ๆ ผู้ที่จิตบรรลुสภาวะของนิพพานจึงเป็นผู้ที่บรรลुถึงซึ่งความสงบเยือกเย็นอย่างแท้จริง กล่าวโดยสรุป นิพพานคือสภาพของจิตที่สะอาด สว่าง สงบ แล้วอย่างสมบูรณ์⁷⁰

สภาวะธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง

ตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเห็นว่าสภาวะอันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงทั้งเป็นนาม (จิต) รูป (สสาร) และมนุษย์ ล้วนแต่มีสามัญญลักษณะร่วมกัน 3 สภาวะ พระราชนิพนธ์นี้ได้เขียนอธิบายไว้ดังนี้คือ

1. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป (เพราะเหตุปัจจัย)
2. ทุกขตา (Stress and Conflict) สภาวะที่มีความขัดแย้ง และเป็นทุกข์ (ในกรณีของชีวิต) สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพราะเหตุปัจจัยที่มาปรุงแต่งฉาการเปลี่ยนแปลงไม่สงบกับอารมณ์แห่งกิเลสค้นหาและอุปาทานที่ตนยึดถือก็จะเกิดสภาวะที่เป็นทุกข์
3. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง คำว่า "มีตัวตน" หมายถึงตัวตนที่สมบุรณ์เค็ดคชาดในตัวเอง โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นใดมาปรุงแต่ง (อสังขาร) พุทธปรัชญาถือว่าตัวตนเช่นนี้ไม่มีอยู่จริง แต่ถือว่บรรคาสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่ใน

⁷⁰ จิตรกร คังเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 35-36.

ทางปรมาตม์ ให้ เราได้สัมผัสและรับรู้ว่ามีอยู่ในสภาพของการเป็น "สังขาร" คือสภาพที่เกิดจากการปรุงแต่งหรือสภาพที่หลาย ๆ สิ่งมาประกอบกันขึ้น ⁷¹

ธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่างดังกล่าวเป็นสามัญลักษณะ หรือหลักไตรลักษณ์ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและทั้งที่เป็นนามธรรม พุทธปรัชญาเน้นให้พิจารณาไตรลักษณ์ อันเกิดขึ้นภายในกายและจิตของมนุษย์ เพราะเมื่อพิจารณาแล้วก็พบว่า กายก็คิด จิตก็คิด ล้วนเกิดจากการประกอบขึ้นหรือปรุงแต่งขึ้นของสิ่งต่าง ๆ ทั้งสิ้น ถ้าหากคนเราเห็นคุณค่าของไตรลักษณ์จะทำให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ทำให้ไม่ยึดติดไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดังที่ วศิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ว่า

ไตรลักษณ์ช่วยให้เรามองเห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ไม่หลงมกมายอยู่กับความลวงของสิ่งที่ปรากฏภายนอกอันเป็นมายาแห่งโลก ความยึดมั่นในตัวคนอย่างมีคบอดุ ซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งความชั่วช้าเลวทรามนั้น จะถูกกรอนรากให้คอคดกึกไปทีละน้อย เมื่อพิจารณาไตรลักษณ์ด้วยปัญญาอันชอบเป็นทางลัด ไปสู่ความบริสุทธิ์แห่งดวงจิตที่เคยกหมักหมมมานาน ⁷²

ข้อความดังกล่าวยืนยันอย่างชัดเจนในหลักไตรลักษณ์ที่ทำให้เราเข้าใจสภาวะธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง

องค์ประกอบของชีวิต

สภาวะความเป็นจริงของชีวิตตามหลักแห่งไตรลักษณ์ คือมีความไม่เที่ยงแท้ เป็นทุกข์ และไม่มีสภาวะที่เป็นตัวเป็นตนของตนดังกล่าวแล้ว ยังมีหลักของชั้นที่ 5 หลักปฏิจจนสมุปบาทและหลักอริยสัจ 4 ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นในเรื่องที่ว่าชีวิตประกอบขึ้นจากองค์ประกอบของอะไร และประกอบกันขึ้นอย่างไร

หลักของชั้นที่ 5 แสดงให้เห็นสภาวะที่เป็นธรรมชาติของชีวิตซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่มีตัวตนของตนที่แท้จริง พระราชวรมุนี อธิบายไว้ว่า แบ่งเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ 5 หมวด ได้แก่

⁷¹พระราชวรมุนี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ (กรุงเทพมหานคร: คานธุชาการพิมพ์, 2529), หน้า 68.

⁷²วศิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: สภากาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2523), หน้าค่านำ.

1. รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด คือส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พุทธิกรรมและคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย

2. เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ส่วนที่เป็น การเสวยอารมณ์ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 และทางใจ

3. สัญญา (Perception) ได้แก่ความกำหนดได้หมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการและเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้น ๆ ได้ เช่นรู้ว่า ชาว หรือคำ เป็นต้น

4. สังขาร (Mental Formation หรือ Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ รวมความว่า สังขาร ในที่นี้หมายถึงความนึกคิด ชี้อวัชต่าง ๆ เช่น สรวิทธา สติ ทิริ-โอคคัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นต้น

5. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ (Object) ทางประสาททั้ง 5 และทางใจคือการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ⁷³

สภาวะของคนเราและชีวิตเป็นเพียงปรากฏการณ์อันหนึ่งซึ่งเป็นผลจากการมารวมกันของขั้น 5 เมื่อขั้นแต่ละอย่างมีสภาวะที่ไม่แน่นอนเป็นของตนเองเกิดขึ้นและดับลงตามเงื่อนไขของเหตุปัจจัย เพราะเหตุนี้ตัวตนที่แท้จริงของคนเราจึงไม่มี ที่เราเห็นและรู้สึกว่ามีตัวตนของคนอยู่นั้นก็เพราะการไม่รู้เท่าทันในธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตนั่นเอง

⁷³ พระราชวรมุนี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 16.

หลักปัจจุสมุปบาท

เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นกระแสแห่งการเกิด การดำเนินไปและการดับของชีวิต รวมถึงการเกิดการดับแห่งทุกข์ วสัน อินทสระ ได้กล่าวถึงหลักธรรมนี้ว่า "ปัจจุสมุปบาทเป็นศูนย์กลางแห่งคำสอนอันถูกต้องทั้งหลาย ช่วยให้เราเห็นโลกและชีวิตในฐานะเป็นสิ่งอาศัยกัน เกิดขึ้นชั่วคราวตามเหตุปัจจัยและดับไปเมื่อสิ้นเหตุปัจจัย"⁷⁴ การค้นพบความจริงในเรื่องปัจจุสมุปบาทนี้ เป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ

ปัจจุสมุปบาท พระราชนิพนธ์นี้ ได้ให้ความหมายเชิงอธิบายไว้ประกอบด้วย 12 หัวข้อคือ

1. อวิชชา (Ignorance) คือความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ความไม่รู้อย่างแจ่มแจ้งซึ่งทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค
2. สังขาร (Volitional Activities) คือความคิดปรุงแต่งความจงใจ มุ่งหมาย คัดสินใจ และการที่จะแสดงเจตนาออกมาเป็นการกระทำ
3. วิญญาณ (Consciousness) คือการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้ต่ออารมณ์ที่มีในใจ ตลอดจนสภาพพื้นเพของจิตใจในขณะนั้น ๆ
4. นามรูป (Animated Organism) คือความมีอยู่ของรูปขรรณและนามขรรณ ในความรับรู้ของบุคคล ภาวะที่ร่างกายและจิตใจทุกส่วนอยู่ในสภาพที่สอดคล้อง และปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองในแนวทางของวิญญาณที่เกิดขึ้นนั้น
5. สฬายตนะ (The Six Sense-Bases) คือภาวะที่อายตนะที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ
6. ผัสสะ (Contact) คือการเชื่อมต่อกับความรู้กับโลกภายนอก การรับรู้ต่ออารมณ์ต่าง ๆ

⁷⁴วสัน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา, หน้าค่านำ.

7. เวทนา (Feeling) คือความรู้สึกสุขสบาย ภูมิใจ หรือทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์

8. ตัณหา (Craving) คือความอยากได้ แส หรือทะยานหา สุขเวทนา อยากได้สิ่งที่ได้แล้วให้มากยิ่งขึ้นอยากพ้นจากทุกข์เวทนา เพื่อไปหาสุขเวทนา

9. อุปาทาน (Clinging) คือความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาที่อยากได้นั้นอันสัมพันธ์กับสภาพชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ผูกพันไว้กับตัวอย่างเหนียวแน่น

10. ภพ (Process of Becoming) คือกระบวนการพฤติกรรม ทั้งหมดที่แสดงออกเพื่อสนองตัณหาอุปาทานนั้น และภาวะแห่งชีวิตสำหรับตนหรือตัวคนที่จะมีจะเป็นรูปใดรูปหนึ่งโดยสอดคล้องกับอุปาทานและกระบวนการพฤติกรรมนั้น

11. ชาติ (Birth) คือการเกิดความตระหนักในตัวคน วางอยู่ หรือไม่ได้อยู่ในภาวะชีวิตนั้น ๆ หรือไม่ได้มีไม่ได้เป็นอย่างนั้น ๆ

12. ชรามณะ (Decay and Death) คือความสำนึกในความขาด พลาด หรือพรากแห่งตัวตน จากภาวะชีวิตอันนั้นความรู้สึกว่าตนถูกคุกคาม ด้วยความสูญสิ้นสลาย หรือพลัดพรากกับภาวะชีวิตนั้น ๆ หรือการได้มีได้เป็นอย่างนั้น ๆ จึงเกิดโทสะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส พวงมาด้วย คือรู้สึกคับแค้น ขัดข้อง ขุ่นมัว แห้งใจ หดหู่ ซึมเซา ไม่สมหวัง กระวนกระวายและทุกข์ เวทนาต่าง ๆ

องค์ประกอบทั้ง 12 หัวข้อดังกล่าวข้างต้น เป็นปัจจัยเนื่องอาศัยสืบต่อกันไปเป็นรูปวงเวียน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย คือไม่มีตัวเหตุ เริ่มแรกที่สุดหรือไม่มีปฐมเหตุ (The First Cause) นั้นเอง จึงเป็นไปในหลักที่ว่า "เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับไป"⁷⁵

⁷⁵พระราชาวรมณี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 109-

หลักปัจจุสมุปปาตน์ ทำให้มองเห็นว่าชีวิตที่ไม่รู้ความเป็นจริง (อวิชชา) ในสภาวะที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาตินั้น ก็จะสร้างความเป็นตัวตนของคนขึ้นมา จากนั้นก็จะสร้างอารมณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาปรุงแต่งโลกของตน เพื่อที่จะให้สนองค้นหา อุปาทาน เช่นนั้นนับได้ว่าเป็นชีวิตที่อยู่ในกองทุกข์ ชีวิตจึงเป็นทุกข์ ผู้เข้าใจปัจจุสมุปปาตอย่างชัดเจน ย่อมแจ่มแจ้งในปัญหาชีวิต ไม่ต้องสงสัยในปัญหาชีวิตอีกต่อไป

หลักอริยสัจ 4 เป็นหลักที่สรุปความเป็นจริงทั้งหมดของชีวิต คิดเรื่องทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ภูมิตัดทุกข์ และวิธีปฏิบัติที่จะช่วยให้บรรลุสภาวะที่ปราศจากทุกข์ ซึ่งทั้ง 4 ประการล้วนกล่าวไว้ในปัจจุสมุปปาตทั้งสิ้น ดังนั้น จึงกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า "พระพุทธเจ้าตรัสสรุปปัจจุสมุปปาต คำตอบทั้งสองนั้นต่างก็มีพุทธพจน์เป็นที่อ้างอิงยืนยันได้ ปัจจุสมุปปาตก็เป็นเนื้อหาสำคัญของอริยสัจ และอริยสัจก็มีความหมายครอบคลุมปัจจุสมุปปาต"⁷⁶

แต่ที่จริงหลักธรรมทั้งสองหมวดนี้ ว่าด้วยเรื่องเดียวกันนั่นเอง เป็นแต่แสดงออกมาในแง่มุมที่ต่างกัน กล่าวคือ "ปัจจุสมุปปาตแสดงความจริงตามกระบวนการของมันเอง ตามที่เป็นไปโดยธรรมชาติล้วน ๆ ส่วนอริยสัจ 4 เป็นหลักความจริงในรูปแบบที่เสนอตัวต่อปัญญามนุษย์ ในการที่จะสืบสวนค้นคว้า และทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติ"⁷⁷ ดังที่พระราชวรมุนีได้เปรียบเทียบไว้ว่า

อริยสัจ จึงเป็นหลักธรรมที่สูงโดยสอดคล้องกับประวัติกการแสวงหา สัจธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่การเผชิญความทุกข์ที่ปรากฏเป็น ปัญหาแล้วสืบสาวหาสาเหตุ พบว่ามีทางแก้มืดหมดหวัง จึงกำหนด ระบายละเอียดหรือจุดที่ทองแก้ไขและกำหนดเป้าหมายให้ชัด แล้วกำหนด การแก้ไขตามวิธีการ จนบรรลุเป้าหมายที่ทองการนั้น . . . ส่วน ปัจจุสมุปปาตเป็นตัวกระบวนการแกนกลางของอริยสัจและเป็น

⁷⁶ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, 9 หน้า 897.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 900.

เนื้อหาทางฝ่ายวิชาการที่จะต้องศึกษา ในเมื่อต้องการเข้าใจอริยสัจ
ในหลักเจเนถึงที่สุด ⁷⁸

จากการพิจารณาหลักธรรมทั้ง 4 หมวด แม้จะพิจารณากันแต่โดยย่อ ก็
เห็นว่าล้วนเป็นความจริงที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ หรือเป็นกฎธรรมชาตินั่นเอง ทั้ง
ควรจะได้ตั้งเป็นข้อสังเกตว่าหลักธรรมทั้ง 4 หมวดนี้ แม้จะมีชื่อต่างกัน แต่ก็
หลักธรรมที่แสดงถึงหรือสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกันและเป็น ไปเพื่อจุดหมาย
เดียวกันทั้งสิ้น

จุดหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพาน

เมื่อใดที่พิจารณาหลักแห่งความเป็นจริงของโลกของชีวิตตามแนว
พระพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ก็จะเห็นว่าหลักของพุทธปรัชญานั้นมุ่งสอนให้มนุษย์
รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกของชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีผู้สร้าง
ผู้กำหนด หากแต่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผลตามธรรมชาติ ปรากฏการณ์ของโลก
และชีวิตนั้นเป็นอนัตตา การที่มนุษย์เอาตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วยการยึดมั่นถือมั่นว่ามี
ตัวตนและเป็นของตนนั้น จึงเป็นการหลงผิด และก่อให้เกิดทุกข์และภาวะการขัดแย้งขึ้น
ในที่สุด เพราะฉะนั้นจุดหมายสูงสุดของชีวิต การไปให้ถึงความดับทุกข์ หรือกล่าว
อีกนัยหนึ่ง ความมุ่งหมายของชีวิตก็คือ สันติทั้งทางกายและใจ ความมีจิตใจเป็นกลาง
ไม่ทุกข์หรือไม่สุข ไปด้วยโลก ซึ่งสภาวะเช่นนี้ก็คือ นิพพานนั่นเอง ฉะนั้นจึงกล่าวโดย
สรุปว่า "นิพพาน คือ จุดหมายสูงสุด เป็นอุดมการณ์สูงสุดของชีวิตตามแนวพุทธปรัชญา"

การที่จะดำเนินชีวิตไปตามแนวทางแห่งจุดหมายนี้ มนุษย์จึงควรเพียร
พยายามที่จะจัดระเบียบของชีวิตให้สอดคล้องกับสภาวะของอนัตตา และให้อยู่ใน
สภาวะอนัตตาในที่สุด อันได้แก่การอยู่อย่างปราศจากตัวตนของตน จึงกล่าวได้อีก
นัยหนึ่งว่าการอยู่อย่างปราศจากตัวตนของตน หรือ "ตัวฉัน" "ของฉัน" เป็นสิ่ง
ประเสริฐสุดที่มนุษย์ควรแสวงหา

⁷⁸ พระราชวรมณี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า

ญาณวิทยา

ญาณวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญามาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งปัจจุบัน เหตุผลในเรื่องนี้คือในระบบปรัชญาเห็นว่า อวิชชาหรือความไม่รู้แจ้งเป็นมูลรากของทุกข์ นักคิดของปรัชญาจึงมุ่งค้นหาความรู้ และกระบวนการรู้ที่แท้จริง เพื่อจะได้พบความจริงและสามารถเอาชนะความทุกข์หรือลดความทุกข์ของชีวิตให้ลดน้อยลงได้ "ในพุทธปรัชญานั้นความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะความรู้เป็นกุญแจสำคัญสำหรับเปิดประตูไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต พุทธศาสนาทั้งหมดเกิดมาจาก "ความรู้" ของพระพุทธเจ้า คำว่า "พุทธะ" ก็แปลว่า "ผู้รู้แล้ว ผู้ตื่นแล้ว" ความรู้เป็นตัวแทนที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะกลายเป็นพุทธะ"⁷⁹

ตัวสภาวะอันเป็นแหล่งที่มาของความรู้⁸⁰ พระราชวรมุนี⁸⁰ ได้อธิบายไว้ในหนังสือพุทธธรรม เรื่องอายตนะ ดังนี้

อายตนะ แปลว่าที่ต่อ หรือแดน หมายถึงสิ่งที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือแหล่งที่มาของความรู้ แปลงาย ๆ ว่าทางรับรู้ มี 6 อย่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เชื่อมต่อกับโลกคือสภาพแวดล้อมภายนอก สิ่งที่ถูกรับรู้หรือลักษณะอาการต่าง ๆ ของโลก ก็เรียกว่า อายตนะ เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือเป็นแหล่งความรู้เช่นเดียวกัน ท่านเรียกอายตนะพวกแรกว่า "อายตนะภายใน" และอายตนะพวกหลังเรียกว่า "อายตนะภายนอก" อายตนะภายนอก 6 อย่างได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกายและสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า "อารมณ์" แปลว่าสิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาทวนงอยู่ หรือสิ่งสำหรับยึดทวนงของจิต แปลงาย ๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรู้มันเอง

⁷⁹แสง จันทรงาม, "ญาณวิทยาในพุทธปรัชญา," วารสารธรรมศาสตร์ 11 (มีนาคม 2514): 21.

⁸⁰พระราชวรมุนี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 34-37.

เมื่ออายตนะภายในซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระทบกับ "อารมณ์" (อายตนะภายนอก) ก็จะเกิดความรู้จำเพาะด้านของอายตนะแต่ละอย่าง ๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป ก็เกิดความรู้ เรียกว่า เห็น หู กระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น ความรู้เฉพาะด้านนี้เรียกว่า "วิญญาณ" แปลว่าความรู้แจ้ง คือรู้อารมณ์ ดังนั้น จึงมี วิญญาณ 6 อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์ 6 คู่ คือวิญญาณทางตา ได้แก่ เห็น วิญญาณทางหู ได้แก่ ได้ยิน วิญญาณทางจมูก ได้แก่ ได้กลิ่น วิญญาณทางลิ้น ได้แก่ รุรส วิญญาณทางกาย ได้แก่ รู้สิ่งต้องกาย (โผฏฐัพพะ) วิญญาณทางใจ ได้แก่ รู้อารมณ์ทางใจ หรือรู้เรื่องในใจ

การรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบครบทั้ง 3 อย่าง คืออายตนะ อารมณ์และวิญญาณ ภาวะเช่นนี้ เรียกว่า "ผัสสะ" หรือ "สัมผัส"

ผัสสะเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการรับรู้ เมื่อผัสสะเกิดขึ้น ก็กำหนดหมาย จดจำนำอารมณ์นั้นไปคิดปรุงแต่ง เกิดความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา เกิดเป็นลำดับต่อมา เรียกว่า "เวทนา" แปลว่า การเสวยอารมณ์ หรือการเสพอารมณ์ คือความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามาโดยเป็น สุขสบาย ไม่สบาย หรือเฉย ๆ อย่างใด อย่างหนึ่ง

สรุปกระบวนการรับรู้มีลักษณะดังนี้

อายตนะ	+	อารมณ์	+	วิญญาณ	=	ผัสสะ	→	เวทนา
(ทางรับรู้)		(สิ่งที่ถูกรู้)		(ความรู้)		(การรับรู้)		(ความรู้สึก ต่ออารมณ์)

พระราชวรมุนี ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า "พร้อมกับรับรู้นั้นจะเกิดความรู้สึก การกำหนดหมาย จดจำและการคิด ดังนั้นในกระบวนการรับรู้ ถ้าไม่ถูกกิเลสครอบงำ ก็จะได้ความรู้ที่แท้จริง

ความรู้ที่แท้จริง คือ ความรู้ตามที่มีมันเป็นจริง ไม่ใช่ความรู้ที่อยากให้เป็น หรือคิดปรุงแต่งให้เป็น เช่น ความรู้เรื่องอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุพบาท ชั้น 5 และ ไตรลักษณ์ เป็นต้น"⁸¹

⁸¹ สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 13 มกราคม 2530.

พระราชวรมุณี⁸² ได้จัดประเภทของความรู้ไว้ในพุทธธรรม ซึ่งจะขอกล่าวโดยย่อ ดังนี้

ประเภทของความรู้

ตามแนวพุทธธรรม อาจแยกประเภทได้หลายนัย คือ

ก. จำแนกโดยสภาวะ คือ โดยธรรมชาติของความรู้ จำแนกตามหลักชั้น 5 ความรู้เป็นนามธรรมจำพวกหนึ่ง ซึ่งกระจายอยู่ในนามชั้น ความรู้ที่จำแนกตามสภาวะของชั้น ได้แก่

1. สัญญา คือความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ในสัญญาชั้น ได้แก่ ความกำหนดได้ หมายรู้ ทำให้มีการรับรู้ จำได้ รู้ เข้าใจ และคิดไต่ถ้อย ๆ ขึ้นไป

2. วิญญาณ คือความรู้ทั้งหมดในวิญญาณชั้น ได้แก่ ความรู้ขึ้นโรงที่เป็นกิจกรรมประจำของจิต คือความรู้เริ่มแรก เมื่อเห็น ได้ยิน เป็นต้น และคอยรู้จักกรรมอย่างอื่นทุกอย่างของจิต คือรู้สึก สุขสบาย ก็รู้ว่า เป็นสุข เป็นต้น

3. ปัญญา เป็นความรู้หลักในหมวดสังขารชั้น เป็นความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ทั่วถึงความจริง หรือรู้ตรงตามความเป็นจริง คือความเข้าใจ สามารถมองทะลุสภาวะหรือปัญหาได้ ปัญญาช่วยเสริมสัญญา และวิญญาณให้รู้ในสิ่งที่ถูกที่ควร

ข. จำแนกโดยทางรับรู้

ผัสสะเป็นแหล่งแห่งความรู้ ความรู้ทั้งหมดทุกอย่าง ทุกประเภท เกิดจากผัสสะ คืออาศัยการรับรู้ โดยผ่านอายตนะ จึงจัดกลุ่มความรู้เป็น 2 ประเภท

1. ความรู้ที่ได้จาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย (สิ่งต้องกาย)
2. ความรู้ที่ได้จากใจ สิ่งทั้งหลายที่ใจรู้ ใจคิด

ค. จำแนกโดยการพัฒนาการทางปัญญา (ภายในตัวบุคคล)

เมื่อพิจารณาในแง่พัฒนาการ ความรู้ที่อยู่ในขอบเขตซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับคือ ความรู้ประเภทที่เป็นสิ่งควรพึงรู้หรือ ความรู้ที่อยู่ในขอบเขตของการฝึกอบรมจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

⁸²พระราชวรมุณี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 42-57.

1. สัญญา ความกำหนดได้ หมายถึง ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมาย ซึ่งบันทึกไว้เป็นแบบสำหรับเทียบเคียงและเป็นวัตถุประสงค์ของการรู้และการคิดต่อ ๆ ไป

2. ทิฏฐิ ความเห็นได้แก่ ความรู้ที่ลงข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่ง ประกอบด้วยความยึดถือโดยอาการผูกพันกับตน อาจเป็นความรู้ที่มาจากแหล่งภายนอก แต่ได้คิดค้นกรองยอมรับเองหรือสรุปเป็นของตน ไม่ว่าจะมึเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

3. ญาณ ความรู้ ความหยั่งรู้ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์เห็นแจ้งตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ไม่มีความรู้สึกของตัวตน หรือความยึดถือเป็นของตนเข้าไปจับ เป็นผลสำเร็จทางปัญญาสูงสุดที่มนุษย์จะทำได้ สามารถชำระล้างลงไปถึงจิตสันดานของบุคคล สร้างหรือเปลี่ยนแปลงท่าทีแห่งการมองโลกและชีวิต

ความรู้ 3 ประเภท ในกระบวนการพัฒนาปัญญาภายในตัวบุคคลพิจารณาโดยสัมพันธ์กับวิธีทำให้เกิดปัญญา 3 วิธีที่ท่านได้แสดงไว้ในเรื่องปัญญา 3 ประเภท คือ

1. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด พิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง

2. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียนหรือถ่ายทอดกันมา

3. ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม

ง. จำแนกโดยกิจกรรมและผลงานของมนุษย์

เป็นความรู้ที่เนื่องด้วยปฏิบัติการทางสังคม เช่น การสื่อสาร ถ่ายทอด แสวงหา เอื้ออ้ำง นัยถือ สังเกตและที่เป็นมรดกตกทอดต่อกันมา เป็นสมบัติของมวลมนุษย์ ความรู้ตามแนวนั้นแบ่งเป็น 3 ประเภท

1. สุตะ หรือ สุตติ ความรู้ที่ได้สดับ เล่าเรียนหรือถ่ายทอดต่อกันมา ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า สุตตะเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญมาก

2. ทิฏฐิ ความเห็นทฤษฎี ลัทธิ ความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่ความรู้
ที่ไต่ลงข้อสรุปให้แก่คนอย่างใดอย่างหนึ่งประกอบด้วยความยึดมั่นผูกพันกับตัวตน หรือมี
ลักษณะอาการที่อาจให้เกิดการถือแบ่งของเขาของเราเป็นต้นได้

3. ญาณ ความรู้ ความหยั่งรู้ ความรู้บริสุทธิ์ ความรู้ตรงตาม
สภาวะ ญาณเป็นความรู้ระดับสุดยอดของปัญญามนุษย์ เป็นผลสำเร็จสำคัญของมนุษย์
ญาณที่ยิ่งใหญ่สูงสุดเรียกชื่อเฉพาะว่า โภช หรือ โภชญาณ แปลว่าความตรัสรู้ พระพุทธ
เจ้าทรงบรรลุสัมมาสัมโพชญาณ จึงทำให้เกิดพระพุทธศาสนาเป็นดวงตาใหญ่ของโลก

นอกจากนี้ยังมีการจำแนกความรู้ๆ อื่น ๆ ถือว่าเป็นวิธีเบ็ดเตล็ด
โดยเอาความรู้ดังกล่าวข้างต้นมาจัดเป็นหมวด สรุปได้ดังนี้

1. อิติหะ (อนุสสวะ) อิติกริา ปริมปรา ความรู้ที่ได้จากการบอก
กล่าว เล่าลือ ตรีบทัง เล่าเรียน ถ่ายทอด นำสืบกันมา

2. ปิฎกสัมปทา ความรู้ตามแบบแผนตำรา

3. ตักกะ นยะ อาการปริวิตก ความรู้ที่ได้จากการคิดหาเหตุผล
คือ ตรรก อนุมาน การตรึงตรองตามแนวเหตุผล

4. ทิฏฐินิชนานักขันติ ความรู้ที่พิจารณาเห็นสมกัน หรือยอมรับเข้า
เป็นทิฏฐิ หรือทฤษฎีของตน

5. สยมภิญญา หรือ สักขิธรรม ความรู้ที่ได้ด้วยรู้แจ้งชัดประจักษ์
กับตัว ความรู้ที่ได้เห็นจริงได้รู้จริง ได้ซึ่งเหตุผลแล้ว ได้ไตร่ตรองแล้ว ได้ทำให้
แจ่มชัดปรากฏแล้ว

ความถูกต้องและความผิดพลาดของความรู้

ก. สัจจะ 2 ระดับ

คัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม สอนให้รู้จักแยกสัจจะหรือความจริงเป็น 2
ระดับ กล่าวคือ

1. สมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ คือจริงตามมติร่วมกัน
ตามที่ได้ตกลงกันไว้ เป็นเครื่องมือสื่อสาร พอให้สำเร็จประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
เช่น คน สัตว์ คนดี คนชั่ว โทะ เก้าอี้ หนังสือ เป็นต้น

2. ปรมาตมัจจะ ความจริงโดยปรมาตมัจจะ คือจริงตามความหมายสูงสุด ตามความหมายที่ตรงตามสภาวะที่พอจะพูดให้เข้าใจได้ เพื่อสำหรับให้เกิดความรู้ความเข้าใจเท่าทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ไม่ไปยึดมั่นถือมั่น มีความสุขที่แท้จริง สิ่งที่เป็นจริงโดยปรมาตมัจจะ เช่น นามธรรม รูปธรรม เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฯลฯ

ข. วิปลาส หรือ วิปลาส 3

วิปลาส คือความรู้คลาดเคลื่อน ฉันทแปรฉิดพลาดจากความ เป็นจริง นำไปสู่ความเข้าใจผิดหลงผิด การวางตัวเอง วางใจ วางท่าที่ ประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง ต่อโลก ต่อชีวิต ต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และเป็นเครื่องกีดกันขัดขวางบังตาไม่ให้มองเห็นสัจภาวะมี 3 อย่าง คือ

1. สัญญาวิปลาส สัญญาคลาดเคลื่อน หมายถึง ผิดพลาดจากความ เป็นจริง เช่น เห็นเชือกเป็นงูเพราะตกใจ คนหลงทางเห็นทิศเหนือเป็นทิศใต้ เป็นต้น

3. ทิฏฐิวิปลาส ทิฏฐิคลาดเคลื่อน ความเห็นผิดพลาดจากความ เป็นจริง เช่น การที่เห็นเชือกเป็นงู ก็ลงความเห็นว่าสถานที่นั้นมีงูชุกชุม เป็นต้น

วิปลาสเป็นอุปสรรคต่อการฝึกอบรมเจริญปัญญา และก็เป็นเป้าหมายของการฝึกอบรมปัญญาที่จะกำจัดมันเสีย การพัฒนาความรู้และเจริญปัญญาตามวิธีดังกล่าวมา ล้วนช่วยแก้ไขบรรเทา และกำจัดวิปลาสได้ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้โยนิโสมนสิการ แบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย และแยกแยะองค์ประกอบตรวจสอบสภาวะโดยมีสติพร้อมอยู่

ความรู้ความจริงสูงสุดคืออะไร

ความรู้หรือความจริงสูงสุดในทางพุทธปรัชญาหมายถึง ความรู้ในเรื่องธรรมชาติที่แท้จริงของตน อันเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ เป็นความรู้ตามที่มีมันเป็นจริง ไม่ใช่ความรู้ที่อยากให้เป็นหรือคิดปรุงแต่งให้เป็น อันรวมอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า อริยสัจ 4 ได้แก่

1. ความจริง คือ ทุกข์ (ทุกข์)
2. ความจริง คือ เหตุให้เกิดทุกข์ (สมุทัย)
3. ความจริง คือ ความคับไม่เหลือแห่งทุกข์ (นิโรธ)
4. ความจริง คือ หนทางปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุดังความคับไม่เหลือแห่งทุกข์ (มรรค)

ความจริงสูงสุดทั้ง 4 ประการนี้ เป็นผลของการบำเพ็ญเพียรทางปัญญา จนบังเกิดความรู้แจ้งในสภาวะธรรมชาติของโลกของชีวิต

ปัญหา เรื่องความทุกข์นับได้ว่าเป็นปัญหาหลักสำคัญที่พุทธปรัชญานำมาเป็นประเด็นที่จะศึกษาให้เข้าใจว่ามันคืออะไร และจะขจัดให้หมดสิ้นไปได้อย่างไร พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาเพื่อแก้ปัญหามานุษยวิทยา มนุษย์คือทุกข์ ความทุกข์นั้นเกิดขึ้นเพราะการที่มนุษย์มีความเข้าใจผิด ความหลงผิดในสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติของตนเองและของโลก ที่มาด้วยความสัมพันธ์กับตนแล้วเกิดมีกิเลสตัณหา เพราะฉะนั้นการศึกษาเพื่อที่จะให้รู้ถึงสภาวะธรรมชาติของโลกตามหลักไตรลักษณ์ และธรรมชาติของชีวิตตามหลักปัจจุสมุปบาทนั้น จึงเป็นความรู้ขั้นพื้นฐานที่มนุษย์จะนำไปแก้ไขปัญหา (ทุกข์) ในชีวิตประจำวันได้ แม้จะไม่ถึงขั้นดับทุกข์ ก็ถือว่าเป็นการทำให้ทุกข์บรรเทาได้

นอกจากความจริงสูงสุด 4 ประการดังกล่าว ยังมีความรู้อีกลักษณะหนึ่ง คือความรู้ที่มนุษย์หรือสังคมกำหนดขึ้นเป็นความจริงที่สมมติ ไม่ใช่ความรู้หรือความจริงที่ถูกต้องตามรู้นิตินี้กำหนดขึ้นมาเพราะอวิชชา เพื่อสนองความรู้สึก ความพอใจ และค้นหาอารมณ์ หรือความประสงคอื่น ๆ ของมนุษย์ เมื่อมนุษย์เอาตัวตนเองเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็จะเกิดการยึดมั่นถือมั่น โดยมีตัวตนของตนเป็นที่ตั้ง ทำให้เกิดอารมณ์รักเกลียด โลก เป็นต้น เป็นความรู้ที่นำไปสู่การเกิดทุกข์ แต่เมื่อมนุษย์ยังต้องเกี่ยวข้องอยู่กับความเป็นจริงที่สมมติทั้งหลายเหล่านี้ ในพุทธศาสนาจึงได้กำหนดข้อควรปฏิบัติ ตลอดจนศีลจจะ เพื่อให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข เช่นหลักปฏิบัติในสังฆปริณายก 7 หลัก ปฏิบัติต่อทิศทั้ง 6 สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 เบญจศีล เบญจธรรม เป็นต้น

ลักษณะที่เป็นหลักเกี่ยวกับความรู้ในพุทธปรัชญา คือ พุทธปรัชญาไม่แสวงหาความจริงทั้งหลายที่ไม่สามารถจะนำมาอธิบายได้ด้วยหลักปฏิจจสมุปบาทอันได้แก่ อธิyakตบัญญัติ บัญญัติที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเห็นว่าความรู้เหล่านั้นไม่มีผลในทางปฏิบัติสำหรับชีวิตจริง เป็นบัญญัติที่อธิบายแล้วคนทั่วไปก็ไม่อาจจะมองเห็นและเข้าใจได้ นอกจากจะหลงเชื่อตามด้วยความมมงาย หากเข้าใจในปฏิจจสมุปบาท ก็ไม่จำเป็นต้องมาถกเถียงในปัญหาเหล่านั้น อาจกล่าวได้ว่าความรู้ในหลักปฏิจจสมุปบาทเป็นความรู้เบื้องต้นที่มีความสำคัญ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจปัญหาของโลกของชีวิต และสามารถจะเข้าถึงความรู้สูงสุดคือทุกข์ในอริยสัจได้ในที่สุด

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธปรัชญา

จากการพิจารณาหลักคำสอนตามแนวพุทธปรัชญาจะพบว่า กระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการฝึกฝนอบรมทางปัญญา เพื่อพัฒนาปัญญาและจิตใจ พระพุทธศาสนาสนใจในการแสวงหาความจริงของโลก และพิจารณาหลักความจริงทั้งในค่านวัตุ และค่านจิตใจ ซึ่งจะต้องอาศัยการรู้ทั้งทางค่านผัสสะและปัญญา (ความเข้าใจ) แต่ตามแนวแห่งคำสอนจะพบว่า การรู้ทางผัสสะเป็นเพียงการหาข้อมูลจากโลกภายนอกมาพิจารณาด้วยปัญญา และความรู้ที่ถูกต้องสูงสุดจะเป็นความรู้ที่ได้จากการหยั่งรู้ทางปัญญา หรือญาณเท่านั้น

หลักธรรมที่เห็นว่า เป็นหลักที่จะนำมาพิจารณากระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธปรัชญานั้น ได้แก่หลักไตรสิกขา คือหลักศีล สมาธิ ปัญญา หรืออาจจะพิจารณาหลักธรรมนี้ในลักษณะที่วิเคราะห์ออกไปเป็นหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งถือว่าเป็นธรรมสายกลาง ธรรมหมวดนี้ครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ เพื่อที่จะให้ชีวิตดำเนินไปในทางที่ถูกต้องทั้งค่าน กาย วาจา (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และการรู้ในทางที่ถูกที่ควร (ปัญญา) ดังที่ พระราชวรมุนีอธิบายไว้ว่า "มัตถิมาปฏิปทานี้เป็นญาณกรรม (สร้างการรู้) จักขุกรรม (สร้างจักขุคือการเห็น) เป็นไปเพื่อความสงบเพื่อนิพพาน"⁸³ ฉะนั้น จึงควรมาพิจารณากระบวนการเรียนรู้ตามแนวอริยมรรคมี

⁸³พระราชวรมุนี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 612.

องค์ 8 และหลักไตรสิกขาเป็นสำคัญ

ความรู้หรือความเห็นเบื้องต้นที่บุคคลได้มาจากผัสสะ เช่น การได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็น หรือการรับคำบอกเล่าสั่งสอนเหล่านี้จะก่อให้เกิดมีศรัทธา คือ ความเชื่อถือ ความเลื่อมใสในสิ่งที่เรียน ศรัทธาเป็นบันไดขั้นต้นที่จะนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในระดับต่อ ๆ ไป ศรัทธานี้จะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในทางที่ผิดได้ ศรัทธาที่พึงประสงค์ตามแนวพุทธปรัชญา ได้แก่ ศรัทธาที่เกิดด้วยปัญญา คือมีความเชื่อถือ เพราะได้ใช้ปัญญาไตร่ตรองด้วยเหตุผลดีแล้ว หลักการขั้นต้นของการเรียนรู้เริ่มต้นด้วยปัญญา ส่วนผัสสะเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ปัญญาชักเถลา ก่อนที่จะดำเนินถึงการเรียนรู้ในขั้นอื่น ๆ ต่อไป

จากศรัทธา (ผัสสะ + ปัญญา) นำไปสู่กระบวนการพัฒนาความรู้ในขั้นที่ 2 คือ ชั้นสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้องและความเข้าใจที่ถูกต้องในสิ่งที่จะเรียนรู้ ความเห็นที่ถูกต้องหมายถึงความเห็นที่มีปัญญาควบคุม ทำให้รู้ว่าอะไรดี ไม่ดี อะไรเป็นวิชา อะไรเป็นอวิชา ความเห็นที่ถูกต้องนี้จะกลมกลืนกับความคิดชอบ คำวิชอบ (สัมมาสังกัปปะ) และจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ชอบ (ศีล) ทางกาย ที่มีปัญญาคอยควบคุม การปฏิบัติทางกายที่ชอบนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในหลักพุทธศาสนา เพราะหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเป็นหลักที่จะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริงในแง่การเรียนรู้ การควบคุมทางกายให้อยู่ในศีล เป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในสภาวะที่มีความสงบ มีจิตใจที่ปลอดโปร่ง มั่นคง เชื่อมั่นในการกระทำอันถูกต้องของตน คือพุทฺธิ (สัมมาวาจา) ทักษิ (สัมมากรรมันตะ) คำรงชีวิตที่ดี (สัมมาอาชีวะ) เป็นสภาวะที่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะให้ปัญญาปราศจากสิ่งรบกวน คือความมีสมาธิ เมื่อจิตมีสมาธิก็ก่อให้เกิดสภาวะของจิตที่บริสุทธิ์ไม่มีกิเลสเจือปน มีแต่ความแน่วแน่ ไม่หวั่นไหว และมีความว่องไว ฉับพลัน ในการทำหน้าที่คือการรู้แจ้งเห็นจริงในทางที่ถูกต้อง คือมีปัญญาในสิ่งที่เรียนและฝึกฝน ทำให้มีความเพียร (สัมมาวายามะ) มีความระลึก (สัมมาสติ) และตั้งจิตมั่นแน่วแน่ (สัมมาสมาธิ) ครบกระบวนการเรียนรู้ตามแนวอริยมรรค

คุณวิทยา

คุณวิทยาเป็นสาขาของปรัชญาที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Value)
เกี่ยวกับเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินความคิด ความงามและความไพเราะ เกี่ยวกับการประพฤติ
ตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริง (How to act according to reality)
แยกออกเป็น 2 แขนง ได้แก่

1. จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นเรื่องของจริยธรรม และการมีชีวิต
ที่ดียิ่ง พระราชวรมุนีได้อธิบายว่า

ความดีงามที่มนุษย์ควรทำให้เกิดขึ้น ก็คือดำเนินชีวิตของตนตามหลัก
พระพุทธศาสนา จริยธรรมหรือชีวิตที่ดีงามนี้เราเรียกว่า พรหมจริยะ
เป็นชีวิตที่ดำเนินโดยถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะว่า
ความจริงนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะให้เกิดความถูกต้องในการดำเนิน
ชีวิต ถ้าชีวิตไม่ดำเนินโดยถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงก็ต้องขัด
กับความ เป็นจริงก็เกิดปัญหาขึ้น เป็นเรื่องศีลธรรม หรือพหุภ
ของธรรมชาติ ถ้าศัพท์ของปรัชญาปัจจุบันก็คือ Ethics สัมพันธ์
กับ Metaphysics ถ้าในทางพุทธปรัชญา ก็คือ จริยธรรมสัมพันธ์
กับศีลธรรม ของอัสยศีลธรรมเป็นพื้นฐานโดยอาศัยหลักความจริง
หรือกฎของธรรมชาติตามที่เป็นจริงมาวางเป็นแนวหรือเป็นหลักแห่ง
ความประพฤติของมนุษย์เพื่อให้เกิดผล⁸⁴

ในทรรศนะของพุทธปรัชญานั้น จริยศาสตร์ต้องมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานและ
อาศัยความรู้ในศีลธรรมนั้นมาประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นชีวิตที่ดีงามก็คือชีวิตที่ประพฤติ
ถูกต้องที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติหรือศีลธรรม

สาโรช บัวศรี อธิบายไว้ว่า ความดีที่แท้จริงจะต้องเป็นสภาพความ
รู้สึกหรือการกระทำที่ปราศจาก โลภะ โทสะ โมหะ โดยสิ้นเชิง และถ้าพิจารณา
ให้ลึกซึ้งตามนัยของธรรมะในพุทธศาสนาแล้ว ก็จะมองเห็นว่าความดีอันแท้จริงนั้น
เป็นสภาพอย่างหนึ่ง และเป็นการกระทำอีกอย่างหนึ่ง

⁸⁴ สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 21 เมษายน 2529.

ก. ความดีอันเป็นสภาพ ที่เกิดขึ้นด้วยความสุขจิต ไม่พัวพันกับโลภะ โทสะ โมหะใด ๆ

ข. ความดีอันเป็นการกระทำ ได้แก่การรักษาศีล และการประพฤติคนตามหัวข้อธรรมะทั้งปวง เช่น ในค่านศีล ก็อาจจะรักษาศีล 5 หรือเบญจศีล ในค่านธรรมก็มีหัวข้อธรรมะที่ควรปฏิบัติ เช่น สติ-สัมปชัญญะ หิริ-โอตตัปปะ กตัญญูกตเวที สุขุวิริย 3 บุญกิริยาวัตถุ 3 ไม่ประกอบอบายมุขทั้ง 4 มรณวาสธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น⁸⁵

สรุปว่า การทำดีนั้น ก็คือรักษาศีล และการปฏิบัติธรรมนั่นเอง ถ้าหากเรา ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมก็จะมีชีวิตที่งดงาม

2. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นเรื่องของความงาม เรื่องศิลปะ พระราชวรมุนี อธิบายไว้ว่า ในความหมายทางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งว่า สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ตามสภาวะ คือความงามในสิ่งทั้งหลายเป็นสัมพัทธ์ แต่มนุษย์ทั้งหลายคิดปรุงแต่งให้สวยงาม หรือไม่สวยงามก็ได้ เป็นความสามารถของจิตของบุคคลนั้น ในระดับพื้นฐานเบื้องต้น ความงามขึ้นอยู่กับความปรุงแต่งของจิต ซึ่งขึ้นอยู่กับการสะสมในจิตใจ

ในอีกแห่งหนึ่งก็ว่า ความงามในแง่อัศวีสัยของแต่ละคนที่ว่า คนส่วนมากก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน มีมาตรฐานหรือระดับคล้าย ๆ กัน ก็จะมี ความงามที่พอจะยอมรับ อยู่ในเกณฑ์วัดได้หรือวัดไม่ได้ เป็นระดับที่เรียกว่าพัฒนาความสามารถของบุคคล กลายเป็นสามารถพัฒนาเรื่องอัศวีสัยให้ประณีตขึ้นไป จนกระทั่งว่าคนที่พัฒนาแล้วสามารถมองทุกสิ่งที่ไม่งามได้ทุกอย่างให้งามด้วยตนเอง⁸⁶

⁸⁵สาโรช บัวศรี, "ความดีคืออะไร," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธ ศาสตร์ ภาคที่ 1 , หน้า 72-73.

⁸⁶สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 21 เมษายน 2529.

วสิน อินทสระ ให้ความหมายของความงามว่า "คือคุณสมบัติหรือคุณลักษณะอันกลมกลืน หรือความพอดีที่ปรากฏทางกาย วาจา หรือทางใจ ซึ่งก่อให้เกิดความพอใจ สบายใจ สุขใจ เช่นคิดถึงสิ่งที่ดีงาม ก่อให้เกิดความสุขใจขึ้น การได้เห็นสิ่งสวยงาม การได้ฟังเสียงอันไพเราะ นี่คือการงาม ซึ่งเราสามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยตาบ้าง หูบ้าง และใจบ้าง"⁸⁷

ความงามที่ควรประพฤติปฏิบัติในพุทธปรัชญานั้น วสิน อินทสระ⁸⁸ ได้อธิบายไว้ใน "ความงามคืออะไร" ซึ่งจะขอสรุปดังต่อไปนี้

ความงามแบ่งออกเป็น

ก. ความงามที่เกี่ยวกับกิจกรรมารยาททางกาย วาจา หลักคำสอนส่วนใหญ่ในพุทธปรัชญามุ่งให้ผู้ศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติ ก็เพื่อฝึกหัดกาย วาจาของตน ให้เรียบร้อยดีงามเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นด้วยกายหรือวาจาของตน และก่อให้เกิดปิติปรโมทย์เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของผู้ไม่เลื่อมใส ทำให้ผู้เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้น

ข. ความงามเพราะพระวินัย การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าก็เพื่อให้ภิกษุบริษัทของพระองค์อยู่ในระเบียบวินัยอันดีงาม ก่อให้เกิดความกลมกลืนและความงามขึ้น ในหมู่สงฆ์ทั้งในค่านกิริยา วาจา และการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ไม่ก่อปัญหาความยุ่งยากให้แก่กัน โดยเฉพาะพระวินัยหมวดที่ว่าด้วยเสขียวัตรอภิสมจาร

ค. ความงามเพราะศีล ขอกล่าวในที่นี้ 4 ประเภท ได้แก่

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ ได้แก่ศีลอันเป็นหลักสำคัญเช่น ศีล 227 ของภิกษุ ศีล 10 ของสามเณร ศีล 8 ของอุบาสก อุบาสิกา และศีล 5 ของคนทั่วไป

⁸⁷วสิน อินทสระ, "ความงามคืออะไร," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 97.

⁸⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-102.

ศีลข้อนี้ทำให้บุคคลงามทางกาย งามวาจา มีจริยาวัตรน่าเลื่อมใส

2. อินทรีย์สังวรศีล คือความสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 ได้แก่ ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ยินดี ยินร้าย เพราะได้เห็นรูป ฟังเสียง คมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง สัมผัส และรู้อารมณ์ คือได้ควบคุมอินทรีย์ ฝึกอินทรีย์ เพื่อประโยชน์ และความสุขของผู้ฝึก และของผู้เกี่ยวข้อง

จะเห็นว่าอินทรีย์สังวรศีล (เจตสิกศีล) ย่อมนำไปสู่ความงามคือ ความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง

3. อาชีวาปริสุทธศีล คือความมีอาชีพบริสุทธิ์ เว้นมิจนาชีพ ทุกรูปแบบสำหรับฆราวาส ประกอบสัมมาชีพอย่างฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์เว้นอนเสนา (การแสวงหาปัจจัย 4 โดยไม่ชอบธรรม หรือโดยหลอกลวง)

ผู้มีอาชีพบริสุทธิ์ไม่ว่าเป็นพระหรือฆราวาส ย่อมมีความอุ่มใจ สบายใจ ไม่ต้องหวาดระแวง สะอึกหวาดหวั่นในสิ่งที่หามาได้ ทำให้เป็นผู้อย่างอาจกล้าหาญ สง่างาม ท่ามกลางชุมชน ไม่ต้องหวั่นเกรงว่าใครจะโจทก์ท้วงในเรื่อง ลาภผลของตน

4. ปัจจัยสันนิสิตศีล หมายถึงการพิจารณาปัจจัย 4 ก่อนการบริโภค ใช้สอยหรือพิจารณาในขณะที่บริโภคใช้สอยแล้วพิจารณาภายหลังก็ได้

ผู้ที่ปฏิบัติได้จะสามารถตัดสิ่งฟุ่มเฟือยออกไปได้ มีชีวิตที่เรียบง่าย แต่จะทำงานที่เป็นประโยชน์ของตนและประโยชน์ผู้อื่นได้มาก

5. ความงามแห่งพระธรรมและธรรมอันทำให้งาม

มีพระธรรมหลายหมวดหลายเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าทำผู้ปฏิบัติตามให้งาม ยกตัวอย่างธรรมที่ทำให้งามเช่น ชันติ-โสรัจจะ

ชันติ ความอดทน อดทนต่อความลำบากตรากตรำ หนาวร้อน หิว กระจาย โดยไม่พรั่นพรึง ไม่ปริปากบ่นให้เป็นที่รำคาญของผู้อื่น อดทนเพื่อให้งาม สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อดทนต่อทุกขเวทนาอันเนื่องมาจากอาพาธเจ็บป่วย และอดทนต่อคำด่าว่าเสียศีล อดทนต่ออารมณ์อันยั่ววานให้โลภ โกรธ หลง รักษาจิตให้บริสุทธิ์ สะอาดอยู่ได้

โสรจจะ ความสุภาพอ่อนโยน ไม่หยามกระด้าง คุณธรรมข้อนี้ ทำให้มีเสน่ห์น่ารัก เป็นที่สบายใจแก่ผู้เข้าใกล้ ก่อให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยและร่มเย็น

ผู้มีขันติ-โสรจจะ ย่อมทำตนให้งาม น่ารัก น่าเคารพนับถือและน่ายำเกรง

สรุปว่า ความงามจะมีได้ต่อเมื่อผู้นั้นมีคุณธรรม ซึ่งจะนำความงามเกิดขึ้นแก่ตน สังคม หมู่คณะอีกด้วย

ปรัชญาเกี่ยวข้องกับกรปฏิบัติอย่างไร

การที่มนุษย์เราปฏิบัติสิ่งใด ๆ ก็มักจะต้องมีพื้นฐานจากการคิดเป็นเหตุ แล้วจึงปฏิบัติเป็นผลตามมา มีตัวอย่างคำอธิบาย วจีสังขารว่า "เพราะตรีแล้วตรอง แล้วจึงพูด ไม่เช่นนั้น วาจาที่จักไม่เป็นภาษาเช่นคำของคนละเมอ หรือของคนเพ้อ"⁸⁹ จึงมักมีคำกล่าวว่า "คิดก่อนทำ คิดก่อนพูด" สิ่งที่อยู่เบื้องหลังทำให้มนุษย์คิดก็คือความเชื่อ เมื่อเขามีความเชื่ออย่างนั้น จึงแสดงแนวคิดออกมาให้เห็น ซึ่งเราเรียกว่าปรัชญา

มีนักการศึกษาหลายท่านแสดงทรรศนะเกี่ยวกับปรัชญาไว้ต่าง ๆ กัน ตัวอย่างเช่น สกอล นิลวรรณ กล่าวว่า "ความจริงอย่างหนึ่งที่เรากำลังยอมรับก็คือ ปรัชญาเป็นยอดของสติปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่ยกระดับการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างไม่มีระบบ ไปสู่การดำรงชีวิตที่มีความหมาย ปรัชญาเป็นความพยายามพากเพียรไม่ทอดทิ้ง ที่จะทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์"⁹⁰ เป็นเรื่องที่

⁸⁹ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 34.

⁹⁰ สกอล นิลวรรณ (แปล), ปรัชญาเบื้องต้น (หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522), หน้า 8.

ให้เห็นความสำคัญของปรัชญาในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อเป็นสิ่งที่ยึดมั่นในการปฏิบัติให้ได้ดี

วิทย์ วิศทเวทย์ ให้ความเห็นที่ชัดเจนว่า จุดมุ่งหมายของการเรียนปรัชญา "เพื่อสนองความอยากรู้ อยากรู้เห็น พวกเราบางคนต้องการเข้าใจโลกอันน่าอัศจรรย์และถ้าเป็นไปได้ ก็ต้องค้นหาจุดหมายปลายทางในชีวิตของมนุษย์และตัวเราเอง อะไรเป็นจุดหมายของชีวิต มนุษย์ควรจะทำอย่างไรในชีวิตอยู่อย่างไร วิชาปรัชญาศึกษาปัญหาเหล่านี้"⁹¹ ปรัชญาจึงเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่จะเผชิญปัญหาต่าง ๆ การที่ศึกษาปรัชญาก็เพื่อนำมาปฏิบัติในชีวิตเพื่อใช้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น

ท่านกิตติวุฒ โภทฺธิ กล่าวว่

การเรียนรู้เรื่องชีวิตและความจริงของชีวิตก็เป็นปรัชญา เรียกว่าปรัชญาแห่งชีวิต เรื่องของชีวิตเป็นเรื่องสลับซับซ้อนมาก บางคนเกิดมาทั้งที่ไม่รู้เลยว่าชีวิตคืออะไรก็มี แต่เรื่องอื่นเขาเหล่านั้นเข้าใจหมด วิชาการต่าง ๆ ในทางโลกทั้งหลายแขนงก็สามารถเข้าใจได้ แต่พอมาถึงเรื่องชีวิตเขา สับสนมากมักจะมีคนเกิดความฉงนสนเท่ห์ คนโบราณพูดกันเป็นคำพังเพยอยู่คำหนึ่งว่า "ความรู้อวมหัว เอาตัวไม่รอด" ที่ว่าไว้อย่างนั้น ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าความรู้ต่าง ๆ ที่เรียนกันมาในทางโลกนั้น มันก็เป็นความรู้ที่ช่วยชีวิตให้พ้นจากอุปสรรคต่างๆ ไม่ได้ คือไม่สามารถนำชีวิตให้รอดพ้นไปจากความทุกข์นั้นเอง แต่การเรียนรู้เรื่องชีวิตนี้ หรือปรัชญาชีวิตนี้สามารถนำตัวรอดได้ ถาท่านปฏิบัติตาม⁹²

เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า คนเรามีปรัชญาชีวิตที่จะต้องเกี่ยวข้องกับภavnนำมาปฏิบัติ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดได้

⁹¹วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญา (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 8-9.

⁹²กิตติวุฒ โภทฺธิ, ปรัชญาแห่งชีวิต (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : มูลนิธิอภิธรรมมหาชาติวิทยาลัย, 2518), หน้า 22-23.

วศิน อินทสระ ให้ความคิดเห็นว่า "เป็นความจริงที่ว่ามนุษย์เราย่อมดำเนินชีวิตตามปรัชญาชีวิตที่เขายึดมั่นอยู่ ถ้าเขายึดมั่นปรัชญาที่เลว ชีวิตของเขาก็ดำเนินไปในทางที่เลว เรื่องมีปรัชญาหรือไม่มีนั้นไม่ต้องพูดถึง เราพูดได้แต่ว่าปรัชญาที่เลวหรือดีเท่านั้น เพราะปรัชญาก็คือความคิดแบบต่าง ๆ นั้นเอง สมดังคำที่ว่า "ไม่มีวิชาการหรือความรู้ใดที่อยู่นอกขอบเขตของความคิด และไม่มีความคิดใดอยู่นอกขอบเขตของปรัชญา"⁹³ ในเมื่อมนุษย์เราอยู่ในแคววงของความคิดก็เป็นเรื่องของปรัชญาซึ่งจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันในการยึดถือปฏิบัติ

จากข้อความที่แสดงความคิดเห็นในเรื่องของปรัชญาทำให้มองเห็นภาพได้ชัดว่า ในเมื่อมนุษย์ยึดมั่นในหลักปรัชญาใด นั่นก็คือวิถีชีวิตของเขา ปรัชญากับชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ปรัชญามีบทบาทสำคัญต่อแนวทางการดำเนินชีวิตของบุคคล ถ้าเปลี่ยนแนวความคิดหรือปรัชญาได้ วิถีชีวิตของเขาจะเปลี่ยนไป ปรัชญาจึงเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ สอดคล้องกับความหมายของปรัชญาที่ อุทัย เดชตานนท์ สรุปไว้ว่า "ปรัชญาคือประมวลความคิดเห็นของคนที่ใช้เป็นแนวในการปฏิบัติ"⁹⁴

พุทธปรัชญาการศึกษา

ในตอนนั้นผู้วิจัยได้นำรายละเอียดจากเอกสารและคำสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งเป็นข้อมูลขั้นต้นก่อนนำมาวิเคราะห์หาข้อสรุปเสนอไว้ รวม 13 ด้าน และในตอนสุดท้ายของแต่ละด้าน จะเป็นข้อสรุปสาระสำคัญของพุทธปรัชญาการศึกษาที่ผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญในรอบที่ 3 จึงจะได้เสนอตามลำดับดังนี้

ความหมายของการศึกษา

การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคลและสังคม มุ่งที่จะให้บรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง ซึ่งถือว่าต้องเป็นสิ่งที่ดีงาม ความหมายของการศึกษาที่ค้นคว้าจากเอกสาร บทความ และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายไว้มีดังต่อไปนี้

⁹³ วศิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา, หน้าคำนำ.

⁹⁴ อุทัย เดชตานนท์, พื้นฐานการศึกษา, หน้า 13.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่

การศึกษาต้องเพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ การศึกษา
ควรมุ่งที่การทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์ซึ่งคิดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด
การทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์จะทำให้มนุษย์ได้รับผลคือ
การได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้คือ บรมธรรม (บรมธรรม คือสิ่ง
อันจำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์) แล้วมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์
ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์⁹⁵

ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า "เป็นการศึกษาตัวเองให้รู้จักความถูกต้อง ประพฤติปฏิบัติ
ความดีให้ดีที่สุดเป็นตัวของตัวเอง ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยตัวเอง คับทุกข์ได้สิ้นเชิง
เรียกว่าการศึกษาตามแนวพุทธ เรื่องเรียนหนังสือเรียนคัมภีร์นั้นเป็นส่วนประกอบ
ให้เราสามารถศึกษาตัวเอง"⁹⁶

พระราชวรมณีให้ทัศนะไว้ดังนี้

"ความหมายของการศึกษามองในแง่สภาพที่เผชิญ การศึกษาคือการ
แก้ปัญหาของมนุษย์หรือพูดให้ชัดว่า การทำให้ชีวิตแก้ปัญหาได้ ถ้าไม่มีปัญหา การศึกษา
ก็ไม่มี

มองในแง่สภาพที่ประสบผล การศึกษาคือการทำให้ชีวิต ในแง่ลบคือ
หลุดพ้นจากปัญหา ปราศจากสิ่งบีบคั้นขัดข้อง ถ้าในแง่บวกก็คือเข้าถึงสิ่งที่ต้องการ สิ่ง
ที่ประเสริฐหรือดีที่สุดที่ชีวิตพึงได้มีอิสระภาพสุขสมบูรณ์

มองในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม : การศึกษาคือการ
ทำให้มนุษย์พ้นจากการต้องพึ่ง ต้องขึ้นต่อบุคคลภายนอก มีความสมบูรณ์ในตัวมากยิ่งขึ้น
โดยลำดับ"⁹⁷

⁹⁵ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: สมชายการ
พิมพ์, 2527), หน้า 42-43.

⁹⁶ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, เจ้าอาวาสวัดสวนโมกขพลาราม ไชยา
สุราษฎร์ธานี, 28 ตุลาคม 2529.

⁹⁷ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 38-39.

หลวงปริญาโยควิบูลย์ กล่าวไว้ว่า "การศึกษาคือการอบรมจนเกิดสติปัญญา สามารถจะเผชิญปัญหาชีวิตได้ในท่ามกลางธรรม สามารถบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น"⁹⁸

พระธรรมญาณมุนี ให้ความหมายว่า "คือการเตรียมชีวิต (การจัดหาสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นให้พอสำหรับการดำรงชีวิตให้มั่นคง) และการดำเนินชีวิตให้ห่างไกลให้ปลอดภัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิธรรมเป็นพื้นฐานอาชีพ เป็นการตั้งตนและสังคม เป็นการขยายตนให้กว้างขวาง

โดยมีการเรียนรู้เป็นพื้นฐานเกิดจากการฝึกหัดอบรม การฝึกอาชีพ และการสังเกตพิจารณา

เพื่อให้รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ รู้จักเชื้อพ้องกัน ความมีวินัย และความรับผิดชอบหน้าที่ สามารถประกอบอาชีพและมีความเป็นอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างคนได้"⁹⁹

สาโรช บัวศรี อธิบายไว้ว่า "ทางพระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ประกอบด้วย รูปและนาม

รูป หมายถึง ร่างกายอันได้แก่ ศีรษะ ลำตัว แขนขา กระดูก สมอง หัวใจ ลำไส้ เลือด ฯลฯ

นาม หมายถึง ส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เวทนา หมายถึง ความรู้สึกต่าง ๆ ของเรา

สัญญา หมายถึง การจำได้หมายรู้

สังขาร หมายถึง ความคิดหรือการคิด

วิญญาณ หมายถึง การรู้หรือการเรียนรู้หรือความรู้

⁹⁸หลวงปริญาโยควิบูลย์, "แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," ใน แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 15.

⁹⁹พระธรรมญาณมุนี (กิตติทินนเถระ), ธรรมญาณนิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 305-306.

สรุปว่า มนุษย์ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวม 5 ประการ ชั้น 5 นี้สร้าง โลกะ โทสะ โมหะ ให้แก่ตนเองทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่าอภุคคมูล

ดังนั้น การศึกษาตามแนวคิดนี้ คือการพัฒนาชั้น 5 เพื่อว่าโลกะ โทสะ โมหะ จะได้ลดน้อยหรือหมดไปในที่สุดและได้บรรลุชีวิตที่ดี

โดยการได้รับการศึกษาให้อ่านออกเขียนได้ ฝึกฝนในหน้าที่เป็นพลเมืองดี ได้รับการฝึกฝน การประกอบอาชีพที่สุจริต ได้รับการสั่งสอนอบรมเรื่องจริยธรรมอย่างเพียงพอ

ผล คือ มนุษย์ผู้นั้นจะเกิดความรู้ ความเข้าใจในชีวิตของคน รู้จักละเอียดต่อความชั่ว ปฏิบัติตนตามแนวทางจริยธรรมที่ได้เล่าเรียนมา โลกะ โทสะ โมหะของเขาจะลดลงตามลำดับ ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตก็จะลดลงตามกันไปด้วย อาจกล่าวได้ว่า ได้ประสบผลกับชีวิตที่ดีพอสมควร¹⁰⁰

กิตติมา ปรีดีคิลก มีความเห็นสอดคล้องในเรื่องความหมายของการศึกษาตามแนวคิดของพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้นที่ว่า "การศึกษา คือการพัฒนาของชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)"¹⁰¹

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายว่าการศึกษาคือ "การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของบุคคลเหล่านั้น เน้นไปในด้านพัฒนาปัญญา ความคิดเห็นของบุคคล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิต การทำตนให้รอดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงด้วยประการต่าง ๆ จนถึงหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงด้วยประการต่าง ๆ จนถึงหลุดพ้นจากทุกข์มีสุขอย่างแท้จริง ดังนั้นในชั้นของการศึกษาจึงแบ่งเป็นระบบ คือทั้งการศึกษาด้วยประสาทสัมผัส การลงมือปฏิบัติตามเรื่องที่ศึกษามา โดยสรุป ก็คือศึกษา

¹⁰⁰สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 11-12.

¹⁰¹กิตติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1, หน้า 141.

เรียนรู้ตามโครงสร้างของอริยสัจ ได้แก่

ให้เรียนรู้ในกระบวนการของธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่แล้ว
หายไปตามเหตุปัจจัย พยายามแสวงหาความรู้ในขั้นนี้ให้มากที่สุด

การเรียนรู้เรื่องของเหตุให้เกิดผล ให้มองเห็นโทษของสิ่งเหล่านั้น
แล้วเพียรพยายามลดละบรรเทาให้ดับไป

ศึกษาเรียนรู้ในเชิงของความหมายแห่งชีวิตของคนแต่ละคนที่เกิดมา
คือต้องการความสุข

เน้นหลักการและวิธีการเพื่อจะให้บุคคลเรียนรู้เกิดความเข้าใจแล้ว
ลงมือปฏิบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจะทำหน้าที่ขจัดตัวเหตุที่ทำให้ทุกข์ได้¹⁰²

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวว่า "การศึกษาควรเป็นไปโดยนัยแห่งพุทธภาษิต
ที่ว่า "ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเองไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อคิดย่อมคิดเพื่อเกื้อกูล
ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และเกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว" ความหมายนัยนี้เน้นว่า
มนุษย์ต่างมีหน้าที่ในสังคม ดำเนินตามหลักแห่งไตรสิกขา ความเป็นไปในโลกย่อม
เป็นไปเพื่อความสว่าง ความสะอาดและความสงบ ไม่ร้อนรนทุนทुरาย"¹⁰³

จิตรกร ตั้งเกษมสุข อธิบายว่าการศึกษิตตามแนวพุทธปรัชญา "เป็นการ
ศึกษาที่ช่วยให้คนไทยมีวัฒนธรรมทางจิตใจและกายเป็นเป้าหมายประการสำคัญและ
มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ

โดยการฝึกอบรมเพื่อยกระดับจิตใจ และสติปัญญาของมนุษย์ให้สูงขึ้น
เพื่อช่วยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทางร่างกายและจิตใจ"¹⁰⁴

¹⁰² สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, รองเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร,
15 กันยายน 2529.

¹⁰³ วรรณไวทยากร : ชุมชนบทความทางวิชาการ, ชุดการศึกษา,
โครงการตำราสังคมศาสตร์, 2514. หน้า 63.

¹⁰⁴ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 88-89.

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายถึงการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในแง่ของการฝึกฝนและปฏิบัติจริงว่า "ความหมายของ "มนุษย์" คือผู้ที่มีใจสูง การฝึกปฏิบัติที่แท้จริงในทุกวิถีทางคือ การฝึกฝนจิตใจของคนผู้เป็นสัตว์โลกให้เปลี่ยนสภาพของจิตใจสัตว์โลกมาเป็นจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาก็เป็นกระบวนการของการเรียนการสอน และการฝึกฝนอบรม ซึ่งเน้นการปฏิบัติจนเกิดปัญญาคด้วยตนเอง"¹⁰⁵ และได้อธิบายเพิ่มเติมถึงการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาว่า "เป็นการฝึกหัดอบรมตนทั้งทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้รู้จักละเว้นสิ่งที่ควรละเว้น และรู้จักปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ การศึกษาที่แท้จริงต้องรู้จักวิเคราะห์ตนเองและผู้อื่น แล้วแสวงหาข้อควรปรับปรุงแก้ไข ข้อควรพัฒนาในแง่ตนเองและสังคม เพราะฉะนั้นการศึกษาก็เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ต้องทำสม่ำเสมอ การศึกษาไม่สามารถเกิดได้อย่างฉับพลัน ต้องอาศัยกระบวนการฝึกฝนอบรมขัดเกลา"¹⁰⁶

เอกวิทย์ ณ ถลาง ให้ความหมายว่า "การศึกษาคควรเป็นไปเพื่อการหลุดพ้น ความหลุดพ้นในเชิงวิชาการศึกษาหมายถึงหลุดพ้นทางปัญญา หรือหลุดพ้นจากความไม่รู้ โดยเริ่มจากการอ่านออกเขียนได้ขึ้นไปจนถึงให้รู้วิชาต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเข้าใจสรรพสิ่งได้ดีขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งแตกฉานถึงพรมแดนของวิทยาการและเทคโนโลยีสาขาต่าง ๆ แล้วมุ่งเปิดให้วิทยาการเหล่านั้น ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีกจนไม่รู้จักจบสิ้น และอาจนำมาซึ่งความหลุดพ้นจากสภาพพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคม การมีศิลปวัฒนธรรมค่า และในทางจริยธรรมเพื่อให้คนคลายความทุกข์ลงเป็นลำดับ"¹⁰⁷

¹⁰⁵สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ (กรุงเทพมหานคร: ศรีธรรมสาร, 2528), หน้า 19.

¹⁰⁶สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, ศาสตราจารย์ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2 ตุลาคม 2529.

¹⁰⁷เอกวิทย์ ณ ถลาง, "อันอาจจะนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาที่เป็นของเราเอง," วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ 7 (กันยายน-พฤศจิกายน 2512): 18.

แสง จันทรงาม ให้คำนิยามของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาว่า "คือกระบวนการเรียนรู้ความจริงระดับต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีในตัวผู้รู้เอง ในคนอื่น และในสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ"¹⁰⁸

วิรุฑธ วิเชียรโชติ ให้ความหมายว่า คือ ระบบโครงสร้างและระบบการศึกษาตลอดชีพ ในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและสังคม เพื่อให้บรรลุถึงอุดมลักษณะการ (ลักษณะและอาการสูงสุดที่ศักยภาพได้รับการพัฒนา เช่น สติปัญญาของตนได้รับการพัฒนาสูงสุด) แห่งความสุข ความเจริญ ทั้งทางโลกทางธรรม (ศักยภาพคือความสามารถที่แบ่งอยู่ทั้งทางโลกทางธรรม)

บุคคลที่พัฒนาศักยภาพของตนจนบรรลุถึงอุดมลักษณะการแห่งความสุขความเจริญทั้งทางโลกทางธรรม ก็คือ "อารยชน"¹⁰⁹

สุนทร ณ รั้งษ์ อธิบายเรื่องความหมายของการศึกษาว่า "สิกขา คือ การศึกษา การพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความประพฤติดีขึ้น เนื่องจากพุทธศาสนายกย่องผู้ที่มีความรู้ดีและมีความประพฤติดี ว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์

บุคคลที่มีความสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยความรู้ ความประพฤติ เป็นผู้ประเสริฐสุด พุทธปรัชญาถือว่าการศึกษาหาความรู้เป็นการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น แต่ความรู้นั้นจะต้องมากับความประพฤติเสมอ ความรู้จะนำไปสู่ความประพฤติดี จึงจะเป็นคนที่ได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์

สิกขา 3 ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา หมายถึง การศึกษาที่ควบคุมความประพฤติทางกาย วาจาให้เรียบร้อยปราศจากโทษ

¹⁰⁸แสง จันทรงาม, "วิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 27.

¹⁰⁹วิรุฑธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 32.

อธิจิตสิกขา หมายถึง การควบคุมจิตใจของตนเองให้มั่นคงหรือตั้งมั่น เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาในชั้นปัญญา

อธิปัญญาสิกขา หมายถึง การศึกษาโดยใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เห็นแจ้ง ตามความเป็นจริง

ทั้ง 3 ประการเกี่ยวเนื่องกัน อุปการะกันและกันโดยถือว่า การศึกษาในระดับต้นคืออริยสิกขา เป็นอุปการะแก่การศึกษาระดับอธิจิตสิกขา การศึกษาระดับ 2 คืออธิจิตสิกขา เป็นอุปการะแก่การศึกษาในระดับที่ 3 คืออธิปัญญาสิกขา"¹¹⁰

วคิน อินทสระ ให้ความหมายว่า "ตามแนวพุทธปรัชญาเน้นการศึกษาที่เกี่ยวกับไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

คำว่าการศึกษาในความหมายตามแนวพุทธไม่ได้หมายความถึงการเรียนอย่างเดียว ยังหมายถึงการปฏิบัติด้วย การปฏิบัติคือการกระทำ ดังนั้นไตรสิกขาที่พูดถึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติ

ศีล คือ การปฏิบัติทางกาย วาจา

สมาธิ คือ การปฏิบัติทางจิต

ปัญญา คือ การปฏิบัติทางจิต ผักผ่อนเพิ่มพูนให้มีปัญญา

มนุษย์เมื่อแยกออกไปจะเป็นสองส่วน คือ กายกับจิต ซึ่งศีลจะช่วยการศึกษาทางกาย ทางวาจา ส่วนสมาธิกับปัญญาช่วยการศึกษาทางจิต ไม่ว่าจะศึกษาอะไรหรือเรียนรู้อะไร ให้มุ่งไปตามแนวของศีล สมาธิ ปัญญาหรือไตรสิกขา"¹¹¹

¹¹⁰ สัมภาษณ์ สุนทร ฃ วัณโณ, รองศาสตราจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 28 สิงหาคม 2529.

¹¹¹ สัมภาษณ์ วคิน อินทสระ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, 5 กันยายน 2529.

ในทัศนะของวิจิตร เกิดวิสิษฐ์ "ตามหลักพุทธปรัชญา การศึกษาควรคู่ความประพฤติทำให้เป็นคนดี มีจริยศาสตร์เท่ากับ สอนวิชาใดก็ให้แทรกจริยศาสตร์ให้ได้ พุทธศาสตร์บางส่วนเป็นจิตวิทยา เช่นการอ่านใจคนว่ามีแนวทางไหน ก็ให้การศึกษาไปในแนวนั้น อ่านนิสัยคนได้"

พุทธศาสนาเน้นเรื่องทฤษฎี หรือ ปรัชญา ถ้าขาดปฏิบัติและปฏิบัติไว้ผล

บุคคลควรรู้ทางโลก ฐทางธรรม ต้องมีจริยะด้วย อะไรที่เป็นสัจจะของตะวันตกที่ตีก็รับได้ เลือกสรรมาใช้"¹¹²

ประสาร ทองภักดี ให้ความหมายว่า เป็นการศึกษอบรม โดยเน้นที่ตัวผู้ศึกษาให้ผู้เรียนรู้อะไร ๆ ไป และให้เกิดคิดเป็นนิสัย"¹¹³

ัญจวน อินทรกำแหง ให้ความหมายของการศึกษาว่า "เป็นการให้ผู้เรียนมีความเจริญในทุกชั้นตอนของชีวิต สามารถใช้ความรู้ที่ได้รับการอบรมศึกษาไปแก้ปัญหาได้ รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง"¹¹⁴

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า "ตามแนวพุทธปรัชญา อุดมคติสุดยอดคือ นิพพาน แต่ในทางการศึกษานั้นความเกี่ยวข้องกับสิ่งสูงสุดของศาสนา นิพพานคือ อะไร ต้องตีความหมาย คงจะหมายถึงการที่มนุษย์เป็นอิสระทางใจ หลุดพ้นจากการบีบบังคับของโลกภายนอก หรือคือความสงบทางใจ หรือคือการให้ความสำคัญ

¹¹²สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, รองศาสตราจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 15 สิงหาคม 2529.

¹¹³สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, อาจารย์อาวุโสมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 4 กันยายน 2529.

¹¹⁴สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ คุณัญจวน อินทรกำแหง, อธิการบดีพิเศษ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 28 ตุลาคม 2530.

แก้จิตใจมากกว่าวัตถุ เน้นความสุขทางใจมากกว่าวัตถุ ความสุขทางใจเกิดจากการที่เป็นอิสระแก่ตนเอง สิ่งจากภายนอกมีความสำคัญน้อยกว่าความสุขของชีวิต การศึกษาต้องพาไปสู่จุดนั้น แต่ไม่จำเป็นที่จะไปสู่ขั้นสุดท้ายออกก็ได้ สอนให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี ความสุขทางใจเป็นใหญ่ รู้จักตัวเอง รู้จักควบคุมกิเลสตัณหาของตนเอง เน้นความเป็นคนที่สมบูรณ์" ¹¹⁵

ระวี ภาวิไล ให้ความหมายว่า "การศึกษาเป็นการพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามเหตุตามผลตามเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ มนุษย์ควรเรียนรู้ถึงกฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา และมีส่วนร่วมการกำหนดเปลี่ยนแปลงด้วย เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงนั้นนำไปสู่สภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิม" ¹¹⁶

ตามแนวพุทธปรัชญาในเรื่องความหมายของการศึกษา ที่รวบรวมจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นน่านาทศนะ แม้จะไม่ตรงกันทีเดียว ถ้ามองในภาพรวมเราจะเห็นได้ว่ามีจุดเน้นไปในแนวเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การมุ่งเพื่อความหลุดพ้น การให้รู้จักวิเคราะห์ตนเอง โดยการศึกษาอบรมฝึกฝน ปรับปรุงตนเอง พัฒนาปัญญา พัฒนาชีวิตในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาเป็นขั้นตอน เรียนรู้ทางโลกและทางธรรม ตลอดจนพัฒนาคุณลักษณะที่พึงงาม เป็นต้น

ข้อสรุปความหมายของการศึกษา ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา คือ การฝึกฝนอบรม โดยการพัฒนาชีวิต ด้วยอริศลศึกษา อริจิตศึกษา อริปัญญาศึกษา ให้มีความเจริญด้วยคุณลักษณะที่พึงงามทุกขั้นตอน ตลอดถึงบรรลุนิพพาน

¹¹⁵ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, ศาสตราจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 ตุลาคม 2529.

¹¹⁶ สัมภาษณ์ ระวี ภาวิไล, ศาสตราจารย์ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 21 สิงหาคม 2529.

ความมุ่งหมายของการศึกษา

การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้เรียน จากความหมายของการศึกษาจากผลสรุปที่ได้ เป็นเรื่องที่จะโยงไปถึงความมุ่งหมายของการศึกษาที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป โดยพิจารณาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษา คือ "เพื่อให้เกิดปัญญา และให้กิเลสลดลง"¹¹⁷

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายว่า "ความมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ปัญหาทั้งปวง เน้นที่สุดแห่งความเป็นทุกข์ ใค้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้"¹¹⁸ ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า เป็นไปเพื่อเสริมสร้างมนุษยธรรม พัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ (ตัวกู) มมังการ (ของกู) ละความเห็นแก่ตัว กิเลสจะไม่เกิด"¹¹⁹

พระราชวรมุนี กล่าวในเรื่องของจุดมุ่งหมายการศึกษาว่า คือ "การแสวงหาจุดหมายให้กับชีวิต การศึกษาเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและปรับตัวให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมได้คือ สรุปได้ว่า จุดหมายของชีวิตก็คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ การมีอิสรภาพ ซึ่งได้แก่การประสบความสำเร็จที่ทำให้ยู่รอดและหลุดพ้นเหนือภาวะที่ถูกลบด้วยกาวดินรนค่อสุ"¹²⁰ ในเรื่องเดียวกันท่านได้กล่าวว่า จุดหมายของการศึกษาเป็นอันเดียวกับจุดหมายของชีวิต เรียกตามภาษาพระว่าความหลุดพ้น

¹¹⁷สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศน์วิหาร, 8 เมษายน 2529.

¹¹⁸พุทธทาสภิกขุ, เป้าหมายของชีวิตและสังคม (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2529), หน้า 100.

¹¹⁹สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

¹²⁰พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 10-13.

(วิมุกติ Freedom) ได้แก่ ความปลอดโปร่งโล่งเป็นอิสระหมายถึงสภาพชีวิตที่
พร้อมสำหรับใช้ประโยชน์มากกว่าการใช้ประโยชน์นั่นเอง และอาจมองได้ 2 แง
ในแง่ลบ หมายถึง ภาวะที่พ้นจากความบีบคั้นผูกมัด ชัดช่อง ปราศจาก
ขอบกพรอง

ในแง่บวก หมายถึง ภาวะที่มีความเป็นใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะ
ทำ (และไม่ทำ) การใดก็ได้ตามปรารถนา"¹²¹

พระโสภณคณาภรณ์ กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ เพื่อให้ผู้ศึกษา
ได้พัฒนาพฤติกรรมในชั้นของศีล สมาธิ ปัญญา สามารถเกื้อกูลตนเอง คนอื่น ๆ ใน
สังคม ประเทศชาติ สิ่งสำคัญคือความสงบ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ บรรลุเป็นอริยมรรค"¹²²
ในรายละเอียดของจุดมุ่งหมายของการศึกษา ท่านได้ให้ความหมายว่า เพื่อให้ผู้รับการ
ศึกษาได้ประโยชน์สามารถจะดำรงชีวิตได้ ประสบความสุขจากหลักธรรมของพระพุทธ
ศาสนา โดยผู้รับการศึกษได้พัฒนาพฤติกรรมในชั้นของ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้โดย

1. พัฒนาให้มีระเบียบวินัย มีความเคารพในกฎเกณฑ์แบบแผน
2. สามารถควบคุมความคิด อารมณ์ตนเองได้ ตามหลักของอินทรีย์

สังวร

3. พัฒนาให้สามารถดำรงชีวิตด้วยหลักสัมมาชีพ ทั้งในการแสวงหา

และใช้จ่าย

4. พัฒนาให้สามารถเข้าใจแก่นแท้แห่งการใช้ปัจจัย 4 เพื่อไม่ให้

หลงติดในคานิยม

5. พัฒนาให้เป็นคนมีวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ เช่นการแต่งกาย

และกิจกรรมอื่น ๆ ตามหลักสหธรรม

ทั้งนี้ผู้ศึกษาสามารถบรรลุเป้าหมายของการศึกษาได้ โดยจะพัฒนาใน
ด้านการเกื้อกูลแก่ตนเอง คนอื่น สังคม ประเทศชาติ โดยเป็นบุคคลที่อยู่ในอริยมรรค

3 ประการ

¹²¹พระราชมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 39.

¹²²สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

1. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
2. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ
3. สัมมาอาชีวะ การดำรงชีวิตที่ถูกต้องตามท่านองคฺลองธรรม¹²³

ระวี ภาวิไล กล่าวว่า "ความมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ให้อุศลน้อยลง สามารถทำลายความชั่วได้ จนจิตไม่มีอกุศล"¹²⁴

วสิน อินทสระ อธิบายว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ มุ่งให้พ้นทุกข์ เช่น ทุกข์ทางเศรษฐกิจ ให้ผู้เรียนได้ศึกษาหลักธรรมสามารถนำมาช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจ พ้นจากความยากจนได้ เรียกว่าพ้นทุกข์ได้ การศึกษา การปฏิบัติ การทำงาน มีเป้าหมายสำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมการแก้ปัญหา ในหลักพุทธศาสนาก็ให้แก้ปัญหาเพื่อให้พ้นทุกข์ ดังนั้นเป้าหมายสำคัญจึงเน้นด้านจริยธรรม ด้านจิตใจและมีความประพฤติ แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ และสามารถที่จะอยู่เหนือความทุกข์ได้ทุกรูปแบบ"¹²⁵

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาด้านฆราวาส เพื่อพัฒนากาย สังคม สติปัญญา จิต อารมณ์ ให้มีความรู้หาเลี้ยงชีพได้ อยู่ในกรอบของศีลธรรม"¹²⁶

¹²³ พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, ภาควิชาสารศึกษา สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528. หน้า 1-2.

¹²⁴ สัมภาษณ์ ระวี ภาวิไล, 21 สิงหาคม 2529.

¹²⁵ สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

¹²⁶ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

รณฺจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ให้แต่ละคนรู้จักทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ให้สอดคล้องกับหัวใจของพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาตนเองหรือชีวิตตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกขั้นตอนของชีวิต สามารถแก้ปัญหาได้" ¹²⁷

สุนน อมรวิวัฒน์ ให้ความหมายว่า "เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลและสังคม ให้เป็นผู้มีความรู้ที่ประจักษ์แจ้ง สามารถปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ คิดอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และเกิดประโยชน์หรือความหลุดพ้นจากปัญหา มีอิสรภาพทั้งภายนอกและภายในจิตใจ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งแวดล้อมและวัตถุ เป็นผู้รู้ ผู้คน ผู้เบิกบาน แจ่มใสตลอดเวลา

จุดมุ่งหมายที่แท้จริงมี 3 ระดับ คือมุ่งพัฒนาตนเอง สังคม และมนุษยชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน อนาคต และหลุดพ้นจากปัญหาทั้งปวง" ¹²⁸

ประสาร ทองภักดี ให้ทัศนะว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษา รู้จักตนเอง รู้จักสอนตัวเอง ทำตัวให้พ้นทุกข์ได้ แก้ปัญหาชีวิตได้ทุกกรณี ทุกเวลา ทุกสถานที่ ¹²⁹ และได้อธิบายความมุ่งหมายในระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาว่า เพื่อสอนให้คนรู้จักสอนตัวเองเพื่อให้พ้นทุกข์ (แก้ปัญหาวินิจฉัย) คำว่าทุกข์ แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ ทุกข์ชั้นนอกกับทุกข์ชั้นใน

ทุกข์ชั้นนอก ได้แก่ความทุกข์อันเกิดจากความขาดแคลนปัจจัยในการครองชีพ เป็นปัญหาไปในทางเศรษฐกิจและสังคม เช่นความยากจนขั้นแค้น การมีหนี้สินรุงรังพันตัว ความต่ำต้อยในสังคม

¹²⁷ สัมภาษณ์ รณฺจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

¹²⁸ สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

¹²⁹ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 15 กันยายน 2529.

ทุกชั้นใน ได้แก่ทุกชั้นที่เกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นทุกข์ลึกถึงขั้วซ้น อาจทำให้คนถึงมาตัวตายได้¹³⁰

กิตติมา ปรีดีติลล ให้ความเห็นในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามในชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)

2. มุ่งให้พัฒนาสังคมได้ คือ มีความรู้ ความเข้าใจและใช้ปัญญา เกี่ยวกับเกณฑ์ของสังคม มีความร่วมมือกันตลอดจนเคารพนับถือและให้เกียรติซึ่งกันและกัน โดยสอนให้เข้าใจในสาราณียธรรม 6 อปริหานิยธรรม 7 และสัปปุริสธรรม 7

3. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผล เพื่อจะได้นำการรู้จักคิดนี้ไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้¹³¹

ความหมายของสาราณียธรรม เป็นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชนตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน 6 ประการ คือ

1. เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือแสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจกรรม ร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการ กิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งท่อนหน้าและลับหลัง

¹³⁰ ประสาร ทองภักดี, "กลวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2, หน้า 41.

¹³¹ กิตติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 141.

2. เมตตาวาจิกกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4. สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. สีสสามัญญตา ประพฤติให้เหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำคนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

6. ทิฐูสามัญญตา ปรึบความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรืออุดมคติสูงสุดอันเดียวกัน¹³²

อธิธานิยธรรม คือ ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวโดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม มี 7 ประการ คือ

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
3. ไม่ถืออำเภอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

¹³² พระราชวรมุนี, ธรรมนุญชีวิต (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2529), หน้า 13-14.

4. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

6. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนิยสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้าให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่มชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้น ตามประเพณี

7. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ท่านผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก¹³³

สัปปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมหรือคุณสมบัติดังนี้

1. ชัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักธรรมและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจการหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติ ตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลัก การ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือ รู้เท่าทันกฎกรรมคานหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิต

¹³³ พระราชนิพนธ์, ธรรมนุญชีวิต, หน้า 16-17.

อย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีตำแหน่งหน้าที่ ฐานะการงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจกรรมที่คนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไรดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุดคือรู้ความหมายของคติธรรมและประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

3. อคติบุญตา รู้จักตน คือรู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไรอย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และรู้จักแก้ไขปรับปรุงส่งเสริม ทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ตรงทางที่จะให้เจริญงอกงามบังเกิดผลดี

4. มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือรู้จักพอดี เช่นรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอนและการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

5. กาลัญญูตา รู้จักกาล คือ รู้จักกาลเวลาอันสมควร และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงานปฏิบัติกรต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่นรู้ว่า เวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา เป็นต้น

6. ปริสัณญูตา รู้จักชุมชน คือรู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและที่ชุมนุม รู้กาลอันเป็นที่ควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้น ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกรियाอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น

7. บุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอักษาสัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยคำว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจะใช่จะยกย่อง จะตำหนิหรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้

ผลคือ ดังนี้ เป็นต้น¹³⁴

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาตาม พุทธวิธีว่า "ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว บุคคลนั้นจะต้องได้รับการนำทางเข้าไปสู่ความเจริญทุกด้านทุกทาง (กาย สมอ ง ใจ) ดังนั้น คนที่เป็นผู้มีการศึกษาจะเป็นตามพุทธวิธี หรือตามแบบโลกก็ตามผู้นั้นจะต้องเป็นผู้มีความสามารถที่จะเจริญงอกงามไปสู่ความคิดและความรู้ลึกอันถูกต้อง"¹³⁵

เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า การศึกษาควรเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ความหลุดพ้นควรจะมีได้กับบุคคลทุกระดับปัญญา และทุกระดับวุฒิภาวะ รู้และปฏิบัติได้แค่ไหนก็ได้รับผลแค่นั้น ไม่รู้ไม่ปฏิบัติเลยก็ไม่ได้ผล ความหลุดพ้นที่จะนำมาใช้แก่การศึกษานี้ ย่อมไม่ควรมุ่งแต่ในทางมรรคเพื่อนำไปสู่พระนิพพานในขั้นปลายโสดเดียว เพราะคนส่วนใหญ่ไปไม่ถึง แต่ควรนำมาประยุกต์ให้เป็นความหลุดพ้นขั้นต่าง ๆ ก่อน แล้วจึงค่อย ๆ สูงขึ้นไปเป็นลำดับ ยากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดได้โดยไม่มีขีดชั้น"¹³⁶

จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธจากที่ สาโรช บัวศรี กล่าวไว้ มี 2 ระดับ คือ ระดับสำหรับผู้ครองเรือนอยู่ กับ ระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว

1. ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนแล้ว คือ นิพพาน

การเล่าเรียนการปฏิบัติธรรมทั้งปวงก็เพื่อจะได้ดับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิง โดยดับสาเหตุของทุกข์ ซึ่งได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เรียกว่าอภิสสมูล

¹³⁴ พระราชวรมุนี, ธรรมบุญชีวิต, หน้า 1-3 .

¹³⁵ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การศึกษาตามพุทธวิธีจะมีได้หรือไม่ ในสมัยปัจจุบัน," วารสารวัฒนธรรมไทย 20(เมษายน 2524): 19.

¹³⁶ เอกวิทย์ ณ ถลาง, "อันอาจจะนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาที่เป็นของเราเอง," หน้า 17 .

ชีวิตที่คับ อुकศลมูลโดยสิ้นเชิงนั้น ย่อมเป็นชีวิตที่เป็นสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ร่มเย็นที่สุด เป็นชีวิตที่ดีที่สุด

ที่เรียกว่า "นิพพาน" ผู้ศึกษาต้องเล่าเรียนและปฏิบัติตามแนวทาง
อริยมรรค

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่
หรือ สมรवास คือชีวิตที่มีบูรณาการ

การศึกษาเล่าเรียนเพื่อบรรลุถึงชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่กรณี โดย
การดับหรือระงับปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดย
พยายามลดอกุศลมูลของตน อันเป็นสาเหตุพื้นฐานให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้
เพื่อให้ชีวิตประสบความร่มเย็นพอสมควร เรียกว่า ชีวิตที่มีบูรณาการ

บูรณาการ คือ

1. ชีวิตที่มีบูรณาการ คือชีวิตที่มีความเต็ม ชีวิตที่สมบูรณ์ ย่อมเป็นชีวิต
ที่มีสมดุลย์เปรียบได้กับเส้นตรง คือชีวิตที่มีปัญหาน้อยที่สุด เรียกว่าเป็นชีวิตที่ร่มเย็น
ย่อมมีร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยมาก มีจริยธรรมสูง จิตใจได้รับการ
อบรมเรื่องความดี มีศีลธรรมและวินัย เป็นพลเมืองดี มีความรู้ รู้จักประกอบ
สัมมาอาชีพ

2. ในทางตรงกันข้าม ชีวิตที่มีปัญหามากมายทั้งในด้านสุขภาพ ด้าน
เศรษฐกิจ ศีลธรรม ฯลฯ เป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ หรือไม่มีบูรณาการ เปรียบได้กับเส้น
ตรงที่ตกลงมาเป็นมุม

3. สิ่งที่จะช่วยในการยกเส้นตรงที่ตกลงมาให้กลับไปเป็นเส้นตรง
ตามเดิม หรือเรียกว่ามีสภาพเป็นบูรณาการนั้น คือ การศึกษา¹³⁷

¹³⁷สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษา
ศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 12-17.

สังวร พรหมเสน ให้ทัศนะของความมุ่งหมายของพุทธปรัชญาการศึกษา
ดังนี้

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น สาระสำคัญอยู่ที่การสร้าง
และการเสริมความรู้เพื่อพัฒนาชีวิต หรือยกระดับชีวิตจิตใจให้สูงขึ้นโดยลำดับ จาก
อนารยะมาสู่ความเป็นอารยะ ทั้งในแง่ปัญญาและพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก

ในการพัฒนาชีวิตหรือการยกระดับชีวิตจิตใจให้สูงขึ้นอย่างเป็นผล
ตามแนวพุทธศาสนานั้นมีความจำเป็นอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในฐานะผู้ทำการที่รู้ (พุทธสาวก)
ไม่ใช่ในฐานะผู้ทำเพื่อรู้สัมมาสัมพุทธ แต่รู้เพื่อทำตาม (อนุพุทธ) นั่นคือ จะต้องเรียน
รู้หรือเข้าใจวิธีการสร้างความรู้อย่างถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ)

ตามหลักของพระพุทธเจ้านั้น เราควรศึกษา

1. ความจริงเกี่ยวกับชีวิตตนเองให้เข้าใจ
2. ความจริงเกี่ยวกับหลักแห่งการกระทำ (กฎแห่งกรรม) และผล

แห่งการกระทำ¹³⁸

ศักดา ปรากฏประทานพร กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่จะช่วย
พัฒนาคุณภาพของมนุษย์จะต้องมีเป้าหมายอยู่ที่ ความเป็นไท คือ ช่วยทำนุบำรุงองค์
ประกอบของมนุษย์ที่เรียกว่าสติปัญญาให้แตกฉานยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อมนุษย์จะได้เข้าถึง
อิสรภาพหรือความเป็นไท และหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยทั้งภายในตัวเอง
และภายนอก ทำให้มนุษย์มีความเป็นใหญ่ในตัวเองในการที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตน
เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ก็ย่อมจะเลือกเดินทางที่จะอำนวยประโยชน์ให้กับตนเองและ
สังคม สังคมก็จะพัฒนา "¹³⁹

¹³⁸สังวร พรหมเสน, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน
ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 21.

¹³⁹ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามัชฌิมพื้นฐาน, หน้า 167 -

วีรยุทธ วิเชียรโชติ กล่าวว่า จุดมุ่งหมายสูงสุดของปรัชญาการศึกษา ระบบอารยนิยมก็คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็น "อารยชน" เพื่อพัฒนาสังคม ให้เป็น "อารยประชาคม" และ พัฒนาวัฒนธรรมให้เป็น "อารยธรรม"

คำว่า "อารยะ" ในที่นี้ความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "อารยนิยม" ดังนั้น "อารยชน" ก็คือผู้ที่นิยมและมีความสุข ความเจริญทั้งทางโลกทางธรรม

"อารยประชาคม" ก็คือ ประชาคมที่นิยมและมีความสุข ความเจริญ ทั้งทางโลกและทางธรรม

"อารยธรรม" ก็คือ วัฒนธรรมที่นิยมและมีความสุข ความเจริญทั้งทาง โลกและทางธรรม¹⁴⁰

นอกจากข้อความดังกล่าวข้างต้น ยังเสริมจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า ต้องเน้นการพัฒนาคนให้เป็นผู้มีคุณลักษณะที่พึงงาม 7 ประการ คือ

1. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักเหตุ
2. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักผล
3. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักตนของตนเอง
4. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักประมาณ
5. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักกาล
6. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักชุมชนและวัฒนธรรมของสังคม

ที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

7. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักบุคคล¹⁴¹

ในความเห็นที่สอดคล้องกันในเรื่องของความมุ่งหมายของการศึกษาตาม แนวพุทธปรัชญา ไทแก เพื่อให้เห็นทุกข์ คับทุกข์ แก้ปัญหาชีวิตได้ หลุดพ้นจากอำนาจ

¹⁴⁰วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษา ระบบอารยนิยมตามแนว พุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 21.

¹⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

ครอบงำทางวัตถุ สิ่งแวดล้อม ให้เกิดปัญญาที่มีความงอกงามมีความคิดความรู้สึกอันถูกต้อง เป็นคนที่สมบูรณ์มีจิตใจสูง นำความรู้ไปแก้ปัญหาคชีวิตได้ การที่จะบรรลุความมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น ก็คือ ปฏิบัติตามขั้นในเรื่องของ ศีล สมาธิ ปัญญา

ข้อสรุปเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษา ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมีดังนี้

เพื่อให้ผู้เรียนมีความเจริญทุกชั้นตอน ทั้งด้านความประพฤติ จิตใจ ปัญญา เป็นคนที่สมบูรณ์

ธรรมชาติของมนุษย์

ปรัชญาการศึกษาของพุทธปรัชญา เริ่มต้นจากความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ "ปรัชญาการศึกษาของพุทธปรัชญาจึงมิได้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางความคิด แต่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชีวิตจริง ฉะนั้นจึงสามารถที่จะนำมาปฏิบัติได้จริง"¹⁴² เมื่อเราเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร ก็เป็นการนำไปสู่การพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษา และการพิจารณาว่าจะให้การศึกษายังไร เพื่อทำให้มนุษย์สามารถเป็นตัวของตัวเองได้อย่างสมบูรณ์ เราจึงควรพิจารณาธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อเป็นการนำทางในการที่จะจัดการศึกษาให้ถูกต้องเหมาะสมกับธรรมชาติของมนุษย์ จากความหมายของธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งได้รวบรวมไว้ ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร อธิบายว่า "ธรรมชาติของมนุษย์ มีปัญญาที่ได้มาพร้อมกับธรรมชาติ (การเกิด) จึงพัฒนาตนเองได้ การศึกษามีส่วนช่วยพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น และมนุษย์เกิดมามีกิเลส แต่ในทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นธรรมชาติ จึงแสดงว่าคนเราละกิเลสได้"¹⁴³

¹⁴² วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 187.

¹⁴³ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

พุทธทาสภิกขุ อธิบายไว้ว่า "สิ่งที่ธรรมชาติสร้างมา วิวัฒนาการทางจิตใจ
 เน้นถึงสุดยอดของความเป็นมนุษย์ ตั้งแต่เป็นคน จนเป็นมนุษย์มากขึ้น ๆ แล้วถึงที่สุด
 แห่งความเป็นมนุษย์เรียกว่า เป็นวิวัฒนาการของความเป็นมนุษย์ตามที่ธรรมชาติกำหนด
 ให้ กำหนดว่าเป็นแบบวิวัฒนาการหยุดไม่ได้ ต้องเป็นไปเรื่อย ๆ มนุษย์ก็อยู่ในกระแส
 อันนี้ เป็นวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนไปถึงยอดสุดของความเป็นมนุษย์ จะเรียกว่า
 พระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าก็ตาม 44

พระราชวรมุนี อธิบายว่า ธรรมชาติของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา
 ถือว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ในแง่ของการศึกษามนุษย์ มีศักยภาพสามารถที่จะฝึกฝนตนเองให้
 เป็นพุทธะได้ " 145

พระโสภณคณาภรณ์ กล่าวว่า "ธรรมชาติของมนุษย์ถือว่าเป็นกระบวนการ
 ของธรรมชาติเป็นกระบวนการของเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่โดยกฎเกณฑ์ของ
 ธรรมชาติ ปัจจัยของมนุษย์นั้นประกอบด้วย 2 ฝ่าย

ฝ่ายรูปธรรม คือในเชิงชีววิทยา เป็นการผสมระหว่างเชื้อของพ่อและแม่
 และในขณะเดียวกันก็อาจมีจิตหรือวิญญาณซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่ในตัว

ฝ่ายนามธรรม คือกิเลส กรรม วิญญาณ ทำให้เป็นชีวิต

ชีวิตต้องครบทั้งสองอย่าง คือรูปธรรม และนามธรรม จึงจะเกิดขึ้น
 เป็นชีวิตขึ้นมาได้ มีเฉพาะอันใดอันหนึ่งไม่เกิดเป็นชีวิต แม้ดำรงอยู่ก็ไม่เป็นคน " 146

สุนทร ณ รั้งสี กล่าวว่า "มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม คือร่างกายกับจิต
 เน้นความสำคัญของจิตมากกว่าร่างกายสภาพแวดล้อมและการศึกษามีส่วนช่วยในการ
 พัฒนา ทำให้คนเป็นคนดีหรือเลวได้ " 147

144 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

145 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 21 เมษายน 2529.

146 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

147 สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งสี, 28 สิงหาคม 2529.

ระวี ภาวิไล ให้ทัศนะว่า "มนุษย์มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ใจกับกาย ทั้งสองอย่างจะต้องอิงอาศัยกัน มนุษย์มีทั้งคิดและเลว เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ มีวิวัฒนาการได้"¹⁴⁸

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ กล่าวว่า "มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ มีจิต มีร่างกาย เป็นอนัตตา เปลี่ยนแปลงได้ จิตมีองค์ประกอบหลายอย่างที่รวมกันเช่นเดียวกับกาย ถ้าจิตใจชั่วก็ให้องค์ประกอบทางความคิดดี ๆ เข้าไป"¹⁴⁹

วิทย์ วิศทเวทย์ ให้ความเห็นที่ว่า "ธรรมชาติของมนุษย์นั้น มีอำนาจฝ่ายสูงฝ่ายต่ำ การศึกษาคือการพยายามให้อำนาจฝ่ายต่ำหรือความต้องการที่เกินธรรมชาติเกินพอดี กล่อมเกลาลดอันนี้ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ไม่ให้ออกนอกทาง ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็มีปัญญา อำนาจฝ่ายต่ำอยู่ในความควบคุมของปัญญา คือ สมาธิได้ มนุษย์มีทางรอดจากการพันทุกข์ได้ ชจิตได้ คับได้ ตามแนวพุทธจึงไม่ใช่การมองโลกในแง่ร้าย แต่เป็นการมองโลกตามความเป็นจริง ความทุกข์เป็นปรากฏการณ์สามัญ"¹⁵⁰

ในทัศนะของ สุนน อมรวิวัฒน์ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต ลักษณะตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตจะมีความเปลี่ยนแปลงและมีปัญหา ลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ นั้น ไม่สามารถควบคุมบังคับได้ จึงควรทำความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ใน 3 ลักษณะ ต่อไปนี้

1. ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นลักษณะทางรูปธรรม
2. กิเลส 3 ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นลักษณะทางนามธรรม

¹⁴⁸ สัมภาษณ์ ระวี ภาวิไล, 21 สิงหาคม 2529.

¹⁴⁹ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

¹⁵⁰ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

ลักษณะกิเลสทั้ง 3 มีลักษณะที่ไม่พึงปรารถนา การศึกษาจะช่วยให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง รู้เท่าทันสิ่งที่มีผลกระทบต่อจิตใจและอารมณ์ต่าง ๆ รู้เท่าทันความทุกข์ จิตจึงเป็นอุเบกขา

3. การรู้จักพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม ว่าคนเรามีความแตกต่างกันระหว่างบุคคล มีความสามารถแตกต่างกัน การฝึกหัดอบรมต้องเป็นไปตามธรรมชาติ¹⁵¹

วศิน อินทสระ กล่าวว่า "ธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เกิดมาพร้อมกิเลสและกรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษาอบรมทำให้มนุษย์พัฒนาขึ้นได้ อาจดีขึ้นหรือเลวลง"¹⁵²

ประสาร ทองภักดี ให้ความเห็นว่า "ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเห็นว่า มนุษย์มีกิเลสเป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ คือ มีโลภะ โทสะ โมหะ พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนเพื่อให้มนุษย์พ้นจากกิเลสนี้"¹⁵³

ในความเห็นของรัชฎวณ อินทรกำแหง "ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีกิเลส จึงต้องการที่จะให้ได้อย่างใจอยู่เสมอ การศึกษาอบรมมีส่วนช่วยพัฒนาชีวิตของบุคคลเหล่านั้นให้มีความเจริญก้าวหน้าได้"¹⁵⁴

ปรีชา ช่างขวัญยืน สรุปไว้ในงานวิจัยว่า "ในทางพระพุทธศาสนา มนุษย์ประกอบด้วยรูปกับนาม รูปกับนามรวมกันเรียกว่า กาย หรือถ้าจะแบ่งอีกอย่างหนึ่ง มนุษย์คือ ชั้นที่ 5 รวมกันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อมนุษย์ประกอบไปด้วยรูปและนาม จึงตกอยู่ในลักษณะ 3 ประการ เรียกว่า ไตรลักษณ์

¹⁵¹ สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

¹⁵² สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529

¹⁵³ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

¹⁵⁴ สัมภาษณ์ รัชฎวณ อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้แก่ลักษณะของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ลักษณะที่ต้องถูกบีบคั้น คงสภาพอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลักษณะที่ไม่เป็นแก่นสารยึดเอาเป็นตัวตนไม่ได้ การที่มนุษย์ไม่เข้าใจสภาวะดังกล่าว จึงทำให้เกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น" 155

งานวิจัยของมรกต สิงห์แพทย์ สรุปว่า "พุทธศาสนา ถือว่ามนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ คือสัตว์ที่สามารถสั่งสอนได้ เรียนรู้ได้ ปรับปรุงแก้ไขได้ การที่สั่งสอนได้ก็เท่ากับรู้จักคิดและการรู้จักคิดก็หมายถึงการรู้จักหาเหตุผล การรู้จักหาเหตุผลได้ก็เท่ากับแสดงว่ามนุษย์มีปัญญาความสามารถ แต่ปัญญา ความสามารถนี้แต่ละคนจะมีมากน้อยแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าคุณคนนั้นจะสามารถพัฒนาเอาสมรรถภาพที่ดีในตัวเหล่านี้ออกมาใช้ประโยชน์ได้เท่าไร เพียงใด พระพุทธเจ้าทรงเชื่อในความเป็นเวไนยสัตว์ของมนุษย์จึงพยายามที่จะเน้นมุ่งให้บุคคลได้พัฒนาตนเอง เพื่อที่จะให้สมรรถภาพที่ดีในตัวได้ปรากฏออกมามากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะเชื่อว่าบุคคลมีเหตุผล สติปัญญา ความนึกคิดสามารถรู้อะไรถูก ผิดได้ แยกแยะ ความควรไม่ควรได้ ถ้าได้รับการชี้แนะอบรมสั่งสอนอย่างถูกวิธี การที่คนเรายังทำในสิ่งที่ผิดไม่ถูกต้อง ก็เพราะมนุษย์ยังมีกิเลส ค้ำหน้า" 156

ในภาพรวมพบว่ามนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม หรือกายกับจิต มีวิวัฒนาการ มีศักยภาพ ที่จะพัฒนาได้ การศึกษามีส่วนช่วยที่จะพัฒนามนุษย์

ข้อสรุปเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

ธรรมชาติของมนุษย์ คือ มนุษย์เป็นสัตว์อันประเสริฐ มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้อย่างเต็มที่

155 ปรีชา ช่างขวัญยืน, "การศึกษาวิจัยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 8-11.

156 มรกต สิงห์แพทย์, "การวิเคราะห์ลักษณะประชากรไทยในพุทธศาสนา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 9.

พุทธญาณวิทยา

การที่จะได้มาซึ่งความรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ จึงควรที่จะได้ศึกษาว่า แหล่งเกิดของความรู้ การรับรู้ ขบวนการรับรู้ นั้นเป็นอย่างไร เพื่อเป็นการก้าวไปสู่ปฏิบัติการในการสอนการเรียน ความหมายของพุทธญาณวิทยา ในทัศนะของผู้เชี่ยวชาญได้กล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร อธิบายว่า ความรู้เกิดจาก

สุตามยปัญญา เกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกต การได้เล่าเรียนมา

จินตามยปัญญา เกิดจากจิต การคิด พิจารณา หาเหตุผลด้วยตนเอง

ภาวนามยปัญญา เกิดจากการปฏิบัติ ฝึกหัดอบรม¹⁵⁷

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "ในความหมายของพระพุทธรศาสนา ญาณทุกอย่างที่จะทำให้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยเฉพาะพุทธรศาสตรญาณ มีความรอบรู้ ญาณทุกอย่างถูกต้องพร้อมทั้งรู้อย่างอื่น ๆ พร้อมทั้งเหตุ พร้อมทั้งปัจจัยของมัน รู้อย่างไรเป็นไปได้อย่างไร เป็นไปไม่ได้ ที่มันเป็นไปได้อย่างไร สามารถทำให้ได้ตามนั้นเพื่อให้เกิดเป็นผู้ที่สมบูรณ์ขึ้นมา เรียกว่าพุทธรญาณ เช่นความรู้เกี่ยวกับอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรืออทิปปัจจยตา แสดงว่ารู้อย่างไร เมื่อรู้แล้วทำให้ไม่ตกอยู่ในความหลงว่าเป็นของตนแล้วหลงรักหลงชัง"¹⁵⁸

พระราชวรมุนี ได้อธิบายไว้ว่า "แหล่งที่มาของความรู้ คือ อายุขณะทั้ง 6 เริ่มจากอายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากระทบกันกับอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ เกิดเป็นการรับรู้ พร้อมกับมีความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ถ้าไม่ตกอยู่ในความครอบงำของความคิดปรุงแต่งว่า ชอบ ไม่ชอบ ก็จะได้ความรู้ที่แท้จริง ในขั้นของการคิด ชอบ หรือไม่ชอบนั้นจะเกิดจริยธรรมขึ้น ดังนั้น ในขั้นกระบวนการของการรับรู้ จึงมีเรื่องจริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน

¹⁵⁷ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 เมษายน 2529.

¹⁵⁸ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

ความรู้ที่แท้จริง คือ ความรู้ตามที่มีเป็นจริง ไม่ใช่ความรู้ที่อยากให้เป็น หรือคิดปรุงแต่งให้เป็น เช่น ความรู้เรื่องอริยสัจ 4 เป็นต้น"¹⁵⁹

พระโสภณคณาภรณ์ ให้ความหมายของพุทธญาณว่า "พระพุทธานุชาตินี้มี ปัญญา ไซ้ปัญญา พินิจพิจารณาถึงระดับวิปัสสนา เมื่อเห็นโลกมีความวิปลาต มองโลก ไม่ตรงความเป็นจริง เพราะโลกขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา พระพุทธเจ้าจึงทรง สอนให้บุคคลมองโลกในแง่ที่ชัดเจน ให้เรียนรู้ความจริง โดยมองจากชั้นที่ 5 คือ

รูป คือ สิ่งที่เราสัมผัสได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย

นาม คือ สิ่งที่เราารู้ด้วยใจ เช่น สุข ทุกข์ ความจำ ความรัก ความ โกรธ สรุปว่า ให้เรียนรู้เรื่องกายกับใจ ในแง่ของความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา"¹⁶⁰

ประสาร ทองภักดี ให้ความหมายไว้ว่า พุทธญาณวิทยา จัดความรู้ไว้

3 ระดับ

1. ระดับสัญญา (ความจำ) หมายถึงการที่คนรับรู้และจดจำข่าวสาร หรือเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ได้ดี เช่นรู้และจำได้ว่าอริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความรู้ในระดับสัญญานี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้น้อยมากหรืออาจไม่เปลี่ยนแปลง ชั้นนี้เรียกว่า ชั้นรู้

2. ระดับทวิปฏิ (ความเห็นหรือทัศนะ) หมายถึงการเห็นด้วยใจอย่างแจ่มแจ้ง เช่นเมื่อรู้อริยสัจ 4 แล้ว ก็นำมาพิจารณาให้เห็นชัดเจนจนพบหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ ความรู้ระดับนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้น้อยมากเพราะเมื่อเกิดทัศนะขึ้นมา ทำให้เกิดเจตนาดี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและวิถีชีวิตได้ ชั้นนี้เรียกว่า ชั้นเข้าใจ

¹⁵⁹ สัมภาษณ์ พระราชวรมณี, 30 ธันวาคม 2529.

¹⁶⁰ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 14 กันยายน 2529.

3. ระวังญาณ หมายถึงการเห็นแจ้งชัดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยอำนาจญาณ ทักษะที่เกิดจากการดำเนินชีวิตตามอริยมรรคครบถ้วน ความรู้ระดับนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้รู้ได้โดยสิ้นเชิง ถึงขั้นยกระดับจากปุถุชนเป็นอริยเจ้าได้ ชั้นนี้เรียกว่า ชั้นดวงใจ

ที่มาของความรู้ทั้ง 3 ระดับ

1. ความรู้ระดับสัญญา เกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกตด้วยตนเอง (สุตตามยปัญญา)
2. ความรู้ระดับทวิญญู เกิดจากการใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พินิจพิจารณา (จินตามยปัญญา)
3. ความรู้ระดับญาณ เกิดจากการฝึกจิต ตามหลักสมาธิภาวนา (ภาวนามยปัญญา)¹⁶¹

สุนทร ณ รั้งมี ให้ความหมายพุทธญาณวิทยาไว้ว่า ญาณวิทยา คือสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยความรู้ ความรู้ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเกิดได้ 3 ทาง คือ

1. สุตตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง เป็นความรู้ที่เกิดโดยผ่านประสาทสัมผัส หมายถึงความรู้โดยฟังคำบอกเล่าจากผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับโดยผ่านทางประสาทสัมผัสทางอื่นก็ส่งเคราะห์เข้าในความรู้ประเภทนี้
2. จินตามยปัญญา ความรู้เกิดจากการคิด ได้แก่ความรู้ที่เราเอาข้อมูลทางประสาทสัมผัสมาวิเคราะห์โดยใช้ความคิด ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนมากขึ้น
3. ภาวนามยปัญญา ความรู้เกิดจากการฝึกฝนอบรม หรือการพัฒนาความรู้ เป็นความรู้ที่รู้แจ้งด้วยตนเอง ด้วยประสบการณ์ของตนเองเป็นเวลานานพอสมควร ในระดับสูงสุดจะดับกิเลสได้ ชั้นนี้ต้องใช้เวลานาน จนความชำนาญเป็นของตนเอง¹⁶²

¹⁶¹ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

¹⁶² สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

วศิน อินทสระ อธิบายว่า "พุทธญาณตามพุทธศาสนา โดยทั่วไปญาณวิทยา หมายถึงทฤษฎีแห่งความรู้ เช่น ความรู้หมายถึงอะไร บ่อเกิดของความรู้คืออะไร เราจะแสวงหาความรู้ได้อย่างไร

บ่อเกิดของความรู้หรือปัญญา ได้แก่

1. สุตตามยปัญญา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ที่ได้ สดับตรับฟัง

2. จินตามยปัญญา ความรู้ที่ได้จากกวมคิด การตรึกตรอง การหา เหตุผล

3. ภวานามยปัญญา ความรู้ที่ได้จากการอบรมฝึกฝน การปฏิบัติ พุทธญาณจะต้องเรียนเกี่ยวกับเรื่องของอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์และชั้นขันธ์ 5 ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดวิชา ทำให้เกิดปัญญาความรู้ ความ เข้าใจที่ถูกคองต่อชีวิต ต่อโลก"¹⁶³

ในความคิดเห็นของ วิทย์ วิศทเวทย์ "ตามแนวพุทธเชื่อในเรื่องของ ปัญญา และให้ความสำคัญกับศรัทธา ศรัทธาทำให้เราเกิดความตั้งใจที่จะฝึกฝนศึกษา แต่ไม่ใช่ตัวพิสูจน์ความจริงเพียงพทำให้เราหาความจริง แต่ปัญญานำไปสู่การพิสูจน์ ความจริง"¹⁶⁴

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ กล่าวว่า "ความรู้เกิดขึ้นได้หลายทาง ความรู้ทาง ประสบาสัมผัส ความรู้โดยเหตุผล ความรู้โดยการคิด ความรู้ทางประจักษ์ ความรู้ พิเศษโดยอาศัยสมาธิ"¹⁶⁵

¹⁶³ สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

¹⁶⁴ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

¹⁶⁵ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

จะเห็นว่า การให้ความหมายของพุทธญาณมีที่ต้นที่ตรงกันในเรื่องการได้มาซึ่งความรู้ ซึ่งเกิดจากการคิด การฟัง การปฏิบัติ ส่วนที่เป็นการรับรู้เกิดจากอายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันเกิดเป็นความรู้ ความรู้ที่แท้จริงที่จะทำให้เกิดปัญญา ทำลายอวิชชาได้ต้องเรียนรู้ในเรื่องของอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ชั้นที่ 5 ไตรลักษณ์ เป็นต้น

ขอสรุปเรื่องพุทธญาณวิทยา ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

มนุษย์รับรู้โดยประสาทสัมผัสทั้ง 5 และจิตใจ พร้อมกับการรับรู้นั้นก็เกิดความรู้ลึก การกำหนดหมาย จดจำ และการคิด ถ้าหากกระบวนการการรับรู้และการคิดนั้นไม่ถูกกลีเสศครอบงำ ก็จะได้ความรู้ที่แท้จริง เช่น ความรู้ในเรื่องอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ชั้นที่ 5 ไตรลักษณ์ เป็นต้น

กระบวนการของการศึกษา

กระบวนการของการศึกษาเป็นเรื่องที่สอดคล้องต่อเนื่องกับการรับรู้ในพุทธญาณวิทยา ซึ่งจะสามารถใช้ประโยชน์จากการรับรู้ในได้อย่างไร ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้า พอมองภาพได้จากผลสรุปจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและจากเอกสารดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร อธิบายว่า "กระบวนการของการศึกษาใช้หลักคิด สมาธิ ปัญญา และหลักไม่ทำบาป (ละชั่ว) ทริภังคองทำดี ชำระจิตใจให้ผ่องใส มีจิตใจบริสุทธิ์ ประการสำคัญคือ ต้องสอนให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง จึงจะเกิดผลดี"¹⁶⁶

¹⁶⁶สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "กระบวนการของการศึกษา ให้ใช้หลัก อธิศีลสิกขา
อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา รู้ทุกอย่างเกี่ยวกับวัตถุ บุคคล ร่างกาย วาจา

อธิจิตสิกขา เน้นจิต ศึกษาจิต

อธิปัญญาสิกขา เน้นความรู้ที่ดับความทุกข์ได้

เวลาปฏิบัติให้ปฏิบัติโดยเอาปัญญาไว้ข้างหน้าแล้วปฏิบัติศีลสิกขาให้ถูก
ต้อง ปฏิบัติสมาธิที่จิตสิกขาให้ถูกต้อง สิกขา 3 เมื่อปฏิบัติแล้วมีผลเกิดขึ้นคือ มรรคผล
นิพพาน"¹⁶⁷

พระราชวรมุนี อธิบายไว้ว่า กระบวนการของการศึกษามี 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ
เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขาหรือหลักการศึกษา 3 ประการ) คือ

1. การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทาง
กาย วาจา และอาชีพะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (ศีล)

2. การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ
และสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา (สมาธิ)

3. การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็น
จริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหามาตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทัน
โลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ
ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระมองใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา
(ปัญญา)

โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่าวิธีแก้ปัญหาของอารยชนเป็นพื้นฐาน
เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน
อริยมรรคมีรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการคือ

1. ทศณะ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยม
ต่าง ๆ ที่ตั้งามถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะ เรียกว่า
สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)

¹⁶⁷ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

2. ความคิด ความดำริที่ทรอง หรือคิดการต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์ สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือคิด เคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลายเรียกว่า สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

3. การพูด หรือการแสดงออกทางวาจา ที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความจริงไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยามคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพื่อเจ้าเล่ห์ลอบ แต่สุภาพมีนวล ชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มี เหตุผลเป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า สัมมาวาจา (วาจาชอบ)

4. การกระทำที่เที่ยง สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ไม่ทำร้ายผู้อื่น ซึ่งสร้างความสัมพันธ์ที่เที่ยง ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้ สังคมสงบสุข คือ การกระทำ หรือทำการต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับไม่เป็นไปเพื่อ การทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น เรียกว่า สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)

5. การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น เรียกว่า สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)

6. การเพียรพยายามในทางที่เที่ยงชอบธรรม คือ เพียรหลีกเลี่ยง ป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงาม หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นจนเปรียบพร้อมไพบูรณ์ เรียกว่า สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)

7. การมีสติกำกับตัวควบคุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำใน เวลานั้น ๆ ระลึกได้ถึงสิ่งที่ต้องใส่ใจสิ่งที่เที่ยง สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ ไม่หลงไหล เลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวปล่อยใจ โดยเฉพาะสติที่กำกับ ทันต่อพฤติกรรม ของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจและความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่ เข้ายวนหรือยั่วมาฉุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย เรียกว่า สัมมาสติ (ระลึกชอบ)

8. ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจ ในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่ เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก หวั่นไหว บริสุทธิผ่องใสไม่ขุ่นมัว พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างใดคือผลดี เรียกว่า สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)¹⁶⁸

กระบวนการของการศึกษาข้างต้นมุ่งผลเพื่อทำลายอวิชชา-ตัณหา และ เสริมสร้างปัญญา กรุณา มีแหล่งที่มาหรือจุดเริ่มต้น แบ่งเป็นช่วงตอนสำคัญได้ 2 ตอน คือ

1. ตัวการศึกษาที่แท้ คือ มรรคมงคล 8 หรือ ไตรสิกขา เป็นส่วนที่อยู่ในตัวบุคคล เกิดที่ตัวบุคคลเอง การศึกษาเพิ่มขึ้นเมื่อเกิดสัมมาทิฏฐิ คือ ตัวปัญญาที่แท้เบื้องต้น

2. ตัวประกอบของการศึกษา คือ เครื่องเหนี่ยวนำชักจูงให้การศึกษา เกิดขึ้นแก่บุคคล เป็นส่วนบุพภาคแห่งการศึกษา และเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนประดับประคอง การศึกษา มีตัวประกอบ 2 อย่างคือ

ก. ตัวประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ คือ เครื่องชักจูง ภายนอก ฝ่ายที่ดีโดยเฉพาะคือ กัลยาณมิตร ทั้งผู้ที่เสวนาคบหาใกล้ชิด และที่นิยม เยี่ยมจอย่าง หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น บิดา มารดา ครู-อาจารย์ เพื่อน สื่อสารมวลชนที่ดี เป็นต้น

ข. ตัวประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิด หรือคิดให้ถูกวิธี หมายถึงคิดแยกแยะวิเคราะห์ให้เห็นตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ สืบสาวหาเหตุผลแต่ต้นจนตลอดเป็นต้น¹⁶⁹

¹⁶⁸ พระราชวรมุนี, "ความคิด : แหล่งสำคัญของการศึกษา," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 55 - 56.

¹⁶⁹ พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 36-37.

พระโสมนคณาภรณ์ กล่าวว่า กระบวนการของการศึกษา ให้ศึกษาเรื่อง คีล สมาธิ ปัญญา โดยโครงสร้างของอริยสัจ และการศึกษาอริยสัจจะเริ่มศึกษา เรื่องใดก่อนก็ได้ เพราะทุกขั้นตอนของการศึกษา เมื่อลงมือปฏิบัติจะต้องเป็นไปตามหลักอริยสัจเหมือนกัน¹⁷⁰

ขั้นตอนในการศึกษาตามหลัก คีล สมาธิ ปัญญา พุทธปรัชญาเน้นไปที่การพัฒนาทาง กาย วาจา ใจ มีขั้นตอน ดังนี้

การศึกษาในขั้นของคีล ให้ศึกษาในเรื่องของอริยมรรค 3 ประการ คือ

1. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ งดเว้นจากการกล่าววจีทุจริต
2. สัมมาสัมมัตตะ การงานชอบ หมายถึงงดเว้นการกระทำในลักษณะ

ไม่ชอบธรรม

3. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ งดเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดกฎหมาย

ในขั้นของคีล บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติยอมทำตนไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน แต่อาจมีความคิดที่เป็นศัตรูกับตนเอง จึงควรพัฒนา โดยการศึกษาให้สูงขึ้น โดยศึกษาในขั้นของสมาธิ

การศึกษาในขั้นของสมาธิ เป็นการฝึกจิตให้มั่นคงไม่อ่อนไหวไปกับอารมณ์ภายนอก สามารถควบคุมความคิดที่ก่อให้เกิด เป็นศัตรูกับตนเองได้โดยปฏิบัติตามอริยมรรคที่ว่า

1. สัมมาวายามะ คือ ปลูกฝังความพอใจ มีความพยายามรักษาความดีไว้

2. สัมมาสติ คือการกำหนด ระลึกดูองค์ประกอบแห่งชีวิตของตน และคนอื่น ๆ รู้ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก

3. สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจมั่น ผลจากการทำสมาธิ ทำให้จิตมีความประณีต สงบ

ผู้ปฏิบัติในขั้นนี้ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่สามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน

¹⁷⁰ สัมภาษณ์ พระโสมนคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

ในชั้นของปัญญาศึกษา ให้ดำเนินตามหลักของ

1. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เพื่อแก้ปัญหาสามารถดำเนินชีวิต
2. สัมมาสังกัปปะ คำวิชอบ ในการถายถอนตนออกจากกุกุศลทุจริตที่ครอบงำจิตอยู่

เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ จิตจะเข้าถึงสัมมาวิมุตติ หลุดพ้นจากอำนาจกิเลสทั้งปวง ไม่ต้องแสวงหาความรู้อีกต่อไป จิตเป็นสุข สงบเย็น

เหล่านี้เป็นขั้นตอนของการศึกษา การวิเคราะห์วิจัยต่าง ๆ หากเกินไปตามขั้นตอนดังกล่าวแล้ว ย่อมบรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาทั้งปวงจากจุดย่อยไปถึงจุดใหญ่ได้ 171

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า "กระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ คีล สมาธิ ปัญญา

คีล คือ การปฏิบัติตนในทางที่ชอบ ไม่ผูกพยาบาท าลา เป็นบันไดขั้นต้น

สมาธิ คือ การพยายามทำให้จิตใจสงบ เพื่อให้มีความพร้อมไตร่ตรองหาความจริงต่อไป 2 ขั้นนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เริ่มที่คีลทำให้เกิดสมาธิ และสมาธิก็ทำให้เกิดคีล

ปัญญา เมื่อ 2 อย่างข้างต้นสูงขึ้นก็จะเกิดปัญญา" 172

ประสาร ทองภักดี กล่าวว่า "ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า จัดเป็นองค์ศึกษา 3 คือ ไตรสิกขา (คีล สมาธิ ปัญญา)

คีล ได้แก่ ความประพฤติเรียบร้อยทางกาย และวาจา ความประพฤตินี้มีละเอียดและหยาบผิดกันตามประเภทของบุคคล พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติข้อปฏิบัติในเรื่องคีลไว้แตกต่างกัน คือ คีล 5 คีล 8 คีล 10 คีล 227

171 พระโสมณคุณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, หน้า 1-8

172 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

สมาธิ ได้แก่ การทำจิตใจให้แน่วแน่มั่นคงเป็นหลักการควบคุมตนเอง
ต่อต้านอิทธิพลของกิเลส (ชนะใจตนเอง)

ปัญญา ได้แก่ ความรอบรู้ การศึกษาเล่าเรียนวิชาการทุกแขนง
เรามุ่งให้เกิดปัญญา ต้องการรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้" 173

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ กล่าวว่า "กระบวนการของการศึกษา เริ่มต้นให้
วิเคราะห์คนก่อนว่า แต่ละคนมีพื้นเพ อุปนิสัยเป็นอย่างไร ควรจะใช้วิธีใด บางคน
เริ่มด้วยการให้จำ คิดหรือทำ " 174

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวว่า "กระบวนการของการศึกษา จะต้องทำต่อ
เนื่องกันเป็นระบบตั้งแต่ Input $\longrightarrow$ Process $\longrightarrow$ Output

Input ในกระบวนการของการศึกษา ได้แก่บุคคลและวัตถุ แต่ตาม
หลักของพระพุทธศาสนาจะเน้นบุคคลมากกว่าวัตถุ

บุคลากรในกระบวนการของการศึกษา ได้แก่ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง
ผู้บริหาร บริการด้านวัสดุได้แก่ งบประมาณ สถานที่ ตำรา ครุภัณฑ์ต่าง ๆ และเวลา
ในพระพุทธศาสนาจะใช้ธรรมชาติที่แวดล้อมและตัวบุคคลเป็นสำคัญ

ในกระบวนการเรียนการสอน ทุกฝ่ายจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่าง
ใกล้ชิด

Output คือการพัฒนาตัวบุคคลจากความไม่รู้ เป็นผู้รู้ จากความชั่ว
ไปสู่ความดี จึงเป็นการพัฒนาสังคมที่สันติสุข " 175

173 สัมภาษณ์ ประसार ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

174 สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

175 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

ในทัศนะของ สุนทร ณ รั้งสี กระบวนการของการศึกษาให้ใช้หลัก
อริยสัจ 4 คือ

1. สอนให้รู้จักปัญหา (รู้จักทุกข์)
2. สอนให้รู้จักสาเหตุของปัญหา (รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์)
3. สอนให้รู้จักการจัดการขจัดปัญหา (รู้จักความดับทุกข์)
4. สอนวิธีแก้ปัญหา (รู้จักวิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์)¹⁷⁶

ในทัศนะของ รัชจวน อินทรกำแหง เรื่องกระบวนการของการศึกษา
โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษานั้นควรเน้นที่วิธีการจัดการในเรื่องการจัดสิ่งแวดล้อม
ของการจัดการศึกษาที่จะช่วยส่งเสริมการศึกษาให้เป็นไปตามหลักพุทธปรัชญาการ
ศึกษา คือที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาที่ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ให้ผูกพันในสิ่งที่เรียกว่า
วัตถุ ควรให้เด็กเห็นความเป็นแก่นสารของการศึกษาที่เป็นประโยชน์¹⁷⁷

วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม อธิบายไว้ว่า วิธีการเรียนรู้แบบ
พุทธนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการเรียนรู้เป็นกระบวนการของการศึกษาว่า
มีองค์ประกอบ 5 ประการคือ

1. การฟัง หมายถึง การฟังด้วยความตั้งใจ ความสนใจ ฟังพร้อม
ด้วยกำหนดข้อที่ควรกำหนด เรียกว่าฟังโดยเคารพ การฟังมีความสำคัญในการศึกษา
อยู่เสมอ เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ตนได้ประสบการณ์

2. การจำได้ หมายถึง การฟังแล้วจำได้ อ่านแล้วจำได้หรือเขียน
แล้วจำได้ การทำเครื่องหมายต่าง ๆ เพื่อช่วยจำ การจำได้ (สัญญา) หมายถึง
ความสามารถในการรับเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านมาจากประสบการณ์ไว้ได้

3. การสาธยาย หมายถึง การอ่านทบทวนบ่อย ๆ การพูดถึงบ่อย ๆ
การบรรยายเรื่องนั้นบ่อย ๆ หรือการตั้งปัญหาและทำการตอบปัญหานั้นด้วยตนเอง
และการท่องโดยตรง

¹⁷⁶ สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งสี, 28 สิงหาคม 2529.

¹⁷⁷ สัมภาษณ์ รัชจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

4. การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึง การเอาใจติดตามพินิจดู จนความรู้ปรากฏที่ใจหรือเห็นความรู้ด้วยใจ เกิดความสามารถในการหลับตาเห็นเนื้อหาวิชา เป็นข้อเป็นตอน ผู้ศึกษาสามารถฝึกใช้วิธีการข้อนี้ด้วยตนเอง

5. แสงทะลุเข้าถึงความถูกต้องด้วยทัศนะ หมายถึง ความเข้าใจชัดแจ้งอย่างถูกต้องภายใต้แสงสว่างแห่งทัศนะที่ถูกต้อง เข้าถึงความรู้อย่างเหตุผลที่ถูกต้อง เป็นการแน่วแน่ในตนเองว่าอะไรผิดถูกใคร ๆ จะชักนำทำให้เข้าใจผิดไปทางอื่นไม่ได้ ข้อนี้จึงหมายถึงความรู้อย่างแท้จริงปรากฏใสสะอาดอย่างชัดเจน วิธีการศึกษาข้อนี้ทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง

พอจะสรุปได้ว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนานั้น คือการเรียนรู้ในทางที่จะทำให้พ้นทุกข์ เป็นการเรียนรู้ได้จากการมองทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริง¹⁷⁸

กิตติมา ปรีดีคิลก ให้ความเห็นในเรื่องวิธีการเรียนรู้เป็นกระบวนการของการศึกษาทางพระพุทธศาสนาว่า "เน้นถึงวิธีการเรียนรู้ 5 ประการซึ่งสอดคล้องกับรายละเอียดข้างต้น คือ การฟัง การจำ การสาธยาย (หมายถึงการทบทวนย่อย) การเพ่งพินิจด้วยใจและการเข้าใจชัดเจนและถูกต้อง"¹⁷⁹

วีรยุทธ วิเชียรโชติ อธิบายเรื่องการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้ตามนัยแห่งปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมก็คือกระบวนการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไขระบบพฤติกรรมประจำบุคคลิกภาพและประจำบทบาท เพื่อให้บุคคลและสังคมพัฒนาศักยภาพของตนจนสามารถบรรลุถึงอุดมลักษณ์แห่งความสุข ความเจริญทั้งทางโลกทางธรรม

¹⁷⁸ วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2527), หน้า 126-127.

¹⁷⁹ กิตติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 138.

จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกจุดในระบบ
พฤติกรรม กล่าวคืออาจเกิดขึ้นเนื่องจากการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งแวดล้อม
ภายนอก หรือสิ่งแวดล้อมภายใน หรืออาจเกิดขึ้นเนื่องจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง
และแก้ไขพฤติกรรมทางกายและทางวาจาโดยตรงก็ได้ แต่ผลสุดท้ายย่อมจะส่งผลให้
มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขระบบพฤติกรรมทั้งระบบ

ในกระบวนการเรียนรู้ จำเป็นต้องศึกษาความแตกต่างระหว่าง
บุคคลให้ชัดเจน เพื่อจะได้จัดประสบการณ์ให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และ
เกิดประสิทธิผลสำหรับแต่ละคน เพราะสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน อาจมีความหมาย
มีค่า และมีผลสำหรับบุคคลแต่ละคนไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน¹⁸⁰

ลักษณะเด่นที่มีความเห็นตรงกันว่ากระบวนการของการศึกษา
ควรเป็นในแนวของการปฏิบัติตามขั้นของ คีล สมาธิ ปัญญา และการประพฤติปฏิบัติ
จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องจึงจะเกิดความรู้ จึงเป็นข้อสรุปกระบวนการของการ
ศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่มีการกระทำต่อเนื่องอย่างเป็น
ระบบด้วยกระบวนการของคีล สมาธิ ปัญญา คือให้มีความประพฤติดี มีจิตใจที่มีคุณภาพ
และมีความรู้ความเข้าใจ

โรงเรียน

สถานที่เป็นสิ่งสำคัญในการที่จะทำให้เกิดการศึกษา ในที่นี้จะกล่าวถึง
โรงเรียนว่า ในแนวพุทธปรัชญาการศึกษา โรงเรียนควรมีลักษณะอย่างไร ตามความ
คิดเห็น ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร อธิบายว่า "โรงเรียนควรมีลักษณะแบบปัจจุบัน
และให้มีหลักการสอนที่เป็นไปตามแนวพุทธธรรมประกอบด้วย ส่วนสถานที่ก็จัดให้ร่มรื่น

¹⁸⁰ วิจารณ์ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์",
ใน ศักดิ์ศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 32-37.

ให้ศึกษาประโยชน์ปัจจุบันในเรื่องอาชีพ ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม ควรมีอาชีพ
พื้นฐาน ชีวิตต้องการอะไรไปบ้าง เช่น บัณฑิต 4 เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเอง
ครอบครัว มีรายได้พอที่จะจับจ่ายได้ สิ่งที่ต้องเน้นคืออบรมไม่ให้คนทิ้งถิ่นเดิมของตน" 181

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "โรงเรียนเป็นที่อบรมเยาวชนให้เป็นคนดี เป็น
มนุษย์ที่ดีโดยหลักธรรม อบรมให้เขาเป็นบุรุษดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็น
พลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ดีของพระพุทธศาสนา และให้เขาเป็นมนุษย์
ที่ดีเต็ม" 182

พระราชวรมุนี อธิบายไว้ว่า "โรงเรียนควรจัดให้มีทั้งการให้การศึกษา
หาความรู้ทางวิชาการ วิชาชีพและความเอาใจใส่ใกล้ชิดระหว่างครูและนักเรียน
คือต้องมีทั้งโยนิโสมนสิการ และความเป็นกัลยาณมิตร" 183

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายว่า "โรงเรียนควรเป็นสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อม
ที่ดี เกื้อกูลต่อการศึกษา เช่นมีความสงบ มีอากาศที่ร่มรื่น อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี
เป็นสถานที่ที่ผู้เรียนพร้อมจะเข้าไปศึกษา โรงเรียนที่ดีหมายถึงสถานที่ที่ เรียกว่า
เสนาสนสี่ปายะ สภาพภูมิอากาศดี มีบุคคลดี เนื้อหาวิชาที่นำมาเรียนดี เกื้อกูลต่อ
คนและสถานที่เหล่านี้เป็นอุปการะการศึกษาได้ จะเป็นประโยชน์มาก" 184

รัญจวน อินทรกำแหง ให้ความเห็นไว้ว่า "โรงเรียนควรมีสภาพแวดล้อม
ที่เรียบง่าย ส่งเสริมให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติให้เด็กได้สัมผัสกับธรรมชาติ สอน
ให้เขารู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ จะทำให้เขาลดละความอยาก ความต้องการทาง
วัตถุลง" 185

181 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 สิงหาคม 2529.

182 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

183 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 29 เมษายน 2529.

184 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

185 สัมภาษณ์ รัญจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

ในความคิดเห็นของสุนทร ณ รั้งนี้ "โรงเรียนตามแนวพุทธจักรจัด
บรรยากาศ และจัดสภาพโรงเรียนให้ดี ให้เด็กมีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมที่ดี
ชักจูงเด็กไปในทางที่ดี มีจุดประสงค์ให้เด็กมีความรู้ดีและความประพฤติดี ดังนั้นการ
จัดโรงเรียนให้มีสภาพเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีตามอุดมคติ เป็น
สิ่งที่ควรทำ พุทธศาสนาสอนว่าสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้
บุคคลเป็นคนดีหรือเป็นคนไม่ดีได้"¹⁸⁶

ประสาร ทองภักดี กล่าวว่า "โรงเรียนในทางพระพุทธศาสนา ใช้
ธรรมชาติทุกหนทุกแห่งที่เป็นธรรมชาติถือเป็นโรงเรียนทั้งหมด โดยมีเงื่อนไขว่า
ต้องมีลักษณะเป็นกายวิเวก คือปราศจากสิ่งรบกวน จิตวิเวก คือปราศจากใจรบกวน
เป็นต้น ซึ่งเป็นที่สงบและเหมาะสม"¹⁸⁷

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า "โรงเรียนต้องเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของ
การศึกษา ไม่สอนให้คนแข่งกันเห็นแก่ตัว สอนให้แข่งขันกับตัวเอง ไม่แข่งขันกับ
ผู้อื่นเพราะเป็นเรื่องสวนทางกับพระพุทธศาสนา"¹⁸⁸

สุนน อมรวิวัฒน์ อธิบายถึงสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการศึกษา
เล่าเรียนที่ดีมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. ความสงบ
2. ความใกล้ชิดกับธรรมชาติ
3. ความแปลกใหม่และเปลี่ยนแปลงไม่จำเจ
4. ความสะอาด มีระเบียบวินัย¹⁸⁹

¹⁸⁶ สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งนี้, 28 สิงหาคม 2529.

¹⁸⁷ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

¹⁸⁸ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

¹⁸⁹ สุนน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ,

และได้กล่าวว่า "โรงเรียนเป็นสถานที่ที่จัดกระบวนการทางการศึกษาอย่างมีระบบ โรงเรียนต้องมีลักษณะเป็นธรรมชาติ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนผู้สอน สร้างสิ่งแวดล้อมที่สะอาด สงบ ไม่เน้นวัตถุ ไม่ใช่ที่ที่น่าเด็กมาชักชงในห้องสี่เหลี่ยม โรงเรียนที่แท้จริงจะต้องเปิดกว้างสู่บ้าน สู่ชุมชน และมีบทบาทใกล้ชิดกับผู้ปกครอง" ¹⁹⁰

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ กล่าวว่า "โรงเรียน เป็นโรงเรียนไม่มีชั้นเรียนก็ได้ หรือแบบใดก็ได้ ควรเป็นที่สร้างความรู้และศีลธรรม ข้อสำคัญคือ ระบบจริยธรรม ในโรงเรียนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด" ¹⁹¹

ในความเห็นของ วศิน อินทสระ โรงเรียนตามแนวพุทธ ควรเน้นจริยศึกษาให้มาก เราควรเน้นพุทธศึกษา หัตถศึกษา พลศึกษา จริยศึกษา ซึ่งต้องเน้นให้เท่า ๆ กัน บรรยากาศในโรงเรียนควรมีความสงบ ¹⁹²

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร อธิบายไว้ว่า "โรงเรียนไม่ควรตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนมาก จนเป็นการไม่สนับสนุนการไปโรงเรียน เพราะถ้าจะให้ผู้เรียนต้องเดินวันละหลาย ๆ กิโลเมตรไปโรงเรียน เขาอาจทอดยหรือมีสิ่งอื่นเป็นอุปสรรค ทำให้เขาไปโรงเรียนไม่ได้ โรงเรียนมิใช่สถานศึกษาสำหรับเด็กในวัยเรียนเท่านั้น ผู้ใหญ่ที่พ้นวัยเรียนมาแล้วก็ควรได้รับการส่งเสริม (แต่ไม่ใช่บังคับ) ให้ไปโรงเรียนด้วย ซึ่งก็จะเป็นโอกาสที่จะสามารถสร้างทัศนคติที่ดีต่อชุมชนและประเทศ และให้การฝึกอบรมทางด้านอื่น ๆ แก่พวกเขาถึงแม้ว่าอนาคตของชาติจะขึ้นอยู่กับเด็ก แต่อย่าลืมว่าปัจจุบันของชาติก็ขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่" ¹⁹³

ความคิดเห็นในเรื่องโรงเรียนได้ข้อสรุปที่ตรงกันในทุกประเด็น คือ มีทั้งบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ บรรยากาศที่ทำให้มีชีวิตที่งดงาม บรรยากาศทางวิชาการ และหน้าที่ของโรงเรียน

¹⁹⁰ สัมภาษณ์ สุมณ อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

¹⁹¹ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

¹⁹² สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

¹⁹³ ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า

ข้อสรุปเรื่องโรงเรียน ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็น
ของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

โรงเรียน ควร มีบรรยากาศ เกื้อกูลต่อความสัมพันธ์ที่ดีและการทำหน้าที่
ต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน เป็นที่อบรมและให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อชีวิต มีสภาพ
แวดล้อมเป็นธรรมชาติเปิดกว้างสู่บ้าน วัด และชุมชน

ผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนมีบทบาทสำคัญในโรงเรียน ที่จะต้องบริหารโรงเรียน
บริหารบุคลากรในโรงเรียน บริหารงานวิชาการและอื่น ๆ เพื่อให้การศึกษามีความ
เจริญก้าวหน้า ตัวผู้บริหารเองต้องมีองค์ประกอบในตัว เพื่อให้งานดำเนินลุล่วงไป
ด้วยดี หน้าที่ที่พึงควรปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใต้บังคับบัญชา ดังความ
คิดเห็นดังต่อไปนี้

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "ผู้บริหาร คือผู้นำต้องมีหลักการบริหารให้ได้ผล
อย่างในความหมายธรรมะก็ให้บรรลุนิพพาน ความหมายที่สำคัญของผู้บริหารจะต้อง
ยกสถานะทางวิญญาณของยุวชนให้สูงขึ้น บริหารให้สำเร็จคือให้ยุวชนเป็นมนุษย์ที่ดีเลิศ
ในโลก" ¹⁹⁴

พระโสภณคณาภรณ์ ให้ความเห็นไว้ว่า "ผู้บริหารโรงเรียน เรียกว่าเป็น
ผู้นำ ชั้นแรกต้องบริหารตนเองก่อนให้ได้ อาศัยสูตรที่ว่า ให้มีความรู้ดี ประพฤติดี
มีความสามารถ 3 ระดับ ต้องอยู่ได้ในระดับใดระดับหนึ่ง คือ

มีความสามารถที่จะรักษาสถานภาพขององค์กรที่บริหารอยู่ได้

มีความสามารถพัฒนางานที่มีอยู่แล้วให้พัฒนาก้าวหน้าต่อไป

มีความสามารถในการบุกเบิกสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าทำ กล้าพูด

มีความคิดดี คิดเป็น คิดชอบ

โดยเฉพาะต้องมีคุณธรรม อันประกอบด้วย พรหมวิหารธรรม

มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ใช้หลักการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน เป็นต้น" ¹⁹⁵

¹⁹⁴ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

¹⁹⁵ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

สุนทร ฌ รังษี ให้ความเห็นว่า "ผู้บริหารโรงเรียน ให้ใช้หลักพรหม
วิหาร 4 สังคหัตถุ 4 และฉราวาสธรรม"¹⁹⁶

หลักพรหมวิหาร สังคหัตถุ และฉราวาสธรรม มีรายละเอียดตามที่
ที่พระราชวรมนี อธิบายไว้ในธรรมนุญชิวิต ดังนี้

พรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่
กว้างขวางดุจพระพรหม 4 อย่าง คือไปนี้

1. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีไม่มีตรี ต้องการ
ช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข
2. กรุณา ความสงสาร คืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความ
ทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องขันธ์ความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง
3. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจ
แจ่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จออกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็พลอยยินดี
มันเทิงใจด้วย
4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง
โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับ
ผลดีผลชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตาม
ความเที่ยงธรรม¹⁹⁷

สังคหัตถุ เป็นหลักบำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการ
สงเคราะห์หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ได้แก่

1. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ
สงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 ทนหรือทรัพย์สิ่งของตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและ
ศิลปวิทยา

¹⁹⁶ สัมภาษณ์ สุนทร ฌ รังษี, 28 สิงหาคม 2529.

¹⁹⁷ พระราชวรมนี, ธรรมนุญชิวิต, หน้า 8.

2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำ แสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. อัจฉริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ วางตนเสมอคนเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับทุกคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน¹⁹⁸

หลักธรรมาสัทธิ 4 ประการ

1. สัจจะ ความจริง คือ คำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจได้

2. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไข ปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าตั้งมียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

3. อุตุน อุตุน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อุตุน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดย

4. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญ ประโยชน์ สละโลกละทิฐิฐานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือ เอาแต่ใจตน¹⁹⁹

¹⁹⁸ พระราชวรมุนี, ธรรมนุญชีวิต, หน้า 9.

¹⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-43.

รัชจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า "ผู้บริหารโรงเรียนต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมความดี มีความเสียสละในการที่จะทำงาน เพิ่มความมีธรรมะในการปฏิบัติงาน เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นให้มีความเข้าใจในหัวใจของธรรมะที่ว่า ไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง สามารถทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง"²⁰⁰

ในความเห็นของประสาร ทองภักดี "ผู้บริหารโรงเรียนต้องบริหารตนเองเป็นตัวอย่าง โดยตั้งมั่นในคุณธรรมความดี"²⁰¹

วศิน อินทสระ กล่าวว่า "ผู้บริหารโรงเรียน ควรอยู่ในธรรมของผู้บริหาร ซึ่งมีพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา"²⁰²

สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวว่า "ผู้บริหารโรงเรียน ให้ใช้หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา"²⁰³

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ กล่าวว่า "ผู้บริหารโรงเรียน ควรเป็นคนดี รักเด็กสนใจเด็ก"²⁰⁴

ศักดา ปรากฏประทานพร อธิบายไว้ว่า "ในด้านการบริหารการศึกษา จะต้องกระทำในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยที่สุด ผู้บริหารต้องใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายและปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอกันหมด"²⁰⁵

ในความคิดส่วนใหญ่ ดังกล่าว จะเห็นว่า คุณสมบัติของผู้บริหารโรงเรียน ก็มีความเห็นที่สอดคล้องกันในเรื่องของความเป็นคนดี มีคุณธรรม และมีหลักธรรมในการบริหารงาน

²⁰⁰ สัมภาษณ์ รัชจวน อินทรกำแหง, 22 ตุลาคม 2529.

²⁰¹ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

²⁰² สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

²⁰³ สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

²⁰⁴ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

²⁰⁵ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 168.

ข้อสรุป เรื่องผู้บริหารโรงเรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

ผู้บริหารโรงเรียน ต้องเป็นคนดี มีความประพฤติดี มีคุณธรรมโดยยึดหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ตลอดจนมีความเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ ความคิด ความสามารถดี

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

กระบวนการของการศึกษาเกิดขึ้นโดยบุคคล โดยเฉพาะครูและนักเรียน ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากเรียกว่า ตลอดเวลา การศึกษาที่ได้ผลดีนั้น บุคคลทั้งสองต้องมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันด้วยดี ถ้าบุคคลใดบุคคลหนึ่งขาดความรับผิดชอบเสียแล้ว ก็จะทำให้เกิดมีปัญหาในการเรียนการสอน ตลอดจนด้านความประพฤติขึ้นได้ ดังนั้นบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ในความหมายตามแนวพุทธปรัชญาตามที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญมีดังนี้

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "ครูควรมีหลักวิชาครู ต้องทำความเข้าใจซึ่งกันและกันให้เกิดความผูกพันรักใคร่ ไว้วางใจ เชื่อถือเคารพ ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้ศิษย์เกิดความไว้วางใจ ศิษย์จึงจะเคารพเชื่อฟังโดยไม่ต้องมีการบังคับขู่เข็ญ เมื่อศิษย์เชื่อฟังเขาจะทำอย่างดีที่สุด"²⁰⁶

สุนทร ๗ วัณโณ อธิบายว่า "ครูและนักเรียนต่างต้องรับผิดชอบต่อกันและกัน หมายถึงครูต้องรับผิดชอบต่อศิษย์ ศิษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อครู ในทางพุทธศาสนาเมื่อภิกษุ วัณโณมาเป็นศิษย์ ภิกษุรูปนั้นต้องดูแลตักเตือนศิษย์ให้เคารพเอาใจใส่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี จะละเลยไม่ได้ จะแสดงอาการกระด้างกระเดื่องไม่ได้ ศิษย์ต้องเคารพครูอาจารย์"²⁰⁷

²⁰⁶ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²⁰⁷ สัมภาษณ์ สุนทร ๗ วัณโณ, 28 สิงหาคม 2529.

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายว่า ครูต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามความหมายของคำที่ใช้เรียกครู ได้แก่

อุปัชฌายะ คือตรวจสอบความประพฤติของเด็กผู้เป็นศิษย์ ตลอดจนความรู้ความสามารถของศิษย์ ครูต้องมีปัญญาความรอบรู้เนื้อหาวิชาการต่าง ๆ สามารถจัดความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์สุขของตนเองได้ มุ่งแต่จะให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่นักเรียน แก่สถาบันการศึกษา มีความบริสุทธิ์ใจเป็นเบื้องตน

อาจารย์ คือ ดูแลตรวจสอบความประพฤติของนักเรียน ชำระความประพฤติของนักเรียนให้ถูกต้องเหมาะสม

ครู คือทำตนเป็นผู้หนักในค่านิยม มีคุณธรรมของครู ได้แก่ ทำตนเป็นที่รักของศิษย์ เป็นผู้ควรแก่การเคารพ หมั่นอบรมพัฒนาตนเอง อบรมพร่ำสอนนักเรียน อุดหนุนถ้อยคำความลำบากต่าง ๆ สามารถสอนให้เข้าใจต่อการเข้าใจและไม่แนะนำศิษย์ไปในทางชั่ว

ครี คือ เติบโตของศิษย์ สอนจากความไม่รู้ให้เป็นผู้รู้ยิ่งขึ้น

สัตธา แปลว่า ศาสดาหรือผู้สั่งสอน

เมื่อครูประพฤติปฏิบัติตามความหมายดังกล่าว ก็จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน เพราะนักเรียนก็จะยกย่องเคารพนับถือ และมีความศรัทธาในตัวครูในที่สุด²⁰⁸

สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวถึง "ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ว่า การจะสร้างให้มีความสัมพันธ์ที่ดีย่อมต้องมีใจที่เอื้อเพื่ออาทรต่อกัน ครูต้องทำตนเป็นที่พึ่งของศิษย์ได้อย่างแท้จริง สอนศิษย์ด้วยความรักและความรู้ (กรุณา ปัญญา) ตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ศิษย์ก็จะเกิดศรัทธาในความเมตตา กรุณา ความเป็นผู้ซื่อสัตย์เขาได้ ทั้งในด้านวิชาการและการดำเนินชีวิต มีความสหายใจที่จะเข้าไปหา สนทนาปรึกษาหารือกับครู ดังนั้นครูจึงต้องมีคุณธรรม ความเป็นกัลยาณมิตร ความสัมพันธ์

²⁰⁸ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

ที่คิดก็จะเกิดขึ้น"²⁰⁹

ในความคิดเห็นของ รัชจวน อินทรกำแหง "ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนที่ดี ครู-อาจารย์ควรมีเวลาให้แก่วิชาชีพให้มาก โดยไม่ต้องเพียงว่าเวลาที่สอนในโรงเรียนมีความสำคัญเพียงพอแล้ว ควรให้เวลาศิษย์ ครูควรมีเวลาได้เฝ้าดูพฤติกรรมของเด็ก ให้ความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจ อุทิศเวลาให้ศิษย์ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียนจะมีมากขึ้น"²¹⁰

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์²¹¹ ประสาร ทองภักดี²¹² ปรีชา ช่างขวัญยืน²¹³ และสุจิตรา อ่อนค้อม²¹⁴ ให้ความหมายที่ตรงกันในเรื่องบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน คือ ทั้งครูและนักเรียนให้ปฏิบัติตามหลักทศ 6 (ทศเบื่องขวา) และครูต้องทำตนเป็นกัลยาณมิตร

หน้าที่ตามหลักทศ 6 (ทศเบื่องขวา)

ครูทำหน้าที่ครูคือศิษย์ คือปฏิบัติต่อศิษย์โดยอนุเคราะห์ตามหลักกรรม เสมือนเป็นทศเบื่องขวา ดังนี้

1. แนะนำฝึกฝนให้เป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

²⁰⁹ สุมณ อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, หน้า 82.

²¹⁰ สัมภาษณ์ รัชจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

²¹¹ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

²¹² สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

²¹³ ปรีชา ช่างขวัญยืน, "การศึกษาริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์," หน้า 112-113.

²¹⁴ สุจิตรา อ่อนค้อม, "พรรณสนะเรื่องความสุขในพุทธปรัชญา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 77.

4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนเด็กให้สามารถใช้ชีวิตเลี้ยงชีพ และรู้จักดำรงรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี²¹⁵

ศิษย์ของเคารพครูผู้จุดประทีปปัญญา ในด้านความสัมพันธ์กับครู-อาจารย์ พึงแสดงคารวะนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทิศ 6 (ทิศเบื้องขวา) ดังนี้

1. ลูกศิษย์รับ แสดงความเคารพ
  2. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรึกษา ไตรถาม รับคำแนะนำ
- เป็นต้น
3. พึงด้วยดี พึงเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
  4. ประนินยิต ช่วยบริการ
  5. เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ เอาจริง เอาจังถือเป็นกิจสำคัญ²¹⁶

คุณสมบัติของกัลยาณมิตร มี 7 ประการ

1. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ขวนใจ ผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไตรถาม
2. ครู นำเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย
3. ภาวนีโย นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่นำยกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอยอ้างและรำลึกถึง ด้วยความซาบซึ้งมีนใจ และภาคภูมิใจ
4. วัคตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

²¹⁵ พระราชวรมณี, ธรรมนุญชีวิต, หน้า 64.

²¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

5. วจนิกขโม ทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ออกนพองได้ ไม่เบือนหน้า ไม่เสียอารมณ์

6. คัมภีร์จะ กะดัง กัดตา แดงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจง เรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้ง ยิ่งขึ้นไป

7. โน จัญฏาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอธฺฐาน คือไม่ชักจูงไปในทาง เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร²¹⁷

ความสัมพันธ์ที่ดีจะเกิดขึ้นเห็นได้ว่าเกิดจากครูซึ่งต้องสร้างศรัทธา ความไว้วางใจให้เกิดแก่ศิษย์ ศิษย์ก็จะสนองตอบในด้านความเป็นคนดี มีความประพฤติดีเป็นไปตามความมุ่งหมายของการสอน ข้อสรุปเรื่องบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

ครูและนักเรียนให้ปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 (ทศเบื่องขวา) โดยให้มีความใกล้ชิด เอาใจใส่ รับผิดชอบต่อกัน มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งในและนอกห้องเรียน

ครู

ปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญยิ่งของการให้การศึกษา คือ ครู ซึ่งต้องสร้างศรัทธาให้ศิษย์มีความเคารพ นับถือ เลื่อมใส เป็นผู้ที่น่าความรู้ของตนไปสู่ความคิดที่ชอบ มีความสามารถในการอบรมคนให้เจริญตามจังหวะชีวิตที่ต้องการได้อย่างมีความมั่นใจ

ลักษณะของครูที่ดีมีความสามารถตามแนวพุทธปรัชญา ควรเป็นอย่างไรมันจะได้พิจารณาจากคำสัมภาษณ์และจากเอกสาร ดังนี้

²¹⁷ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า 632-633.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า "ครูเป็นปฐมนิยบุคคล คุณค่าสูงสุดของครูก็คือ ได้ทำให้โลกดีขึ้น ครูมีหน้าที่เกี่ยวกับศิษย์ คือ

- สอนลูกศิษย์ให้รู้จริง (รู้หนังสือ รู้อาชีพ รู้ธรรมะ)
- ช่วยเหลือลูกศิษย์พ้นจากความทุกข์

ครูเป็นผู้สร้างโลกที่ดี คือ เปิดประตูให้ออกมาจากความโง่ มาเป็นผู้นฉลาด²¹⁸ ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมถึงคุณสมบัติของครูว่า "ครูต้องยกสถานะทางวิญญาณของเด็กให้สูงขึ้น จนเป็นมนุษย์ที่เฉลียวฉลาด"²¹⁹ คำว่ายกสถานะทางวิญญาณมีรายละเอียดจากที่ท่านได้อธิบายไว้ในธรรมสำหรับครูว่า

ครูโดยหน้าที่ของครูยุคโบราณ เคยถือกันว่าเป็นผู้นำทางวิญญาณ ต่อมาเขายืนยันว่า คำว่าครูนี้ รากศัพท์ แปลว่า เปิดประตู ก็เลยถือเอาความหมายที่ลึกไปกว่านั้นว่าเป็นผู้เปิดประตูในทางวิญญาณ หมายความว่า วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายมีลักษณะเหมือนกับปิศาจ ปิศาจคอยอวิชชา ความไม่รู้ ความโง่ หรือจะคอยความอะไรก็แล้วแต่จะเรียก มันปิศาจคอยอวิชชา คราวนี้ครูเป็นผู้เปิดประตูคอยการทำลายอวิชชา หรือช่วยให้ลูกศิษย์ทำลายอวิชชานั้นเอง เพื่อออกสู่แสงสว่าง พบอิสระภาพทางจิตทางวิญญาณ การที่ครูยกสถานะทางวิญญาณก็โตแก่ ใหญ่ค้ำหลักของพระศาสนา เอามาให้เป็นหัวข้อสำหรับการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ศิษย์ได้เรียนรู้ความจริงของธรรมชาติ ไม่เกิดกิเลส คำนึงชีวิตได้ถูกต้องนั่นเอง²²⁰

²¹⁸ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมที่ควรเติมลงในชีวิต (กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์, 2527), หน้า 39-40.

²¹⁹ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²²⁰ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมสำหรับครู (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2527), หน้า 90-97.

พระราชวรมุนี กล่าวว่า พระพุทธศาสนามองเห็นครูในฐานะบุคคลซึ่งทำหน้าที่ 2 อย่างด้วยกันคือ

หน้าที่ประการที่ 1 เป็นศิลปทายก หรือ ศิลปทายก ศิลปทายก คือผู้ให้ หรือผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยา วิชาการส่วนใหญ่เป็นวิชาชีพสำหรับเลี้ยงชีพ เมื่อศิษย์ได้รับ วิชาการเหล่านี้ไป ก็จะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเลี้ยงชีพตนเอง และสามารถที่จะทำ ประโยชน์แก่สังคม ด้วยอาชีพของเขาเหล่านั้น นอกจากนั้นครูยังต้องมีความสามารถ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการเพื่อให้วิชาการกว้าง ขวาง และดำรงรักษาถ่ายทอดสืบต่อกันต่อไป

หน้าที่ประการที่ 2 เป็นกัลยาณมิตร แปลว่า เพื่อนที่ดี หรือ เพื่อนแท้ ความหมายในทางศาสนานี้ยกย่องศัพท์นี้ให้เป็นคำแสดงหน้าที่ครู ตั้งแต่ท่านผู้เป็น บรมครูคือพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เองว่าเป็นกัลยาณมิตรของ สัตว์ทั้งหลายได้รอดพ้นจากทุกข์โสภณธรรมด้วย หน้าที่ของครูในฐานะกัลยาณมิตรก็คือ การที่จะช่วยชี้ช่องทางให้ศิษย์หรือผู้ที่รับการอบรมสั่งสอนนั้นเป็นคนรู้จักคิด รู้จักมอง ความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง มีความรับผิดชอบและรู้จักการดำเนินชีวิตที่ดี คือมีปัญญาและคุณธรรม สิ่งนี้คือภารกิจของครูที่แท้จริงเป็นเนื้อแท้ของการศึกษา²²¹

นอกจากหน้าที่ดังกล่าว พระราชวรมุนี²²² ได้กล่าวไว้ในธรรมนุญชิวติ ว่าผู้ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบ ด้วยคุณสมบัติและประพฤติกฎปฏิบัติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณธรรม 7 ประการ ดังนี้

1. ปิโย น่ารัก คือเข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็น กันเอง ชวนให้ผู้เรียนอยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

²²¹พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 53-57.

²²²พระราชวรมุนี, ธรรมนุญชิวติ, หน้า 61-64.

2. ครู นำเคารพ คือมีความประพฤตินิยมแก่นฐานะ ทำให้เกิด
ความรู้สึกภูมิใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

3. ภาวนีโย นำเจริญ คือ มีความรู้จริงทรงภูมิปัญญาแท้จริง
และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญอย่าง ทำให้ศิษย์เอยอ้าง
และรำลึกด้วยความซาบซึ้งมั่นใจและภาคภูมิใจ

4. วิชา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไร
ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วจนักขโม อุดหนุนถ้อยคำ พร้อมทั้งจะฟังคำปรึกษาซักถาม
แม้จักจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อุดหนุนฟังได้
ไม่เบือนหน้า ไม่เสียอารมณ์

6. คัมภีร์จะ กะดัง กิตตา แดลงเรื่องเล่าเล็กได้ คือ กล่าวชี้แจง
เรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้ง
ยิ่งขึ้นไป

7. โน จัญฐานะ นีโยชะเย ไม่ชักนำในอสุราน คือ ไม่ชักจูงไป
ในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหล ไม่สมควร

หลักคุณธรรมความเป็นครูที่ทำหน้าที่กัลยาณมิตร จะเห็นว่ามี
คุณธรรมในแง่ เมตตากรุณาและชักนำในเรื่องสติปัญญา

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรมที่
เรียกว่าธรรมเทศกธรรม 5 ประการ คือ

1. อนุพุททิกตา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือแสดงหลักธรรม
หรือเนื้อหาตามลำดับความยากง่ายลุ่มลึกมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2. ปริยายทัตสาวี จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ
ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกย่องไป
ต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

3. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอน
เขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

4. อนามิสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส คือ สอนเขา มีใสมุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

5. อนุปัทัจจ วาจจิตตกรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขืนผู้อื่น

ค. คำเนนสี่ลาครุทั้ง 4 ครูที่สามารถมีสี่ลาของนักสอนดังนี้

1. สันทัสสนา ซึ่งให้ซัก จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผลแยกแยะ อธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ตั้งใจมุ่งไปคู่เห็นกับตา

2. สมหาทนา ขวนให้ปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มอง เห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อ่อยากลงมือทำ

3. สมุทเทศนา ภาให้กล้า คือ ปลุกใจให้คิดเกิดความคิดก่อริ่ร้อน มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อย หรือ ยากลำบาก

4. สัมปัทสนา ปลุกให้ราเวิง คือ ทำบรรยายภาศให้สนุกสดชื่น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังเข้มขันมีความหวัง มองเห็นผลดี และทางสำเร็จ

ง. มีหลักตรวจสอบถาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบ ตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู 3 ประการ คือ

1. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริงทำได้จริงจึงสอนเขา

2. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญา

ของเขาเอง

3. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็นทิศเบื้องขวา ดังนี้

1. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกให้สามารถใช้วิชา
เลี้ยงชีพและรู้จักดำรงรักษาทน ในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี

พระโสภณคณาภรณ์²²³ ประสาร ทองภักดี²²⁴ แยม ประพัฒน์ทอง²²⁵
วิจิตร เกิดวิสิษฐ์²²⁶ และ บุญมี แทนแก้ว²²⁷ มีความเห็นสอดคล้องในเรื่องคุณธรรม
ของครูว่า ครูควรปฏิบัติให้ไต่ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในเรื่องความเป็นกัลยาณมิตร

พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาศน์ นิลประภา)²²⁸ สมเด็จพระญาณสังวร²²⁹
สุนทร ณ รั้ง²³⁰ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์²³¹ วนิตา ชนสุภาณุเวช²³² และ

²²³ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

²²⁴ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

²²⁵ แยม ประพัฒน์ทอง, วิชาครูในพระพุทธศาสนา (พระนคร : กองทัพบก, 2524), หน้า 142.

²²⁶ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท", หน้า 144 - 145.

²²⁷ บุญมี แทนแก้ว และคณะ, วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสตร์) (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนส์โตร์, 2522), หน้า 29.

²²⁸ พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาศน์ นิลประภา), ทิศ 6 หนังสือสอนพระพุทธศาสนา
แก่เด็ก (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 15 - 16.

²²⁹ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 เมษายน 2529.

²³⁰ สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้ง, 28 สิงหาคม 2529.

²³¹ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท", หน้า 145 - 146.

²³² วนิตา ชนสุภาณุเวช, "มโนธรรมของพุทธปรัชญา" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 133.

บุญมี แทนแก้ว และคณะ²³³ มีความเห็นในเรื่องคุณสมบัติของครูตามแนวพุทธ
 ต้องมีความรู้ความสามารถตามเป้าหมาย ประพฤติตนดี มีเมตตากรุณาในการสอน
 ศิษย์ และปฏิบัติตนตามหลักทศ 6 (ทิศเบื้องขวา) หน้าที่ของอาจารย์ยอมอนุเคราะห์
 ถวายสถาน 5

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายเสริมว่า ครูควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. การเข้าถึงวิชาความรู้ที่จะสอน
2. ความเป็นคนมีใจถึง รักงาน รักนักเรียนมีเมตตากรุณา
3. เข้าถึงคน คือนักเรียน นักศึกษาที่จะต้องสอนเปรียบเป็นคอกบัว

4 เหล่า

4. เป็นผู้นำทางความประพฤติ การเรียน การทำงาน
5. สร้างความพร้อมและยินดีที่จะรอคอยความพร้อม การเรียน

การทำงาน เป็นต้น

6. ต้องทำเป็นผู้นำ มีความอดทน เป็นคนตื่นตัวอยู่เสมอ ชยันหมั่น
 เพียรในการทำงาน มีความเสียสละ มีความเอ็นดูต่อนักเรียน จะทำอะไรต้อง
 ไคร่ครวญเพื่อความถูกต้อง²³⁴

วิจิตร เกทวิสิษฐ์ ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า "ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีใน
 ทางจริยธรรม เป็นสัตบุรุษ คือมีความรู้ ความประพฤติดี"²³⁵

²³³บุญมี แทนแก้ว และคณะ, วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสนา), หน้า 191.

²³⁴พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา,
 หน้า 14-17.

²³⁵สัมภาษณ์ วิจิตร เกทวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้กล่าวไว้ว่า "ครูเป็นลีปทายก หรือผู้ถ่ายทอด ศิลปวิทยาให้แก่ศิษย์ และครูจะต้องเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ด้วย"²³⁶

สุนน อมรวิวัฒน์ ให้ความเห็นไว้ว่า ครูจะต้องเป็นกัลยาณมิตร และจะ ต้องสร้างศรัทธา

การเป็นกัลยาณมิตร - บุคลิกภาพดี

- มีคุณธรรม

- ความรู้ดี

- ชี้นำในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม

- สร้างให้เด็กเกิดศรัทธาในตัวครู

การสร้างศรัทธา

- ครูต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวเอง

- ศรัทธาในวิชาชีพ

- รักเด็ก เข้าใจเด็ก²³⁷

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวไว้ว่า "ครูตามแนวพุทธเน้นที่บุคลิกภาพของครูมากกว่า เน้นความสามารถของครู ครูต้องเป็นคนดี"²³⁸

บุญจวน อินทรกำแหง กล่าวไว้ว่า "ครูต้องทำตนให้ได้ว่า เป็นครู-อาจารย์ อย่างแท้จริง เป็นผู้สามารถสอนลูกศิษย์ให้มีความรอดในทางธรรมะ ความรอดในทาง พระพุทธศาสนามีความรอดทางกาย และความรอดทางจิต ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา เน้นความ รอดทางจิตเป็นสำคัญ ครูควรสอนให้ศิษย์รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้อย่าง ถูกต้อง โดยไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หน้าที่ของครูจึงมีหน้าที่ที่จะสอนศิษย์นั้น

²³⁶ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญา กับ ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 120.

²³⁷ สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

²³⁸ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

ให้ความรอดทางจิตและทางกาย โดยให้ความรู้วิชาการต่าง ๆ เพื่อที่สามารถประกอบอาชีพ และให้ความรู้อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี"²³⁹

วสิน อินทสระ ให้ความเห็นถึงครูที่จะเป็นครูในอุดมคติ จะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

- ทำตนให้เป็นคนน่ารัก เป็นคนหนักแน่น
- หมั่นอบรมฝึกฝนตนเอง แสวงหาความรู้อยู่เสมอ
- หูตากว้างขวาง
- ชยันสอน
- หมั่นศึกษาค้นคว้า
- มีความอดทน
- สามารถสอนให้ยากเป็นง่ายได้ สอนให้ลึก ให้สั้น ให้กว้างได้
- มีชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
- ควรสร้างความพอใจในความเป็นครูของตนให้หนักแน่น จะต้องเป็นครูที่ดี²⁴⁰

แสง จันทร์งาม กล่าวถึงครูที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา ควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยะโส
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า
5. มีความรอบคอบ

²³⁹ สัมภาษณ์ วิทยวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

²⁴⁰ สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

6. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา

7. รั้งกฐินมีสติปัญญาของนักเรียน²⁴¹

พระธรรมญาณมุนี กล่าวถึง คุณสมบัติของครู ว่าครูควรมีคุณธรรมที่สำคัญ 3 ประการคือ สัจจะ เมตตา และสามัคคี

สัจจะ ในรูปศัพท์จริง ๆ ควรแปลว่า "สิ่งที่ทำให้ระลึกถึงตลอดกาล" คนมีสัจจะคือคนที่คนทั้งหลายระลึกถึงอยู่เรื่อย ๆ ลืมไม่ลง ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องมีลักษณะ 4 ประการ คือ ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ความซื่อตรงต่อผู้ที่อยู่ด้วยกัน ความกตัญญูต่อกตเวที และความจงรักภักดีต่อผู้บังคับบัญชา เหล่านี้ถือว่าเป็นความจริงของคน

เมตตา คือความรักคนอื่นเหมือนรักตนเอง รักตัวเองเพื่อสิ่งใด ก็รักคนอื่นเพื่อสิ่งนั้น

ความสามัคคี คือความรู้จักปรองดองกัน ลดหย่อนผ่อนปรนเข้าหากัน ซึ่งจะทำให้คนตกลงกันได้ด้วยดี ให้พึงเหตุผลและทัศนคติของผู้อื่นบ้าง

ถ้าหากครูประพฤติตามลักษณะ 3 ประการดังกล่าว ก็จะทำให้เกิด ความมั่นคงขึ้นในสังคมที่อยู่โดยเฉพาะในการเรียนการสอน²⁴²

ทวงรัชฎ์ ศະสะนาวิน ให้ความเห็นเรื่องคุณลักษณะของครู ดังนี้

1. มีความรู้ ครูต้องนึกว่าจะสอนคนไม่รู้ให้รู้ จึงต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ เป็นนักค้นคว้า เป็นนักศึกษา ผู้ที่สอนจริยศึกษาก็ต้องหาความรู้จากหลักธรรม ในศาสนา ศึกษาสภาพแวดล้อมของสังคม ศึกษากฎหมาย จารีต ประเพณี และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ศึกษาจิตวิทยา มีความรู้วิชาครูเป็นพื้นฐาน

²⁴¹แสง จันทร์งาม, "วิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์" ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 55-56.

²⁴²พระธรรมญาณมุนี "ครูที่มีคุณธรรม" ใน พระธรรมญาณมุนี 80 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 316-319.

2. มีกาย วาจา ใจบริสุทธิ์ คือเป็นบุคคลควรแก่การนับถือ ได้แก่ กายสุจริต วาจาสุจริต ใจสุจริต. ไม่ทำสิ่งใดเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งจะเป็นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ตาม

3. สามารถถ่ายทอดวิชาให้ผู้ไม่รู้ รู้ได้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับวาทศิลป์ จะต้องพูดให้ผู้รับฟังเข้าใจได้ ใช้ภาษาที่ถูกต้อง ชัดถ้อยชัดคำ

4. มีใจเมตตา กรุณา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ เมื่อศิษย์ตกอยู่ในสภาพที่ไม่ดี ก็พยายามช่วยให้พ้นสภาพนั้น

5. มีมรรยาทในสังคม หมายถึงกิริยา วาจา อันเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าเรียบร้อยดีงาม²⁴³

จากความเห็นในคุณสมบัติของครูตามที่ปรากฏจะพบว่า ครูจะต้องทำตัวเป็นผู้นำบุคคล เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ได้ สิ่งใดที่เป็นคุณงามความดีตามหลักพุทธธรรมต้องอยู่ในบุคคลที่เป็นครูทั้งหมด

มีดังนี้ ข้อสรุปเรื่องครู ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ครูต้องเป็นคนดี มีความเป็นกัลยาณมิตร และเป็นสีปทายก พร้อมทั้งมีคุณสมบัติตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องชวา)

นักเรียน

นักเรียนจะต้องประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรนั้น ตามแนวพุทธปรัชญาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

²⁴³ ดวงรัชนี ศศธนาวิณ, ตามรอยพระบรมครู (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2513), หน้า 20-21.

เกี่ยวกับคุณสมบัติของนักเรียนตามแนวพุทธปรัชญา พระครูวิจิตรธรรมคุณ²⁴⁴
สมเด็จพระญาณสังวร²⁴⁵ พระราชวรมุนี²⁴⁶ พระโสภณคณาภรณ์²⁴⁷ สุนทร ธีรังษี²⁴⁸
วิจิตร เกศวิสิษฐ์²⁴⁹ บุญมี แทนแก้ว และคณะ²⁵⁰ และวนิดา ขนศุภานุเวช²⁵¹
ให้ความเห็นที่สอดคล้องกัน คือ ให้ผู้เรียนมีลักษณะตามหลักทศ 6 (ทิศเบื้องขวา)
ได้แก่

1. ลุกคอรับ แสดงความเคารพ
2. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีक्षा ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
3. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
4. ประนินิบัติ ช่วยบริการ
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม
นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักทศ 6 ยังมีหลักการ หลักปฏิบัติที่ควรประพฤติตาม
พระราชวรมุนี อธิบายไว้ใน ขรรมนุญชิวิตว่า

²⁴⁴ พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาศน์ นิลประภา), ทศ 6 หนังสือสอนพระพุทธศาสนา
แก่เด็ก, หน้า 17-18.

²⁴⁵ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

²⁴⁶ พระราชวรมุนี, ขรรมนุญชิวิต, หน้า 68.

²⁴⁷ พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญา
การศึกษา, หน้า 12-13.

²⁴⁸ สัมภาษณ์ สุนทร ธีรังษี, 28 สิงหาคม 2529.

²⁴⁹ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท,"
หน้า 150.

²⁵⁰ บุญมี แทนแก้ว และคณะ, วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสน์), หน้า 190-191.

²⁵¹ วนิดา ขนศุภานุเวช, "มนุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา," หน้า 133.

ก. ให้ความรู้หลักคุณลักษณะของการศึกษา คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ 2 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดีที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

2. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิดหรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

กล่าวโดยย่อว่า นอกจากรู้จักแสวงหาและเลือกรับความรู้ ความคิด เห็นจากครู อาจารย์ เพื่อน คนภายนอก ทำรับตำราและสื่อมวลชนที่เป็นกัลยาณมิตรแล้ว ต้องรู้จักคิดเองเป็นด้วย

ข. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติอาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ 2 อย่างข้างต้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักคุณธรรม (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) 4 ประการ

1. สัมปยุตตสังเสวะ เสวนาญฺญู คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรม ภูมิปัญญานานับถือ

2. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือ เอาใจใส่สดับรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรงและจากหนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียนค้นคว้าหมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

3. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย คือ รู้เห็นได้อ่านได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่า นั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

4. ขรรฆานุขรรฆปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟัง และตริตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมายให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติขรรฆอย่างรู้เป้าหมายเช่นสันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

ค. ศึกษาให้เป็นพหูสูต คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหูสูต ในค่านั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหูสูต (ผู้ได้เรียนมากหรือผู้คงแก่เรียน) 5 ประการ คือ

1. พหูสูตา ฟังมาก คือเล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่านสิ่งสมควรรู้ ในค่านั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง
2. ชตา จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหา สาระไว้ได้แม่นยำ
3. วจสา ปริจिता คล่องปาก คือ ฟ่องบนหรือใช้พูดอยู่เสมอจน คล่องแคล่วชัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้
4. มนसानุเปกชิตา เจนใจ คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง
5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทชา ขบได้ด้วยทฤษฎี คือเข้าใจความหมายและ เหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผลและความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเองและที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ในสายวิชา หรือทฤษฎีนั้นปรุโปร่งตลอดสาย²⁵²

คุณสมบัติของผู้เรียนดังกล่าวเมื่อปฏิบัติได้จะเป็นสิ่งประเสริฐ เป็นหลักนำทางในการดำเนินชีวิตอย่างคืออย่างมีความมั่นใจ

²⁵² พระราชวรมุนี, ขรรฆบัญญัติ, หน้า 65-67.

ศิษย์ต้องมีคุณสมบัติตามหลักที่ 6 (ทิศเบื้องขวา) ดังกล่าวแล้วนั้น พระโสภณคณาภรณ์²⁵³ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ถึงคุณสมบัติของผู้เรียน ดังนี้

ก. สามารถเรียนรู้ได้โดยเร็วต้อง

1. เป็นผู้มีความศรัทธา คือมีความเชื่อมั่นในตัวผู้สอน
2. เป็นผู้ที่มีโรคน้อย มีระบบการย่อยอาหารดี สุขภาพกาย จิตดี
3. ไม่เป็นคนโอ้อวด เปิดเผยตนเองตามความเป็นจริง
4. เป็นผู้มีความพากเพียรพยายาม ทำงานที่จะต้องทำให้สำเร็จ
5. เป็นผู้ที่มีปัญญา เข้าใจเหตุผลของเรื่องต่าง ๆ ได้

ข. มีคุณธรรมที่เป็นหลักใจของผู้ศึกษา โดย

1. มีความเชื่อมั่นในตนเอง
2. มีวิริยะ ความเพียรพยายาม
3. มีสติ ความระลึกได้

ค. มีคุณธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการศึกษา คือ มีฉันทะ วิริยะ

จิตตะ วิมังสา

ง. มีคุณธรรมที่จะทำให้เข้าถึงความรู้ คือ

1. มีความมั่นใจตนเอง มีความตั้งใจแน่วแน่มั่นคง
2. เขาหาผู้สอนที่สามารถ เปิดเผยความจริงได้
  - นั่งใกล้ผู้สอน กำหนดพิจารณาข้อความที่ครูสอน
  - มีความพร้อมที่จะศึกษาวิชาการนั้น
  - เรียนวิชาการต่าง ๆ ด้วยความเคารพตนเอง ครูผู้สอน
  - มีความทรงจำดี
  - พิจารณาเนื้อหาวิชาด้วยความคิดที่สมเหตุผล

²⁵³ พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา,

-ทำให้เรื่องที่น่ามาพิจารณาปรากฏชัดเจนแก่ใจตนเอง
คือเข้าใจใจ

-เห็นแจ้งด้วยปัญญาอันชอบ ปล่อยวางความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ

ผู้ศึกษาทุกระดับชั้น จักต้องมีหลักใจในการคุ้มครองรักษาให้เป็นบุคคล
ที่มีสี่สิ่งพำนัก คือธรรม 10 ประการ คือ

1. ศีล เป็นคนมีระเบียบวินัยในตนเอง
2. พหุสัจจะ มีการศึกษาระดับมาก พบเห็นมาก จำได้มาก
3. กัลยาณมิตรตา คบหาคนดีเป็นมิตร
4. โสวจิตตตา เป็นผู้วางนอนสอนง่าย
5. กิงกรณียะสุ ทุกขตา มีความขยันในงานอันเป็นหน้าที่
6. ชัมมกมตา มีความเพลิดเพลิดกับการเรียนการศึกษา
7. วิริยะ มีความเพียร
8. สันโดษ ปรบใจให้รู้จักพอดี พอประมาณ
9. สติ มีความระลึกได้ ระลึกทัน
10. ปัญญา มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ มองได้กว้าง

พุทธทาสภิกขุ อธิบายไว้ว่า "ผู้เรียนต้องให้มีลักษณะ 3 ดี คือเป็นบุตรดี
ศิษย์ดี เพื่อนดี ให้เป็นมนุษย์ที่เต็ม ให้ใช้หลักนี้ตลอดกาล"²⁵⁴

ประสาร ทองภักดี กล่าวว่า "ผู้เรียนต้องอยู่ในหลักธรรมข้อ ส.จ.ป.ล.

- ส. สุขะ ตั้งใจฟัง (ฟังเป็น)
- จ. จินตน์ คิด (คิดเป็น)
- ป. ปุจฉา ถาม (ถามเป็น)
- ล. ลิขิต เขียน (เขียนเป็น)

ทั้งนี้คุณสมบัติผู้เรียนต้องตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน"²⁵⁵

²⁵⁴ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²⁵⁵ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

สุนน อมรวิวัฒน์ กล่าวไว้ว่า "ลักษณะผู้เรียนต้องเป็นพหูสูต และมีอิทธิ
บาท 4"²⁵⁶

คุณสมบัติของผู้เป็นพหูสูต มี 5 ประการ

1. พหูสูตาท่า หวังมาก
2. ฮิตา จำได้ คือจับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไวแม่นยำ
3. วจสาปริจิตา คลองปาก คือท่องบนหรือใช้พูดอยู่เสมอจน

แคลวคล่องจัดเจน

4. มนसानุเปกษิตา เพ่งขึ้นใจ คือใส่ใจ นึกคิดพิจารณาจนเจเนใจ
นึกครั้งใดก็ปรากฏให้เห็นสว่างชัด

5. วิทยุยา สุปฏิวิตธา ขบคิ้วด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดด้วยทฤษฎี
คือมีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในส่วนเนื้อความและ
เหตุผล²⁵⁷

อิทธิบาท 4 คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ได้แก่

1. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
2. วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น
3. จิตตะ เอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
4. วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

คุณ 4 อย่างนี้มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งต้องประสงค์
ซึ่งไม่เหลืออวิสัย²⁵⁸

²⁵⁶ สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

²⁵⁷ สุนน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ,
หน้า 96.

²⁵⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท
(หลักสูตรนักรธรรมตรี) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2527),
หน้า 36.

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ อธิบายเพิ่มเติมถึงคุณสมบัติของนักเรียนนอกจาก
ต้องปฏิบัติตามหลักทศ 6 แล้ว "ต้องเป็นคนดี รู้ทางโลกทางธรรม เป็นสัตบุรุษ (คน
สงบ คนดี คนมีศีลธรรม คนที่ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม) เป็นพหูสูต สนใจความรู้
วิชาการใหม่ ๆ" ²⁵⁹

ในความเห็นของ วศิน อินทสระ "ในเรื่องลักษณะผู้เรียนตามแนวพุทธ
ควรมีลักษณะดังนี้

- ตั้งใจเรียน
- ถ้อยการเรียนเป็นหลัก
- ความประพฤติต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น
- อ่อนน้อมถ่อมตน
- ระมัดระวังกิริยาต่อครู ต่อสาธุการนะ" ²⁶⁰

ัญจน อินทรกำแหง ให้ความเห็นว่า "ผู้เรียนต้องปฏิบัติตนตามหน้าที่
ของศิษย์ที่ดี คือ เป็นผู้ที่ดีครู-อาจารย์สามารถสั่งสอนอบรมได้ ผู้เรียนสามารถรับวิชา
การ นำมาทำความเข้าใจได้" ²⁶¹

คุณสมบัติของนักเรียนตามที่ จิตรกร ตั้งเกษมสุข อธิบายไว้ คือ "นักเรียน
จะต้องเป็นตัวของตัวเองในการที่จะเชื่อในความรู้ทั้งหมด อันผู้รู้ทั้งหลายได้เผยแพร่
ไว้ นั่นคือ จักต้องเป็นผู้มีความละเอียดลึกซึ้งในการศึกษา ค้นคว้า เรื่องต่าง ๆ อย่าง
ถึงแก่น หรือเป็นผู้มีวิญญูณแห่งการเป็นนักวิจัย ซึ่งธรรมชาติของนักวิจัยกว่าจะยอมรับ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ย่อมต้องสำรวจตรวจตราหาข้อมูลอย่างละเอียดละออทุกแง่มุมก่อน
เสมอ จากนั้นจึงจะนำเอาความรู้แจ้งเห็นจริงอันตนค้นพบนั้นออกมาเผยแพร่แก่
สาธารณชน โดยผู้เรียนนั้นต้องศึกษาค้นคว้าตามหลักอริยสัจ 4" ²⁶²

²⁵⁹ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

²⁶⁰ สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

²⁶¹ สัมภาษณ์ ัญจน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

²⁶² จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญา กับ ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 131.

ในการจัดการศึกษาได้กำหนดไว้สำหรับผู้เรียนและผู้สอนควรรอยู่ใกล้ชิดกัน
 ดังนั้นจึงมีความเห็นพ้องในการที่ควรมีความใกล้ชิดระหว่างครูกับนักเรียนมากขึ้น
 โดยให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องขวา) เป็นสำคัญ ประกอบด้วย
 ลักษณะอื่น ๆ อันจะทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จด้วยตนเอง

ข้อสรุปเรื่องโรงเรียน ตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็น
 ของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้
 คุณสมบัติของนักเรียน คือปฏิบัติตามหลักทศ 6 (ทศเบ็องขวา) โดย
 เคารพ เชื่อฟัง ตั้งใจเล่าเรียน รับผิดชอบ ใฝ่หาความรู้ เพื่อได้รับความรู้แบบอย่างที่ดี
 จากครู พร้อมกับการฝึกตนเป็นพหูสูต ยึดหลัก อิทธิบาท 4

วิธีสอน

วิธีสอนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสอนประการหนึ่ง ต้องมีเทคนิค
 และศิลปะในอันที่จะถือเป็นหลักหรือเป็นแนวในการเรียนการสอน เพื่อควบคุมทิศทาง
 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความเห็นถึงวิธีสอนของ
 พระพุทธเจ้าที่เป็นไปในทำนองเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า "วิธีสอนให้เน้นสิ่งที่ควรรู้ มุ่งให้ปฏิบัติได้ ให้เน้น
 เหตุผล ใ้รู้สิ่งที่ควรรู้ มุ่งให้ปฏิบัติได้"²⁶³ เป็นการสอนใหญ่จักกภูแห่งเหตุผล จะต้อง
 จัดการที่เหตุใหญ่ถูกต้อง จึงจะได้รับผลที่เราต้องการ แนวการสอนตามแบบพระพุทธเจ้านั้น
 พุทธทาสภิกขุ²⁶⁴ ได้กล่าวไว้ในธรรมสำหรับครู ดังนี้

²⁶³ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²⁶⁴ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมสำหรับครู, หน้า 135-155.

แนวการสอนตามแบบของพระพุทธเจ้า มีหลักอยู่ 4 ประการ

1. สิ่งนั้นมีคืออะไร จะอุปมาด้วยอะไร
2. สิ่งนั้นมาจากอะไร
3. สิ่งนั้นมันเพื่อประโยชน์อันใด
4. สิ่งนั้นจะสำเร็จได้ตามนั้นโดยวิธีอย่างไร

ความหมายของการสอนทฤษฎี เป็นการบอกให้รู้ทิศทาง คือ การสอนด้วยปาก การสอนโดยการทำให้ดู และการสอนโดยมีมีความสุขให้ดูคือครูมีภาระเป็นอยู่อย่างถูกต้องให้ศิษย์ดู

องค์ประกอบเกี่ยวกับการสอนตัวอย่างเช่น

1. สอนเท่าที่ควรจะสอน
2. สอนอย่างชัดเจน
3. สอนมีเหตุผลอยู่ในตัว
4. สอนขณะนำใจผู้ฟังมีคำอธิบายที่ทำให้หมดแ่งที่จะคิดค้านหรือโต้แย้ง
5. สอนชนิดที่ทำให้เกิดความรำเริง
6. สอนให้ผู้ฟังเกิดความกล้าในการที่จะปฏิบัติตาม

พระราชวรมุณี อธิบายไว้ว่า "การศึกษา เริ่มต้นจากเมื่อคนเริ่มคิด การทำให้คนรู้จักคิด หรือคิดเอง จำเป็นสำหรับการที่จะมีการศึกษาท่านจึงเสนอวิธีคิดตามทีพระพุทธเจ้าแนะนำไว้เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริงตรงตามสภาวะแท้ ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกตรัสสมาธิภูมิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังขธรรม

2. โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่าง ๆ เน้นที่การสกัดหรือขมต้นหา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกตรัสสมาธิภูมิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับจริยธรรม"²⁶⁵

²⁶⁵พระราชวรมุณี, "ความคิด : แหล่งสำคัญของการศึกษา," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 56-57.

วิธีคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ พระราชมุนีได้เสนอไว้ 10 วิธี ได้แก่

1. วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย

คือการพิจารณาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้รู้จักสภาวะตามที่มันเป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไข ด้วยการสืบสาวหาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา จะเรียกว่าวิธีคิดแบบอหิทัปัจจยตา หรือแบบปัจจยการก็ได้ ในทางปฏิบัติแยกได้ 2 อย่างคือ

ก. คิดแบบปัจจยสัมพันธ์ คือเมื่อพบปรากฏการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด ก็มองหิ้งย้อนและชักโยงออกไปถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งหลายที่เข้ามาสัมพันธ์นั้น ก่อให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ขึ้น

ข. คิดแบบสอบสวน หรือตั้งคำถามเมื่อประสบพบเห็นสิ่งใด ๆ ที่ควรพิจารณา ก็คอยตั้งคำถามแก่ตนว่า ทำไม เพราะอะไร แล้วคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัยต่อไป

2. วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา

เป็นวิธีคิดที่มุ่งเพื่อเข้าใจเนื้อหาสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะของมัน สิ่งทั้งหลายหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้น เกิดจากส่วนประกอบย่อย ๆ มาประมวลกันเข้า เมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ได้แล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้นได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้

3. วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา

คือมองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย อยากรู้เข้าใจธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันเป็น สิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมกัน จึงจะต้องเป็นไปอย่างนั้น กล่าวคือ การที่มันเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไปไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงอยู่ตลอดไป ขึ้นต่อเหตุปัจจัยของมัน วิธีคิดที่ถูกต้อง ต้องดำเนินไปให้ครบ 2 ขั้นตอน คือ

ก. ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจ วางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา เช่น เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่น่าปรารถนาขึ้น เราจะต้องมองตามความเป็นจริง ไม่มองตามความอยากของเรา เช่นอยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้

ข. ขั้นที่สอง แก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติ
 คอลิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา
 คือรูว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปอย่างไรก็ยอมเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย
 ไม่ขึ้นต่อความอยากของเราหรือของใคร ๆ เมื่อเราต้องการให้มันเป็นอย่างไร
 ก็ต้องทำให้เหตุปัจจัยให้ได้เป็นอย่างนั้น ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็น มันก็ไม่เป็น

4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสัจ

เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมคานั้นเอง คือ
 เมื่อเข้าใจคติธรรมคาของสิ่งทั้งหลาย วางใจได้ ตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุ
 ปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามแบบอริยสัจนี้ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดรู้ทุกข์ คือแจกแจงแกลงปัญหา ทำความเข้าใจ
 ปัญหา สภาพและขอบเขตของปัญหา สภาพสิ่งที่เป็นปัญหา ให้เข้าใจชัดเจนว่าเป็น
 อะไร คืออะไร เป็นที่ตรงไหน (ทุกข์)

ขั้นที่ 2 สืบสวนเหตุแห่งทุกข์ที่ถึงจะละ คือวิเคราะห์ค้นหาเหตุ
 หรือต้นตอของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไข กำจัด หรือทำให้หมดสิ้นไป (สมุทัย)

ขั้นที่ 3 เล็งหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ ที่จะทำให้สำเร็จ คือเล็ง
 เห็นชัดเจนถึงภาวะปราศจากปัญหา ซึ่งมุ่งหมายว่า คืออะไร เป็นไปได้จริงหรือไม่
 เป็นไปได้ได้อย่างไร มีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไป หรือตัว
 กระบวนการของการแก้ปัญหา ก่อนที่จะวางรายละเอียดและกลวิธีปลีกย่อยในขั้น
 ดำเนินการ (นิโรธ)

ขั้นที่ 4 จัดวางวิธีการดับทุกข์ ซึ่งจะต้องปฏิบัติ คือ เมื่อมีความ
 ชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปแล้ว ก็กำหนดวางวิธีการ แผนการและ
 รายการสิ่งที่จะต้องทำในการที่จะแก้ไข กำจัดสาเหตุของปัญหาให้สำเร็จ เพื่อเตรียม
 การลงมือแก้ไขปัญหาคือไป (มรรค)

5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือการลงมือทำ คือการที่จะปฏิบัติกิจ
 กระทำการต่าง ๆ โดยรู้เข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้น ๆ

จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้การปฏิบัติได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็นปฏิบัติที่เคลื่อนไหวคลาดเคลื่อนลอยงมงาย

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก

คือมองให้ครบทั้งข้อดีและข้อเสีย และทางแก้ไข ทางออกให้หลุดพ้นจากข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการศึกษาและยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกมุม เพื่อปฏิบัติสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ได้พอเหมาะไม่ผิดพลาด วิธีคิดแบบนี้พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม

หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธวนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสัจกัหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับกรบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี ซึ่งมีประโยชน์คุณค่าแก่เรา 2 ประเภทตามชนิดของความต้องการ คือ

ก. คุณค่าแท้ หมายถึงประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายในแง่ความที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตน เพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า

ข. คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกันให้แกสิ่งนั้น ๆ เพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนา โดยอาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

8. วิธีคิดแบบดูบายปลูกเร้าคุณธรรม

หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสัจกักันหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้น ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลภียะ

หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้มีว่า ประสบการณ์ คือสิ่งที่ได้ประสบ หรือได้รับรู้อย่างเดียวกับบุคคลที่ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่ง ไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้าง แนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของ จิต คือสังขารที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ โดยเหตุผลดังกล่าว การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เกินไปในทางที่ถึงงามและเป็นประโยชน์ เรียกว่าวิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม มีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิด และการกระทำที่ถึงงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ถึงงามให้แก่จิตใจ

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน

หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมความเป็นอารมณ์ความจริง วิธีคิดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิธีคิดแบบที่ 8 เป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน อนาคต

คำว่า ปัจจุบัน หมายถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้น ๆ เป็นสำคัญ

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท

แปลว่า การแยกแยะ พูดจำแนกหรือพุดแจกแจง หรือแถลงความแบบวิเคราะห์ หมายถึงการมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกแง่ทุกด้าน วิธีคิดจำแนกแบบวิภาษวาทนี้ ทำให้การคิดและวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ ชัดเจน ตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เพาะความจริง พอดีกับความจริง ความคิดแบบนี้มีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมด²⁶⁶

ในเมื่อการศึกษาเริ่มต้นจากเมื่อคนเริ่มคิด วิธีสอนจึงควรจะได้ประยุกต์จากวิธีคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการดังกล่าวแล้ว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับวิชาเรียน ตลอดจนเหมาะสมกับระดับชั้นเรียน

²⁶⁶ พระราชวรมุนี, "ความคิด : แหล่งสำคัญของการศึกษา," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 60-70.

พระโสมนศนารถ อธิบายถึงวิธีสอนไว้ว่า "ให้ตรวจสอบศึกษาภูมิหลังผู้เรียนก่อนเพื่อนำเนื้อหาและวิธีสอนไปใช้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม วิธีสอนให้เป็นไปในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน จะใช้วิธีใดก็ได้ตามลักษณะภูมิหลังของผู้เรียน"²⁶⁷ ในเรื่ององค์ประกอบในการแสดงการสอน ท่านได้อธิบายเพิ่มว่า

1. สอนจากวัตถุประสงค์ไปหานามธรรม จากายไปหายาก
  2. มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง
  3. ทรงมีคำสอนเป็นอัครรย ผู้ศึกษาปฏิบัติจะได้รับผล ตามสมควร
- แก่การประพฤติปฏิบัติ²⁶⁸

หลักการสอนจากหลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เช่น

1. สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง
2. กล่าวธรรมสั้น ๆ ในกรณีผู้ฟังอยู่ในสภาพพร้อมที่จะฟัง
3. ประทานหลักคำสอน ในลักษณะเจาะจงบุคคล
4. เน้นบ่อย ๆ ชี้แจงซ้ำจนนักเรียนนำไปปฏิบัติตาม
5. สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
6. ธรรมเทศนาให้เป็นเรื่องยาวพอสมควร

หลักการสอนทั้ง 6 วิธีข้างต้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีหลักในการแสดงธรรมหรือว่าอาการในการสอนธรรม 3 ประการคือ

1. ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ เห็นจริงในสิ่งที่เขาควรรู้ควรเห็น คือใครมีพื้นฐานทางสติปัญญาความสามารถและความจำเป็นที่จะรู้เรื่องอะไร พระองค์ก็จะทรงแสดงในเรื่องนั้นแก่เขา
2. ทรงแสดงมีเหตุ ที่ผู้ฟังเมื่อพิจารณาตามไป กำหนดคิดตามไป จะเกิดความเห็นจริงตามนั้นได้

²⁶⁷ สัมภาษณ์ พระโสมนศนารถ, 15 กันยายน 2529.

²⁶⁸ พระโสมนศนารถ, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, หน้า 26-30.

3. ทรงแสดงธรรมเป็นอัครรย คือใครก็ตามเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแสดงไว้อย่างไรก็ตาม ผลจะเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้น ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

ในการสอนนั้น ทรงมีหลักการสอนดังกล่าวแล้ว คือ มุ่งไปที่คนนั้น ๆ จะได้รับประโยชน์ สามารถแก้แค้นและอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ฟัง ธรรมที่พระองค์นำมาสอนจึงมีน้อย อุปมาเหมือนใบไม้ในป่ากับใบไม้ในฝ่ามือ คือที่ทรงรู้แน่มากเหมือนใบไม้ในป่า แต่ที่ทรงนำมาสอนนั้นเหมือนใบไม้ในกำมือเท่านั้น²⁶⁹

ที่น่าสนใจในการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ที่แสดงถึงการสอนที่มีอยู่ตลอดเวลา พระโสภณคณาภรณ์ เขียนไว้ว่า "งานการสอนธรรม ประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่แก้แค้นแก่คนและอำนวยความสะดวกเป็นความสุขดังกล่าวแล้วจึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่า พุทธกิจในแต่ละวัน เพื่อบำเพ็ญจริยา 3 ประการของพระองค์ให้สมบูรณ์

-ในเวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

-ในเวลาเย็น ทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

-ในเวลาค่ำ ทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

-ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก ที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดงแล้วได้รับผลตามสมควร แก่อุบาสิกอุบาสิกาผู้มีของคณนั้น

จะเห็นได้ว่าการแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลในการแสดงธรรมทุกครั้ง"²⁷⁰

²⁶⁹ พระโสภณคณาภรณ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, 2529) หน้า 46-47.

²⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-48.

สุนทร ณ รั้งมี กล่าวว่า "วิธีสอนตามแนวพุทธปรัชญาให้ใช้วิธีสอนแบบ อริยสัจ 4 ชั้นของอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การสอนให้ได้นั้นจัด เป็นศิลปอย่างหนึ่ง"²⁷¹

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า "การเรียนการสอนไม่มุ่งวิชาการมาก มุ่งฝึก อบรมบ่มนิสัยทางอารมณ์"²⁷² แสดงถึงว่าวิธีสอนจะเป็นวิถีใดก็ได้

วิจิตร เกศวิสิษฐ์ กล่าวว่า "วิธีสอนไม่จำกัด แต่ควรเน้นจริยศาสตร์ เสมอ"²⁷³

ัญจน อินทรกำแหง กล่าวว่า "วิธีสอนที่ดี คือ การสอนด้วยการปฏิบัติ"²⁷⁴

วศิน อินทสระ กล่าวว่า พระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายในการสอน ดังรวบรวมไว้ดังนี้

1. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังทรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงสอนเพื่อให้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลให้ผู้ฟังพอทรงตามให้เห็นด้วยตนเอง
3. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดง ธรรม มีคุณเป็นอัสจรรยสามารถ ยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้ผลรับตามสมควรแก่กำลังแห่ง การปฏิบัติของตน ๆ

วิธีสอนที่ทรงสอนไว้มีมาก จึงขอนำเสนอไว้ 5 วิธี ได้แก่

1. พระพุทธเจ้าทรงสอนโดยวิธีเอกังสลักษณะ คือทรงแสดงยืนยัน ไปข้างเดียว

²⁷¹สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

²⁷²สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

²⁷³สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

²⁷⁴สัมภาษณ์ ัญจน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

2. ทรงสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะ คือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน หรือตอบคำถามเป็นคำตอบหรือคำสอนที่มีเงื่อนไข

3. ทรงสอนโดยวิธีปฏิบัติญาณลักษณะ คือ ทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน

4. ทรงสอนโดยรูปนลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ ไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ทรงตอบเรื่องนั้น เพราะทรงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ หรือยังไม่ถึงเวลาที่จะรู้

5. ทรงสอนโดยอุปมาลักษณะ ทรงสอนแบบเปรียบเทียบ²⁷⁵

ลีลาที่ทรงใช้ในการสอน วสัน อินทสระ อธิบายไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ 3 วิธี

1. ทรงสอนอย่างละมุนละม่อม

2. ทรงสอนอย่างเข้มงวดรุนแรง

3. ทรงสอนอย่างขอร้องวิงวอน ค่อย ๆ เรียนรู้ทีละเล็กทีละน้อย

ให้เหมาะสมกับผู้เรียน²⁷⁶

ประสาร ทองภักดี ให้ทัศนะในเรื่องหลักการสอนของพระพุทธเจ้าว่ามี 3 ประการคือ

1. สอนเท่าที่ควรจะรู้ โดยคำนึงถึงบุคคลที่จะสอน โดยจัดหลักกรรมไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น สอนฆราวาส นักศึกษา

2. สอนอย่างมีเหตุผล แสดงว่า ผลทั้งหลายต้องมีเหตุทั้งนั้น

3. สอนอย่างรับรองผล ผู้ปฏิบัติตามคำสอน ผู้นั้นต้องได้บรรลุผลที่ต้องการ โดยต้องรู้จักเลือกคำสอนมาปฏิบัติให้ถูกเรื่องของตน และเหมาะสมกับฐานะ

²⁷⁵วสัน อินทสระ, "พุทธวิธีในการสอน," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2, หน้า 15-24.

²⁷⁶สัมภามณ วสัน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

จึงจะหลุดพ้นความยากลำบาก²⁷⁷

พุทธวิธีในพุทธวิธีสอน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

- ก. อิทธิปฏิหารีย์ วิธีสอนโดยใช้อิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ประกอบหรือ
พุทธวิธีเชิงรุก
- ข. อาเทศนาปฏิหารีย์วิธีสอนโดยใช้จิตวิทยา คักใจ หายใจได้
- ค. อนุสาสน์ปฏิหารีย์ วิธีสอนที่ใช้วิธีเทศนาสั่งสอนด้วยชั้นเชิง

ต่าง ๆ²⁷⁸

ประสาร ทองภักดี ได้อธิบายถึงพุทธวิธีสอน ว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. ศิลปวิธี หมายถึงการสอนที่ทำให้ผู้ฟังได้รับรส 4 ประการ ได้แก่
  - ให้ผู้ฟังเห็นจริงด้วยใจ เหมือนตาเห็น
  - ให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม
  - ใ้เราใจผู้ฟังให้อยากคิดอยากทำตามที่สอน
  - ให้ผู้ฟังยอมเชื่อ ยอมรับทำ รับผิดชอบต่อด้วยความเต็มใจ
2. กลวิธีสอนมี 9 ลักษณะ คือ
  - รู้จักบุคคลที่จะสอน
  - เลือกธรรมะสอนให้เหมาะกับบุคคล
  - สอนจากรูปธรรมให้เหมาะกับบุคคล
  - สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่าย ไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก
  - สอนจากสิ่งที่รู้อยู่แล้ว ไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้
  - สอนด้วยการเปรียบเทียบหรือช่วยอุปมาอุปไมย
  - สอนด้วยอุปกรรม - ใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรรม
    - ใช้ภาพนิมิตรเหมือนฉายภาพยนตร์
    - ใช้วิธีให้ทดลองด้วยตนเอง

²⁷⁷ ประสาร ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า (กรุงเทพมหานคร: ตำรงการพิมพ์, 2520), หน้า 12-19.

²⁷⁸ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

- สอนด้วยการทำตัวอย่างให้ดู
- สอนด้วยการปูจนาวิสัย (ตามปัญหา)²⁷⁹

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้เสนอวิธีสอนของพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

1. สันตัสสนา แสดงกรรมชั่วที่ควรละ และกรรมดีที่ควรประกอบ ให้ผู้ฟังเห็นด้วยดี คึงกระทำในที่เฉพาะหน้า
2. สมาทปนา ชักชวนให้ผู้ฟังถือเอาด้วยดี ในสิ่งที่ควรเว้น และสิ่งที่ควรประพฤติ
3. สมุทเตชนา ให้ผู้ฟังกล่าวหาญขึ้นด้วยดี ในสิ่งที่ควรเว้นและสิ่งที่ควรประพฤติ
4. สัมปหังสนา ให้ผู้ฟังว่า เริงบันเทิงจิต เห็นคุณค่าของการละชั่ว ทำดี

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าอีกวิธีหนึ่งคือ สอนโดยวิธีวิสัยสนานัย ในเรื่องของเบญจขันธ์ ซึ่งสรุปชั้นของวิธีสอนแบบนี้ได้ 4 ชั้น คือ

1. สอนโดยการซักถามเรื่องขันธ์ 5 ไปทีละข้อให้ผู้เรียนตอบ
2. ชี้ทางให้ไตร่ตรองเหตุผลจนเห็นจริง
3. ให้พิจารณาจนเกิดปัญญา
4. สรุปแสดงผลแห่งปัญญาและความคิดนั้น²⁸⁰

นอกจากนี้แล้วยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า วิธีสอนให้เน้นการใช้ปัญญา ความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลใช้หลักเหตุผล วิธีสอนอาจเป็นแบบ กระบวนการปูจนา วิสัยสนา แบบเผชิญสถานการณ์ แบบวิธีแก้ปัญหาคตามพุทธวิธี แบบวิธีการเปรียบเทียบ แบบวิภาษวาท เป็นต้น²⁸¹

²⁷⁹ ประสาร ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า, หน้า 20-22.

²⁸⁰ สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, หน้า 13.

²⁸¹ สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

สุธีพ ปุณฺณานุกาพ ได้เขียนถึงการสอนของพระพุทธเจ้าว่า การสอนของพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น 3 อย่าง

1. ทรงสอนให้รู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจทรงตามให้เห็นจริงได้
3. ทรงสั่งสอนเป็นอสังขรยที่ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่ควร

ปฏิบัติ²⁸²

ข้อสังเกตในการสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งหลักการสอนออกเป็น 3 ประการ ได้แก่

1. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิบัติ หมายถึง การเปลี่ยนหลักการเดิมที่สอนกันมาทั้งหมดอย่างตรงกันข้าม เพื่อให้เข้าใจหลักที่แท้จริงทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น
2. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิรูป เป็นการสอนโดยวิธีดัดแปลงของเก่าที่ยังไม่ดีให้ดีขึ้น ให้ตรงกับหลักเหตุผลยิ่งขึ้น
3. ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่ ที่ยังไม่มีในที่อื่น แต่ก็เป็นที่ตามหลักสังขรยที่ทรงค้นพบ²⁸³

หลักการสอนดังกล่าวเป็นเรื่องที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมาก โดยครูผู้สอนทั้งยังเป็นการสร้างบรรยากาศในการสอน ผู้เรียนจะไม่เกิดเบื่อหน่ายในการเรียนและยังได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ อีกด้วย

สาโรช บัวศรี ได้เสนอวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์ โดยให้นำเอาวิธีคิดของมนุษย์ มาใช้เป็นวิธีสอนของมนุษย์เอง เพื่อให้เกิดการเข้าใจหรือการเรียนรู้ได้อย่างสะดวกโดยวิธีสอนแบบแก้ปัญห

²⁸² สุธีพ ปุณฺณานุกาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, 2528), หน้า 8.

²⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9.

การสอนแบบอริยสัจ 4 ซึ่งตรงกับวิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์
มีขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดปัญหา ซึ่งตรงกับขั้นทุกข์ในอริยสัจ
  2. การตั้งสมมุติฐาน ซึ่งตรงกับขั้นสมุทัยในอริยสัจ
  3. การทดลองและเก็บข้อมูล ตรงกับขั้นนิโรธในอริยสัจ
  4. การวิเคราะห์และสรุปผล ซึ่งตรงกับขั้นมรรคในอริยสัจ
- วิธีสอนนี้ใช้ได้กับวิธีสอนในทุกระดับการศึกษา²⁸⁴

การเรียนการสอนที่เอื้อต่อปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยม ตามทัศนะ
ของวีรบุรุษ วิเชียรโชติ กล่าวไว้ว่า การเรียนการสอนต้องเป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้
ผู้เรียนแสวงหาความรู้และความจริงทั้งทางโลกและทางธรรม ครูทำหน้าที่เป็นผู้แนะ
แนว และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพทั้งทางโลก
ทางธรรม ทั้งนี้โดยใช้กระบวนการสืบสวนสอบสวน

วิธีการแบบสืบสวนสอบสวน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนสามารถบรรลุ
ตรงเป้าหมายหรือเป้าประสงค์มี 5 ขั้นตอนคือ

1. สังกัปแนวทาง คือ การปูความรู้พื้นฐานและการสร้างแรงจูงใจ
ใฝ่รู้ให้กับผู้เรียน เพื่อใช้ประโยชน์ในการตั้งข้อปัญหาเมื่อเจอปัญหาในสถานการณ์
ต่าง ๆ
2. สังเกต คือ การสังเกตเปรียบเทียบจนเกิดปัญหาข้อจืด เป็นขั้น
ของการเรียนรู้สังกัป (ความคิดรวบยอด) ด้วยการวิเคราะห์
3. อธิบาย คือ การอธิบายสาเหตุของปัญหาข้อจืด เป็นขั้นที่เรียนรู้
หลักการในรูปของเหตุผลและทฤษฎี
4. ทำนายและทดลอง คือ การทำนายผลเมื่อแปรเหตุ เป็นการ
เรียนรู้วิธีแก้ปัญหามิใช่ในรูปของการตั้งสมมุติฐานเชิงทำนายและมีการทดลอง เพื่อทดสอบ
สมมุติฐาน

²⁸⁴สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน
ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 17-18.

5. ควบคุมและคิดสร้างสรรค์ คือ การควบคุมและสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมภายในคือจิตใจ ควบคุมด้วยจริยธรรมและศาสนาธรรม สิ่งแวดล้อมภายนอกควบคุมด้วยประยุทศวิทยาทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทาง คือความสุข ความเจริญทั้งทางโลกทางธรรมของบุคคลและสังคม

การเรียนการสอน อาศัยการถามตอบเป็นสื่อสำคัญในการแสวงหาความจริงเพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน ทั้ง 5 ชั้นดังกล่าว อิงหลักอริยสัจ 4 คือ

1. ชั้นสังกัปแนวทาง อิงหลักจริต 6 (พุทฺทจริต ศรัทธาจริต วิตถจริต ราคะจริต โทสจจริต โมหะจจริต) เป็นหลักที่พระพุทฺธองค์ทรงศึกษาพื้นภูมิหลังของผู้ศึกษาธรรมว่ามีจริตนิสัยหรือสันดานแห่งความรู้สึคนึกคิดเป็นอย่างไรก่อน แล้วจึงทรงเลือกสั่งสอนธรรมให้เหมาะกับจริตนิสัยนั้น ๆ

2. ชั้นสังเกต อิงหลักทุกข์ คือการสังเกตสภาพที่เป็นปัญหา จาว่าคืออะไร มีลักษณะ คุณสมบัติและธรรมชาติเป็นอย่างไร

3. ชั้นอธิบาย อิงหลักสมุทัย คือการอธิบายสาเหตุของปัญหาข้อจิต

4. ชั้นทำนายและทดลอง อิงหลักนิโรธ คือการทำนายผล เมื่อแก้ไขที่เหตุ ในลักษณะที่ว่า "ทุกข์ดับถ้าดับเหตุแห่งทุกข์"

5. ชั้นควบคุมและคิดสร้างสรรค์ อิงหลักมรรค คือการควบคุมและคิดสร้างสรรค์ด้วยการลงมือแก้ปัญหที่สาเหตุ²⁸⁵

แสง จันทรงาม กล่าวถึงการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ว่า พระพุทฺธเจ้าทรงใช้การสอน 3 แบบคือ

1. แบบอธิปาทินาหาริย การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ

2. แบบอาเทศนาปาทินาหาริย การสอนโดยวิธีดักใจ หรือรู้ใจผู้นอนใน

คานฤทธิ

²⁸⁵ วัชรพุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 38-40.

3. แบบอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการบรรยาย การพร่ำสอน
ให้รู้คิดรู้ถูก รู้วิธีช่วยตนเอง²⁸⁶

วิธีสอน ตามที่ทวงรัชฎ์ ศตะนาวิน²⁸⁷ กล่าวไว้ใน ตามรอยพระบรมครู
ว่าครั้งพุทธกาลวิธีสอนตามหลักวิชาครูนั้นมีอยู่แล้ว ดังตัวอย่างวิธีสอนของพระพุทธเจ้า
สรุปได้ดังนี้

1. สอนตามความแตกต่างพื้นฐานของบุคคลก่อนที่พระพุทธองค์จะโปรด
ผู้ใด พระองค์จะทรงตรวจพื้นฐานภูมิของผู้รับคำสอนทุกคนว่า อยู่ในลักษณะไหน เมื่ออยู่
ในลักษณะนั้นแล้วจะทรงสอนอย่างไร ทรงกับการศึกษาความแตกต่างของบุคคลใน
วิชาจิตวิทยาสมัยนี้ ตัวอย่างจะทรงสอนชาวบ้านผู้ครองเรือน พระองค์ยังไม่นำธรรมะ
ข้อสูง ๆ มาสอน จะทรงเริ่มต้นด้วยทาน คือการสละ การให้ เพื่อให้จิตสละกิเลส
ข้อต้นเสียก่อน ต่อไปทรงสอนเรื่องศีล คือข้อปฏิบัติของปกติชน ต่อไปถึงเรื่องสวรรค์
ซึ่งมีความสุขแต่ยังเจือด้วยความทุกข์ แล้วทรงสอนให้เห็นโทษของความทุกข์นั้น
ให้สละความสุขอันไม่แท้จริงนั้นเสีย แล้วจึงสอนอริยสัจ แต่ถ้าเป็นผู้เคยปฏิบัติมาแล้ว
อย่างเบญจวัคคีย์ทรงสอนอีกวิธีหนึ่งไม่ทรงสอนวิธีเดียวกัน

2. ทรงสอนจากสิ่งที่อยู่แล้วไปหาสิ่งที่ไม่รู้ ตัวอย่างทรงสอน
เบญจวัคคีย์ พระองค์ทรงสอนโดยทรงเริ่มด้วยสิ่งที่เบญจวัคคีย์เคยปฏิบัติมาแล้ว คือ
อศตกิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกานุโยค ทรงชี้ให้เห็นว่าไม่ใช่ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่
การบรรลุมรรคผล ทางจะปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนั้น คือทางสายกลางอย่างนี้เป็นต้น
(อศตกิลมถานุโยค - การประกอบตนให้ลำบากเปล่า คือ ความพยายามเพื่อบรรลุ
ผลที่หมายด้วยวิธีทรมาณตนเองเช่น การบำเพ็ญทบะต่าง ๆ ที่นิยมกันในหมู่นักบวช
อินเดียจำนวนมาก, กามสุขัลลิกานุโยค - การประกอบตนให้พัวพันหมกมุ่นอยู่ใน

²⁸⁶ แสง จันทร์งาม, "วิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตาม
แนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2, หน้า 30.

²⁸⁷ ทวงรัชฎ์ ศตะนาวิน, ตามรอยพระบรมครู, หน้า 33 - 37.

กามสุข เป็นที่สุดอย่างหนึ่ง ในบรรดาที่สุดสอง คือกามสุขชลิกันุโยค อัครกิลมณานุโยค)

3. สอนจากรูปไปทานาม คือจากสิ่งที่เห็นได้ไปสู่ที่เห็นไม่ได้ เพื่อให้ผู้เรียนได้คิดและเกิดจินตนาการด้วยตนเอง เช่นทรงสอนพระองค์หนึ่ง ซึ่งเกิดความเบื่อหน่ายต่อการปฏิบัติที่ไม่สำเร็จมรรคผล พระองค์ทรงแสดงให้เห็นภาพของดอกบัวที่บานแล้วค่อย ๆ เหี่ยว กลีบร่วงหล่นที่ละกลีบจะเหลือแต่เกสร เกสรโตเป็นเมล็ด เมล็ดโตแล้วแก่ร่วงหล่นไป เมื่อเห็นภาพนั้น พระรูปนั้นเกิดจินตนาการเห็นความแตกต่างความดับของสังขารซึ่งเป็นของไม่เที่ยง จิตหลุดพ้นจากเครื่องยึดเหนี่ยวจึงบรรลุอรหัตต์ (วิธีการของโสตทัศนศึกษา)

4. สอนโดยให้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ก็คือให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสความรู้เกิดจากการสัมผัส ตัวอย่างพระพุทธองค์ทรงสอนพระรูปหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติได้เพราะความโง่ของท่าน ท่านหมคอาลัยในเพศบรรพชิต คิดจะสึกพระพุทธองค์ทรงทราบ ตรัสให้หนึ่งเอามืออุบผ้าขาวที่สะอาดกลางแดดอยู่พักใหญ่ ๆ จนผ้าสกปรก ความสกปรกของผ้าทำให้พระรูปนั้นคิดว่า ใจคนเรานั้นเดิมบริสุทธิ์สะอาด เมื่อมีกิเลสเข้าไปเกาะจึงแปดเปื้อนเช่นเดียวกับผ้า จึงละวางความยึดถือเสียได้จนบรรลุอรหัตต์

5. สอนโดยมิให้ผู้รับการสอนรู้ตัว พระองค์ทรงสอนที่มณฑลพราหมณ์ แต่พระสารีบุตรได้ยินเข้าน้อมจิตไปตามคำสอนนั้นเลยสำเร็จพระอรหัตต์

6. สอนโดยทำตัวอย่างให้ดู เพื่อให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม พระองค์ทรงพยาบาลพระอาพาธด้วยโรคน้ำรังเกียจด้วยพระองค์เอง พระองค์เห็นเข้าต้องมาช่วย และทรงตั้งเป็นวินัยว่า เมื่อพระป่วยต้องช่วยกันรักษาพยาบาล เพราะต่างก็มีได้มีบิดามารดาและญาติพี่น้องแล้ว

7. ทรงสอนด้วยอุปกรณ์หรือของจริง มีภิกษุรูปหนึ่งหลงรักนางงามถึงกับฉันทไม่ได้ จำวัดไม่หลับเมื่อสครันนั้นตาย รับสั่งให้นำศพนั้นไปประมุขราคา ไม่มีใครประมุข ลคราคาค่าสุดท้ายยังไม่มีใครประมุข รูปที่สวายนั้นขึ้นพองเขียวช้ำ มีน้ำเหลืองไหลส่งกลิ่นเหม็น ภิกษุนั้นได้เห็นซากศพนั้น กลีบคิดกับเมื่อมีชีวิตอยู่ เป็นเหตุ

ให้พิจารณาในความไม่เที่ยงของร่างกาย จึงน้อมจิตเข้าไปสู่อารมณ์กัมมัฏฐาน
(วิธีฝึกอบรมจิต) พิจารณาเห็นสภาพความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ให้ความเห็นในเรื่องการจัดชั้นเรียนตามหลัก
พระพุทธศาสนา ดังนี้ คือ

1. สอนคนตามระดับสติปัญญา
2. สอนตามภูมิหลังของผู้เรียน
3. นิยมสอนนอกระบบชั้นเรียน เป็นการสอนตัวต่อตัวมากกว่าที่จะสอน
เป็นกลุ่มเป็นคณะ²⁸⁸

และวิธีสอนตามแนวพุทธศาสนานั้นให้คำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ

1. การสอน โดยใช้ระดับภาษาที่ต่างกันตามระดับสติปัญญา
ของผู้เรียน

2. การสอนโดยลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก
3. การสอนโดยเริ่มจากปัญหาที่ผู้เรียนกำลังสนใจ
4. การสอนโดยทดสอบเพื่อวัดคุณสมบัติของผู้เรียนก่อนสอน²⁸⁹

กิตติมา ปรีดีติลล ให้ทัศนะในเรื่องลักษณะการสอนในทางพระพุทธศาสนา
คือ

1. สอนให้รู้อย่างแท้จริงในสิ่งที่ควรรับรู้ควรเห็น
2. สอนอย่างมีหลักฐานอ้างอิง
3. สอนโดยให้ผู้ศึกษาสามารถตามได้ทัน²⁹⁰

²⁸⁸ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,
2519), หน้า 118.

²⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

²⁹⁰ กิตติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 138.

ส่วนที่เกี่ยวกับวิธีสอนที่ใช้ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่

1. สอนด้วยประสบการณ์ของตนเอง
2. สอนโดยวิธีสร้างปัญหาไปสู่เป้าหมาย
3. สอนให้มีหลักทัศนคติความดีถูกด้วยตนเอง
4. สอนด้วยวิธีอุปมา

และลักษณะเนื้อหาที่สอนของพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 9 ประเภท ซึ่งยังสามารถนำมาประยุกต์เป็นวิธีสอนได้ คือ

1. สอนในลักษณะที่เป็นความเรียง
2. สอนในลักษณะที่เป็นบทร้อยกรองและบทขับร้อง
3. สอนในลักษณะที่เป็นร้อยแก้ว
4. สอนในลักษณะที่เป็นภาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ แสดงถึงสภาพการณ์

ต่าง ๆ

5. สอนในลักษณะที่เป็นคติพจน์ คติเตือนใจ
6. สอนในลักษณะที่เป็นการบรรยายสรุปลงสู่หลักฐานอ้างอิงเป็นที่

เชื่อถือได้

7. สอนในลักษณะที่เป็นประเภทยกตัวอย่างประกอบหรือเล่านิทาน

มุ่งคติธรรม

8. สอนในลักษณะที่แสดงให้เห็นความแปลก ความอัศจรรย์อย่างไม่น่าเชื่อ

น่าเชื่อ

9. สอนในลักษณะที่ใช้วิธีตั้งปัญหา เพื่อเข้าถึงจุดหมายในระดับสูงที่

กำหนดไว้²⁹¹

²⁹¹ กติมา ปรีดีคิดล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 138-139.

จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนที่หลากหลาย อันสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการเรียนการสอน ลักษณะการสอนและวิธีสอนดังกล่าวจากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และเอกสารที่รวบรวมได้นั้น สามารถจัดเป็นหัวข้อหลัก ๆ ดังข้อสรุปเรื่องวิธีสอนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

วิธีสอนควรเน้นให้ผู้เรียนใช้โยนิโสมนสิการ รู้จักคิดในเชิงเหตุผล และในเชิงคุณธรรม ปฏิบัติได้ โดยเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน และเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละกรณี เช่น

- วิธีสอนแบบบรรยาย
- วิธีสอนแบบถาม-ตอบ
- วิธีสอนแบบปฏิบัติ
- วิธีสอนแบบเปรียบเทียบ
- วิธีสอนแบบอริยสัจ 4
- วิธีสอนแบบอภิปราย
- วิธีสอนแบบการสาธิต
- วิธีสอนแบบรายบุคคล
- วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน

โดยมีขั้นตอนการสอน ตัวอย่างเช่น

- ต้องรู้จักผู้เรียน
- สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง
- สอนจากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่รู้ไปยังสิ่งที่ไม่รู้ จากรูปธรรมไปหานามธรรม
- สอนอย่างมีเหตุผลให้ผู้เรียนรู้คุณค่าในสิ่งที่ตนได้เรียน
- ใช้อุปการณการสอน และมีหลักฐานอ้างอิงตามความเหมาะสมของเนื้อหาวิชาที่สอน
- เน้นทั้งวิชาการ และจริยศาสตร์ควบคู่กันไป
- ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์

ฯลฯ

หลักสูตร

หลักสูตร เป็นโครงการหรือแผนการที่จัดไว้ให้เด็กต้องศึกษาได้เรียนรู้วิชาในหลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาจะประกอบด้วยวิชาใดบ้างนั้น จากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ทัศนะไว้ ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร กล่าวว่า "การกำหนดหลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาให้อาหลักสูตรปัจจุบันมาเป็นหลัก แล้วเน้นจิตใจ ตั้งตัวชอบ"²⁹²

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า "หลักสูตรควรเน้นให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่เต็ม การศึกษาคควรจัดให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นไป เป็นโลกที่เต็มไปด้วยมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอาเปรียบผู้อื่น"²⁹³

พระราชวรมุนี²⁹⁴ ได้เสนอหลักธรรมที่จะนำมาใช้เป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนาที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาในหลักสูตร มีอยู่ 5 ข้อใหญ่ คือ

1. หลักอริยสัจ 4 (ทุกข สมุทัย นิโรธ มรรค)

หลักอริยสัจ 4 คือหลักที่แสดงถึงสภาพของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร พร้อมทั้งประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะสามารถหาได้จากชีวิตนี้ ให้มนุษย์จัดการกับปัญหาของมนุษย์ด้วยหลักการและสติปัญญาของมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวกับเรื่องอำนาจเห็นอรรถรรมชาติใด ๆ ทุกข คือปัญหาของมนุษย์เอง สมุทัย คือเหตุเกิดของทุกข นิโรธ คือความดับทุกข มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงปัญหาของมนุษย์ โดยมนุษย์เองทั้งสิ้น

²⁹²สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 เมษายน 2529.

²⁹³สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²⁹⁴พระราชวรมุนี, "พุทธธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญอันควรบรรจุไว้ในหลักสูตร," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 40-41.

2. หลักชั้น 5 หรือเบญจชั้น (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)

หลักเบญจชั้น คือหลักที่แสดงถึงภาวะของชีวิตว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้าแล้วมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สู้แต่ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะแปรเปลี่ยนไปอย่างไร ตามความสัมพันธ์แห่ง เหตุปัจจัย

3. หลักปฏิจสุมุขบาท (อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายณะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ)

หลักปฏิจสุมุขบาท คือหลักแห่งเหตุผล ที่แสดงกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ตามกระแสความสัมพันธ์ของ เหตุปัจจัย เหตุหมายถึงตัวการที่ทำให้สิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้น ปัจจัยหมายถึงสิ่งแวดล้อมที่ช่วยหนุนให้เกิดเมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้น มิใช่มีแต่เหตุอย่างเดียว ต้องมีปัจจัยด้วย ปัจจัยแวดล้อมนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ

4. หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)

หลักไตรลักษณ์ คือหลักที่มุ่งให้มนุษย์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หลักนี้กล่าวถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก

5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ไตรลักษณ์ โอวาทปาฏิโมกข์ มรรคมีองค์ 8)

หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือหลักมุ่งให้มนุษย์เว้นการหมกมุ่นมัวเมา และการทรมาณตัวเองให้ลำบาก โดยเว้นจากการประพฤติกี่ตั้งเกินไปหรือหย่อนเกินไป มรรคนั้นเป็นทางสายเดียว แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ส่วน ถ้าออกมาในรูปการอบรมก็เป็นไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายว่า "หลักสูตรที่จะนำมาศึกษากัน แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. เรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ประโยชน์ โทษของธรรมชาติเหล่านั้น
2. เรื่องที่เกี่ยวกับสังคมของมนุษย์ชาติ พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคม

3. เรื่องศีลธรรม จรรยา ศาสนา ซึ่งส่วนมากแล้วเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม"²⁹⁵

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายเพิ่มเติมในเรื่องหลักสูตรว่า "ตามแนวพุทธปรัชญาให้เริ่มจากจุดย่อย คือตัวเองก่อนให้เรียนรู้เรื่องของตนเองก่อน และต่อไปก็ให้รู้จักคนที่เกี่ยวข้องกับตนเอง พระพุทธองค์สอนให้คนเรามองโลกตามความเป็นจริง โดยมองว่าโลกเรามีคนอยู่ 2 ฝ่าย คือเรากับคนอื่น นอกจากคนอื่นคือเรา ท่านสอนไว้ 2 อย่าง เรียกว่า อคติประโยชน์ คือประโยชน์เพื่อตนเอง เรียนรู้ที่จะเป็นประโยชน์แก่กุลความสุขต่อตนเอง และปรหิตประโยชน์คือประโยชน์เพื่อที่แก่กุลต่อผู้อื่นเรื่อยไปจนถึงในสังคม ในประเทศชาติ

สรุปแล้วให้เรียนในเรื่องของ อริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย เหตุที่เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติทำให้เกิดสุข ให้ศึกษากันในเรื่องว่า ทำอย่างไรจึงจะให้คนได้รับความสุข ไม่มีปัญหา มาก ให้คนในสังคมมีพฤติกรรมด้านบวกเพิ่มขึ้น"²⁹⁶

วศิน อินทสระ กล่าวว่า "ในหลักสูตรวิชาทั่ว ๆ ไป ควรจะมีการสอน สอดแทรกธรรมในพุทธศาสนาให้ทุก ๆ วิชาอย่างมีเทคนิคเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง"²⁹⁷

ในความเห็นของ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ "เรื่องหลักสูตรไม่จำกัดเนื้อหา แต่อย่าให้ขาดจริยธรรม หรืออาจแทรกศีลธรรมในทุกวิชา เพื่อให้เด็กมีทั้งความรู้และความประพฤติ"²⁹⁸

²⁹⁵ พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, หน้า 17.

²⁹⁶ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

²⁹⁷ สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

²⁹⁸ สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวว่า "หลักสูตรควรคำนึงถึงความหมายของการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษา เนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน ครู นักเรียน ฯลฯ นำมาประยุกต์ว่าจะจัดอย่างไรให้เหมาะสม"²⁹⁹

ประสาร ทองภักดี ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "หลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ถือหลักความเหมาะสมกับผู้ศึกษาแต่ละคน โดยแบ่งสายการศึกษาออกเป็น 2 สาย คือ สายโลกิยะ กับสายโลกุตตระ

สายโลกิยะ เป็นสายที่มุ่งสอนให้คนดีในโลกนี้ จิตทั้งในการประกอบอาชีพ และจิตทั้งในเรื่องความประพฤติ ถ้าเราจะตรวจดูหลักธรรมของพระพุทธองค์แล้ว ก็จะเห็นได้ว่ามีธรรมอยู่มาก ที่จะสอนคนให้พ้นทุกข์ในโลกได้

สายโลกุตตระ เป็นสายที่มุ่งสอนคนด้วยธรรมะเบื้องสูง โดยมุ่งให้คนพ้นจากโลกตามทัศนะของพระพุทธเจ้า เห็นว่าโลกเต็มไปด้วยความทุกข์นานาประการ จึงมุ่งให้พ้นจากความทุกข์เหล่านี้"³⁰⁰

วิทย์ วิศทเวทย์ มีความเห็นว่า "หลักสูตรไม่ต้องให้แน่นด้วยเนื้อหาวิชาการอย่างในปัจจุบัน ควรมีวิชาศิลปะ การพลศึกษา การดนตรี เป็นวิชาที่ให้เด็กได้แสดงตัวเอง ไม่ใช่สอนให้คอยรับการปฏิบัติจากสิ่งภายนอกหรือสิ่งอื่น เช่น ความสุขจากการเล่นดนตรีเป็นความสุขที่เราให้กับตนเอง เป็นทางอ้อมที่จะทำให้คนมีวิถีชีวิตแบบพุทธ"³⁰¹

สุนทร ธีรังษี กล่าวว่า "หลักสูตรปัจจุบันนี้ก็พยายามให้ความรู้ทางศาสนาแก่เด็กอย่างมาก ครูผู้สอนสามารถแทรกความรู้ความคิดที่ดีในทุกวิชา โดยต้องถือว่าการสอนให้เยาวชนเป็นคนดีเป็นหน้าที่ของครูทุกคน ไม่ใช่เฉพาะแต่ครู

²⁹⁹ สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

³⁰⁰ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

³⁰¹ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

สอนจริยธรรมเท่านั้นที่ต้องรับผิดชอบ"³⁰²

บัญชา อินทรกำแหง กล่าวว่า "หลักสูตรควรบรรจุหัวใจพระพุทธศาสนา อันเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาลงไปหลักสูตร แล้วเน้นการวัดผลที่มุ่งคุณูปการกรรม ของผู้เรียนเป็นสำคัญ สอนจริยธรรม ศีลธรรมทุกระดับชั้น และสอดแทรกในทุกวิชา"³⁰³

สาโรช บัวศรี อธิบายเรื่องหลักสูตรว่า "ในการศึกษาจะต้องศึกษา เรื่องชั้น 5 ให้รู้จักตนเอง มีความรู้พื้นฐานต่าง ๆ ศึกษาเรื่องของสังคมและสิ่งแวดล้อม ศึกษาเรื่องจริยธรรม ปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมและศีลธรรมอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง รู้จักประกอบความดี"³⁰⁴

หลักสูตรตามที่ วีรยุทธ วิเชียรโชติ และ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ³⁰⁵ อธิบายไว้ดังนี้ หลักสูตรคือ

1. การพัฒนาบุคลิกภาพและบทบาทในสังคม
2. การพัฒนาบทบาทและกระบวนการกลุ่ม
3. การพัฒนาวัฒนธรรมและสังคม
4. การศึกษาตลอดชีพเพื่อการพัฒนาสังคมอารยะประชาธิปไตย

องค์สำคัญของการศึกษาในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์คือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

³⁰² สัมภาษณ์ สุนทร ณ รังษี, 28 สิงหาคม 2529.

³⁰³ สัมภาษณ์ บัญชา อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

³⁰⁴ สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 16.

³⁰⁵ วีรยุทธ วิเชียรโชติ และ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, "หลักสูตรเพื่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมตามแนวพุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 8, หน้า 51.

ความหมายของศีลในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์น่าจะหมายถึง
จริยศึกษาและรวมถึงพลศึกษาคด้วย เพราะเป็นองค์ของการศึกษาที่พัฒนาทางจิตใจ
และทางร่างกายควบคู่กันไป เพื่อให้มีความเป็นปกติสำหรับการเป็นมนุษย์

ความหมายของสมาธิ ในที่นี้น่าจะหมายความรวมถึงการเจริญสมาธิ
ให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงการเจริญสมาธิด้วยการประกอบสมาธิพิ
ดงนั้นจุดเน้นของการฝึกสมาธิจึงสมควรจะอยู่ในสัมมาอาชีวศึกษา

ความหมายของปัญญา ในทางหลักสูตรโดยทั่วไป น่าจะหมายถึง
พุทธิศึกษาซึ่งเป็นส่วนที่เน้นการพัฒนาปัญญาของผู้เรียน

หลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ จะเป็นการสอนการเรียนรู้โดยอาศัยหลัก
อริยสัจ 4 และการเรียนการสอนแบบอารยวิถี ที่อิงหลักอริยสัจ 4

วีรยุทธ วิเชียรโชติ³⁰⁶ ให้ความเห็นในเรื่องหลักสูตรว่า ระบบหลักสูตร
เป็นระบบประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ หลักสูตรทั่วไป
จะอาศัยปรัชญาการศึกษาเป็นสูตรหลักในการจัดประสบการณ์ ในที่นี้มี 3 ภาค ได้แก่

หลักสูตรภาคปริยัติ คือ ภาคทฤษฎีและเหตุปัจจัยของหลักสูตรทั้งหมด

หลักสูตรภาคปฏิบัติ คือ ภาคลงมือประพฤติปฏิบัติ ในที่นี้เน้นการเรียน
การสอนด้วยการปฏิบัติจริง

หลักสูตรภาคปฏิเวธ คือ ภาคที่เป็นผลลัพธ์ซึ่งบรรลุเป้าหมายของ
หลักสูตรในระดับต่าง ๆ และเป็นภาคที่รวมการประเมินผลด้วย

---

³⁰⁶วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาระบบอารยนิยมตามแนว
พุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1, หน้า 35.

กิตติมา ปรีดีคิลก³⁰⁷ ให้ทัศนะในเรื่องเนื้อหาที่ควรบรรจุในหลักสูตร ดังนี้

1. ให้เข้าใจความจริงแท้อันสูงสุด สิ่งที่จะให้เรียนคือ ศึกษาเรื่อง ศิล สมาธิ และปัญญา
2. ให้เข้าใจหลักแห่งความสำเร็จ ได้แก่ อิทธิบาท 4 คือ นันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
3. ให้เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรค มรรค
4. ให้ช่วยสร้างให้เกิดความกล้าหาญ โดยใช้หลักธรรมเกี่ยวกับ ศรัทธา ศีล พหุสัจจะ (ความเป็นผู้ไคยน์ได้พึ่งมาก - พหุสัจ) วิริยัมภะ (ความเพียร) และปัญญา

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวไว้ว่า "ตามหลักพระพุทธศาสนาหลักสูตรควรมีลักษณะ

-ให้เลือกอย่างกว้างขวางในชั้นต้น ๆ

-บังคับให้แคบลงในชั้นสูง ๆ จนกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะคน"³⁰⁸

หลักสูตร ในทัศนะของ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร กล่าวไว้ว่า "จะต้องมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางศิลปศาสตร์ และวิชาชีพ และมีความยึดหยุ่นในตัวเอง พอสมควร ที่สำคัญที่สุดหลักสูตรจะต้องเน้นในเรื่องศีลธรรม"³⁰⁹

จะเห็นได้ว่าในส่วนใหญ่ได้ให้ความเห็นตรงกันว่าควรที่จะได้จัดแทรกหลักพุทธธรรมไปในหลักสูตรด้วยเพื่อให้เป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ คือ ผู้ศึกษามีความสามารถในด้านวิชาการ ตลอดจนมีความประพฤติดีด้วย ดังนั้นในแนวพุทธปรัชญา

³⁰⁷ กิตติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 138.

³⁰⁸ สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์, หน้า 117.

³⁰⁹ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามัยพื้นฐาน, หน้า 169-171.

หลักสูตรตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

หลักสูตร ประกอบด้วยวิชาศิลปศาสตร์ วิชาชีพ และศีลธรรม เน้นให้
ผู้เรียนมีความประพฤติดี มีจิตใจเป็นสุขควบคู่กับความรู้ด้านวิชาการ

ทางด้านศีลธรรมนั้น จัดเป็น 2 ลักษณะ คือ จัดเป็นวิชาพระพุทธ
ศาสนาโดยเฉพาะและจัดแทรกหลักศีลธรรมในทุกหมวดวิชาที่จัดสอน โดยให้เรียนรู้
ในเรื่องเกี่ยวกับ ไตรสิกขา อริยสัจ 4 หลักธรรมที่ช่วยแก้ปัญหาชีวิต เป็นต้น

ทางด้านศิลปศาสตร์จะเน้นให้แต่ละบุคคลได้แสดงออก เช่น
วิชาดนตรี ศิลปะ กีฬา คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ เป็นต้น

การวัดผลและการประเมินผล

การวัดผลและประเมินผล เป็นการรวบรวมลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออก
แล้วนำมาวิเคราะห์ ว่าได้บรรลุถึงเป้าหมาย ตามที่ต้องการมากน้อยเพียงใด ใน
การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาในความเห็นที่ได้รวบรวมไว้ การวัดผลและประเมินผลมี
ลักษณะดังนี้

พระโสภณคณาภรณ์ อธิบายว่า "การวัดผลต้องวัดด้วยตัวของเราเอง
ตรวจสอบใจตนเอง ไม่ใช่คนอื่นวัดให้ โดยตรวจสอบใจตนเองว่า ตั้งแต่ประพฤติก
ปฏิบัติมาเกิดปัญญาม้างหรือไม่เพียงใด โดยดูแนวว่าละชั่วประพฤติกที่มีจิตใจบริสุทธิ์
การศึกษาตามแนวพุทธ เน้นที่การเรียนรู้และปฏิบัติได้ไม่ใช่เรียนรู้แล้วสอบได้"³¹⁰

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่ "คงจะไม่ต้องสอบแบบที่ทำอยู่เพราะแข่งขันกับ
ผู้อื่น คนเราสติปัญญาไม่เท่ากัน วิธีวัดกับคนอื่นควรเลิก ไม่ต้องสอบอย่างในปัจจุบัน
และไม่วิตกกังวลกับวิชาการ ควรจะมีการเล่นิทานธรรมะให้ฟัง ทำอะไรที่ได้ผอน
คลายการแข่งชันทางวัตถุ เช่น กีฬา งานอดิเรก ฯลฯ โดยเอาตัวเราสู่โลก

³¹⁰สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

ภายนอก ไม่ใช่จากภายนอกเข้าหาตัวเรา ดังนั้นการประเมิณผล ใ้ห้ตัวของตัวเอง.
ตัวเอง³¹¹

ในความเห็นของ สุมณ อมรวิวัชณ์ "การวัดและประเมิณผลที่แท้จริง คือ การประเมิณตนเอง แล้ววิเคราะห์ปรับปรุงตนเอง การประเมิณโดยผู้อื่นเป็นเพียง ข้อมูลประกอบเท่านั้น"³¹²

รณฺจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า "การวัดและประเมิณผลให้ตนเอง เน้น การวัดพฤติกรรมแสดงออก ครู และผู้ปกครองควรให้ความร่วมมือประสานงาน ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน"³¹³

เย็นใจ เลาหวนิช กล่าวว่า "ผู้เรียนต้องประเมิณผลตนเอง ตามแนว พุทธศาสนา ก็คือ การเพียรพยายามทดสอบตัวเอง เพื่อเข้าใจตนเอง โดยไม่เข้าข้างตนเอง"³¹⁴

สุนทร ณ รั้งษ์ กล่าวว่า "การวัดผลและประเมิณผล ควรเน้นด้านปฏิบัติ รู้แล้วควรจะทำได้ รู้ดีแล้วควรประพฤติ ไม่ใช่รู้เฉย ๆ แล้วทำไม่ได้"³¹⁵

---

³¹¹สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

³¹²สัมภาษณ์ สุมณ อมรวิวัชณ์, 2 ตุลาคม 2529.

³¹³สัมภาษณ์ รณฺจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

³¹⁴เย็นใจ เลาหวนิช, "การวัดและประเมิณผลการศึกษาตามแนว พุทธศาสตร์," ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 5, หน้า 98.

³¹⁵สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งษ์, 28 สิงหาคม 2529.

วสิน อินทสระ ให้ความเห็นว่าเป็น "การวัดผลประเมินผลในแนวพุทธจะต้อง
วัดว่า

-เขาทำได้ตามที่เรียนรู้หรือไม่แล้วจึงประเมินออกมา

-วิธีวัดผลใช้หลาย ๆ วิธี ให้เหมาะสมกับวิชา วัดว่ามีคุณธรรมระดับ
ใด ละกิเลสได้หรือไม่อยู่ในระดับใด ละอะไรได้บ้าง ถ้าจะได้จริงก็ประเมินได้ว่าเขา
เป็นโสดาบันสำหรับคนทั่วไป วิธีการวัดผลไม่เที่ยงตรง จะทำให้ การประเมินผล
เสียไปด้วย

-คนเรามีอัชฌาศัย สติปัญญา พื้นฐาน ภูมิหลัง และความถนัดต่างกัน
แต่ให้มาเรียนเรื่องเดียวกัน ก็จะทำให้ได้ไม่เท่ากัน ฉะนั้นควรจะให้มีการวัดผล
ตามความถนัด ตามความสนใจของผู้เรียน"³¹⁶

การวัดผลและประเมินผลในความคิดเห็นของ ประสาร ทองภักดี กล่าวไว้
ว่า "การวัดผลตามหลักพระพุทธเจ้า ทรงกำหนดให้วัดด้วยตนเอง ไม่ต้องให้คนอื่น
วัด จะประเมินได้เมื่อผู้เรียนละสังโยชน์ 10 ได้

สังโยชน์ 10 เป็นกิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ คือ

1. ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน
2. ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจ ในปฏิบัติ เครื่องดำเนินของตน
3. ความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คัจฉะเข้าใจว่ามีไฉนด้วยศีลหรือพรทอย่าง

นั้นอย่างนี้

4. ความกำหนดด้วยกิเลสตาม
5. ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ
6. ความติดใจในรูปธรรม
7. ความติดใจในอรูปธรรม
8. ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่

³¹⁶สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

9. ความคิดฟุ้ง เช่น นึกอะไรก็เพลินเกินกว่าเหตุ
 10. ความเขลาอันเหตุไม่จริง"³¹⁷

จะเห็นว่า ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ผู้เรียนควรเป็นผู้วัดและประเมินตนเอง เน้นการปฏิบัติได้เพื่อให้บรรลุผลที่ดี ข้อสรุปเรื่องการวัดผลและประเมินผลตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีดังนี้

ผู้เรียนมีความรับผิดชอบที่จะต้องวัดและประเมินผลตนเอง นอกเหนือจากการวัดและประเมินผล โดยผู้สอนและความร่วมมือจากผู้อื่น โดยเน้นการปฏิบัติได้ และประพฤติกคนเป็นคนดีเป็นสำคัญ

ตอนที่ 3

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาผลงานวิจัยต่าง ๆ เท่าที่ผ่านมายังไม่ปรากฏว่า มีงานวิจัยใดที่ศึกษาโดยตรงในเรื่องการสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับส่ววัดพุทธปรัชญาการศึกษา อย่างไรก็ตาม พบว่า พอดีมีงานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่บ้าง คือ งานวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และงานวิจัยแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับตัวแปรสถานการณ์ส่วนบุคคล ดังจะเสนอต่อไปนี้

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ทำการวิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" ผลการวิจัยสรุปว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือทุกขจุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นอุปกรณ์เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ทั้งในแง่โลก และในแง่ของศาสนา ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่อื่น ๆ อาจนำมาอธิบายในแง่ของการศึกษา เช่น ในแง่กฎของกรรม หมายถึงความก้าวหน้า หรือความเสื่อมทางการศึกษาขึ้นอยู่กับตนเอง ในแง่ปัจจุสมุปปบาท หมายถึงธรรมชาติสัมพัทธ์ของมนุษย์ ต้องพิจารณา

³¹⁷ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในแง่ไตรลักษณ์ หมายถึงธรรมชาติที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการศึกษา เป็นต้น ความรู้พื้นฐานทางจิตวิทยาการศึกษาของพระพุทธศาสนา มีอยู่ในเรื่องชั้นที่ 5 ในแง่ของการศึกษา ญาณวิทยาจะช่วยปูแนวทางในเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตร การเรียน และการสอน การวิเคราะห์ความรู้ของพุทธปรัชญา ในแง่นี้ปรากฏผลคือ แบ่งหลักสูตรได้เป็นสองระดับคือ ระดับฆราวาส (Secular) และระดับศาสนา (Religious) ส่วนใหญ่พุทธปรัชญาไม่มีข้อขัดแย้งในเรื่องหลักสูตร วิธีการเรียนและการสอนในปัจจุบัน แต่สิ่งที่พุทธปรัชญาเน้นมากที่สุด คือ จริยจะต้องคู่กับวิทยาการในหลักสูตร และเพราะเป็นจริยะนี้เอง พุทธปรัชญาจึงเห็นว่าบทบาทของครูมีความสำคัญมากในการสอน และเป็นตัวอย่างของศิษย์

การวิเคราะห์ ism ในแง่ต่าง ๆ ของปรัชญาการศึกษาปัจจุบัน ปรากฏผลว่า พุทธปรัชญาไม่อาจยอมรับ ism ใดได้อย่างเต็มภาคภูมิในการจัดการศึกษา พุทธปรัชญาอาจยอมรับวิธีการและความคิดอื่น ๆ ในบางแง่ที่ไม่ขัดแย้งกับความคิดพื้นฐานของตนได้ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ก็จะเป็นไปตามหลัก วิเคราะห์ (analysis) เป็นการเลือกคิดตามหลักเหตุผล และความเป็นจริง

ผู้สำเร็จตามหลักสูตร เป็นบุคคลในอุดมคติของปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นบัณฑิตมีคุณสมบัติ คือ ต้องเป็นผู้สั่งสมความรู้ (พหุสุต) มีจริยที่เหมาะสมและถูกต้องทั้งในการคิด การพูด และการกระทำ มีการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม และมีทัศนคติเป็นประชาธิปไตย³¹⁸

บาร์บารา เอ. แคมป์เบล (Barbara A. Campbell) ได้พยายามศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเชิงปรัชญาของครูในโรงเรียนแบบเปิด (Open Schools) กับโรงเรียนแบบเก่า (Traditional Schools) โดยเขาใช้เครื่องมือวัดปรัชญาการศึกษา ซึ่งสร้างโดย คอลวิน รอสส์ (Colvin Ross)

³¹⁸ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท", หนานพคัถยอ.

มาใช้ในการวิจัยของเขาจากการวิจัยพบว่า ครูชายในโรงเรียนแบบเปิดมีความแตกต่างในด้านความเชื่อมากกว่าครูชายในโรงเรียนแบบเก่า แต่สำหรับครูหญิงในโรงเรียนแบบเปิดมีความแตกต่างในด้านความเชื่อทางปรัชญาจากครูหญิงในโรงเรียนแบบเก่าเพียงเล็กน้อย³¹⁹

จิมมี่ เลวิส บรอก (Jimmy Lewis Brock) ในงานวิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาความเชื่อทางปรัชญาของครูวิทยาศาสตร์และครูที่ไม่ใช่ครูวิทยาศาสตร์ โดยใช้เครื่องมือสำรวจความเชื่อทางปรัชญาการศึกษา ซึ่งสร้างโดย เอมีส (Ames) มาใช้ในงานวิจัยของเขา มีจุดมุ่งที่จะหาคำตอบ 10 ประการด้วยกัน ด้านตัวแปรเกี่ยวกับเพศ เขาต้องการที่จะศึกษาว่ามีความแตกต่างในด้านปรัชญาระหว่างครูวิทยาศาสตร์หญิง และครูวิทยาศาสตร์ชายหรือไม่ ในประเด็นนี้เขาพบว่า ครูวิทยาศาสตร์ชายและหญิงไม่มีความแตกต่างในด้านปรัชญา และยังพบอีกว่า ครูวิทยาศาสตร์ที่มีอายุน้อยมีลักษณะอัตถิภาวนิยมมากกว่าครูวิทยาศาสตร์ที่มีอายุมาก แต่ในขณะเดียวกัน ครูที่ไม่ใช่ครูวิทยาศาสตร์ตัวแปรด้านอายุไม่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางปรัชญาของครู³²⁰

---

³¹⁹ Barbara A. Campbell, "A Comparison of the Philosophic Beliefs of Teachers in Open Space Schools with teachers in Traditional Schools," Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 34(May 1974): 6861-6862-A.

³²⁰ Jimmy Lewis Brock, "A Survey and Analysis of the Philosophies of North Carolina Secondary Science Teachers During The 1971-1972 School Year," Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 34(January 1974): 4022-4023:A.

บราวน์ (Brown) ได้ทำการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิ
 พัฒนาการนิยม ประเพณีนิยม ศรัทธานิยม และความสอดคล้องของแนวคิดทาง
 ปรัชญาของครูมัธยมศึกษาและประถมศึกษาในเขตเมือง งานวิจัยนี้สนใจที่จะวิเคราะห์
 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางด้านการสอนแบบพัฒนาการนิยมและประเพณีนิยม
 แนวความคิดเชิงปรัชญาส่วนบุคคล และระดับของความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้าน
 ความเปิด (Openness) หรือความปิด (Closeness) ของระบบความเชื่อ
 ประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยครู 70 คน ซึ่งอาสาสมัครเข้าร่วมในการ
 วิจัย จำแนกครูเหล่านี้ออกเป็น 4 กลุ่ม คือครูภาษาอังกฤษระดับมัธยมศึกษา ครู
 วิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา
 และครูระดับประถมศึกษา แต่ละคนจะได้ตอบแบบสอบถามคนละ 3 ชุด ได้แก่ แบบ
 ทดสอบความสอดคล้องของแนวคิดทางปรัชญาของฮัก (The Hug Philosophical
 Consistency Test) มาตรการสำหรับวัดแนวคิดลัทธิศรัทธานิยมของโรคิช
 (The Rokeach Dogmatism Scale) และมาตรการสำหรับวัดแนวคิดทางการ
 ศึกษาของเคอร์ลิงเจอร์ (Kerlinger Education Scale I) จากการศึกษา
 ครั้งนี้พบว่าในด้านความคิดทางปรัชญาของครูทั้ง 4 กลุ่ม มีความแตกต่างกันอย่างมี
 นัยสำคัญ³²¹

ดี ซี เบร่า (D.C. Brou) และซิสเตอร์ ซิตา (Sister Zita)
 ได้วิจัยแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาและทัศนคติที่มีต่อทฤษฎีการวัดผลที่ใช้อยู่ใน
 โรงเรียนคาทอลิก งานวิจัยนี้ได้กระทำกับครูประถมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก ใน
 เขตปกครองของคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก ในเมืองเซนต์หลุยส์ ข้อค้นพบประการ
 หนึ่งของเขาในตัวแปรอายุคือ เขาพบว่าแนวความคิดทางด้านการศึกษาศึกษาของ

321

Lewis Michael Brown, "Relationships between Progressivism, Traditionalism, Dogmatism, and Philosophical Consistency in Selected Urban Secondary and Elementary School Teachers, "Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 34(May 1974): 7096-7097 A.

บุคคลมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ และไม่มี ความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ระหว่างครูประถมศึกษานในโรงเรียนคาทอลิกที่มีระดับการศึกษาต่างกัน เมื่อทำการ วิเคราะห์ปรัชญาของครูประถมศึกษานในโรงเรียนคาทอลิกที่มีตำแหน่งต่างกัน เขา พบว่าครูเหล่านั้นไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านปรัชญาที่ครูยึดถืออยู่³²²

แกรี เรย์ ฟูลเลอร์ (Gary Ray Fuller) ได้ทำการวิจัยเชิง เปรียบเทียบปรัชญาของนักศึกษา ระดับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอเรกอน ผู้ซึ่งมี ประสบการณ์ในการเป็นครูอาชีพศึกษาและนักศึกษาฝึกหัดครูอาชีพศึกษา ณ มหาวิทยาลัย เคียวกัน โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า มาตรการวัดแนวคิดแบบสาร์ตนิยม พิพัฒนาการ นิยม (Essentialist - Progressive Scale) การวิจัยของฟูลเลอร์ มีจุด มุ่งหมายเพื่อจะ ศึกษาว่าครูที่มีประสบการณ์ในการเป็นครูอาชีพศึกษาแล้วกับนักศึกษา ฝึกหัดครูอาชีพศึกษามีพื้นฐานทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันหรือไม่และเพื่อจะ ศึกษา ว่า รายวิชาในด้านปรัชญาการศึกษาสามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมี นัยสำคัญในแนวคิดทางปรัชญาหรือไม่ สำหรับจุดมุ่งหมายในการศึกษาวิจัยประการ แรกของเขา ภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญ ในค่าเฉลี่ยของคะแนนความเชื่อทางปรัชญาระหว่างครูที่มีประสบการณ์ ทางการสอนอาชีพศึกษากับนักศึกษาครูอาชีพศึกษา³²³

³²² D.C. Brou, and Sister Zita, "Philosophical Stances. and Attitudes Toward the Theories of Educational Evaluation Evidenced in a Catholic School System, Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 37(October 1976), 2048-2049A.

³²³ Gary Ray Fuller, "A comparison of Philosophies of Oregon State University Graduates Who are Experienced Teachers of Vocational Education and Under graduate Vocational Teacher Trainees on an Essentialist-Progressive Scale at Oregon State University," Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 37(October 1976): 2120-A.

เอฟ เอส ซี สมิธ (F.S.C. Smith) และแมททิว แพททริก (Matthew Patrick) ได้วิจัยเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ผู้แนะแนว ครู และผู้บริหารการศึกษาในเมือง เซนต์หลุยส์ ตัวอย่างกลุ่มประชากรทั้งหมด 396 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจทางปรัชญาการศึกษาของ รอส (Ross Educational Philosophical Inventory) ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มบุคคลที่มีกลุ่มอายุแตกต่างกันมีแนวความคิดเชิงปรัชญาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ และในเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของนักแนะแนว ครู และผู้บริหารจากการวิจัยนี้พบว่า นักแนะแนว ครู และผู้บริหารมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ³²⁴

เบนนี่ ฟิลลิปส์ รีมส์ (Bennie Phillips Reams) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างแบบภาวะผู้นำและแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารการศึกษา วัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของการศึกษาในเรื่องนี้ของเขาก็คือ เขาต้องการศึกษาว่ามีความสัมพันธ์หรือไม่ระหว่างปรัชญาการศึกษาและตัวแปรในด้านลักษณะเชิงประชากร ได้แก่ อายุ ประสบการณ์ในการบริหารการศึกษา และจำนวนปีในการเข้ารับตำแหน่งในการบริหารการศึกษาในปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัยของเขาพบว่าปรัชญาการศึกษาด้วยตัวแปรต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจมีความสัมพันธ์กัน³²⁵

³²⁴ F.S.C. Smith and Matthew Patrick, "A Comparison of Philosophies of Education with in a Single School System Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 38(March 1978), 5327-5328 A.

³²⁵ Bennie Phillips Reams, "The Relationships between Education Managers' Leaderships Styles and Educational Philosophies," Dissertation Abstracts International : The Humanities and Social Sciences 41(April 1981): 4242-A.

สมพงษ์ สิงหะพล ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของ นักศึกษาวิทยาลัยครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษา และเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของนักศึกษาวิทยาลัยครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือชั้นปีสุดท้าย ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงและระดับปริญญาตรี ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือประเภทแบบสำรวจแบบกำหนดตัวเลือก ซึ่งผู้วิจัย สร้างขึ้นเอง เป็นแบบสำรวจปรัชญา 5 ลัทธิ คือสารัตถนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอภิดิถาวยนิยม งานวิจัยนี้พบว่านักศึกษาระดับประกาศนียบัตร วิชาการศึกษาระดับสูงและนักศึกษาระดับปริญญาตรีมีแนวคิดทางค่านปรัชญาการศึกษาที่ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .01³²⁶

อภิสสิริ ไชยคุงา ได้วิจัยเรื่อง "การเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญา การศึกษาระหว่างอาจารย์ นักศึกษา และครูประจำการที่เข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรมครูและบุคลากรทางการศึกษาประจำการในวิทยาลัยครูภาคเหนือ" งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดของบุคลากรทางการศึกษาเหล่านี้ โดยใช้เครื่องมือแบบ ประเมินค่า มีระดับการประเมิน 4 อันดับ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง งานวิจัยนี้ได้สนใจ นำเอาตัวแปรเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลเข้ามาในการเปรียบเทียบแนวคิดทาง ปรัชญาการศึกษาของบุคคลหลายด้านด้วยกันในค่านเพศ เขาพบว่า อาจารย์ชาย และอาจารย์หญิงมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 โดยที่อาจารย์ชายมีแนวคิดโน้มไปทางสารัตถนิยม พิพัฒนาการนิยมและปฏิรูปนิยม สูงกว่าอาจารย์หญิง แต่สำหรับนักศึกษาและครูประจำการที่มีเพศต่างกัน มีแนวคิด ทางปรัชญาการศึกษาไม่แตกต่างกัน และอาจารย์และครูประจำการที่มีอายุต่างกัน มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาไม่แตกต่างกัน แต่พบว่านักศึกษาที่มีอายุต่ำกว่า 21 ปี มีแนวคิดโน้มไปทางลัทธิอภิดิถาวยนิยมสูงกว่านักศึกษาที่มีอายุสูงกว่า 21 ปี ในค่าน

³²⁶สมพงษ์ สิงหะพล, "แนวคิดทางค่านปรัชญาการศึกษาวิทยาลัยครู ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการ ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523), หน้าบทคัดย่อ.

ประสบการณ์ในการทำงาน พบว่า อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า 10 ปี มีแนวคิดโน้มไปทางลัทธิปฏิรูปนิยม และอรรถิภาวนิยมสูงกว่าอาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานสูงกว่า 10 ปี นักศึกษาที่ไม่มีประสบการณ์ในการทำงาน และนักศึกษาที่มีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า 10 ปี มีแนวคิดโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยมและอรรถิภาวนิยมสูงกว่านักศึกษาที่มีประสบการณ์สูงกว่า 10 ปี และครูประจำการที่มีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า 10 ปี ในด้านสาขาวิชาพบว่า อาจารย์ที่สอนในสาขาต่างกันมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาต่างกัน³²⁷

เชาว์ พันชน้อย ได้วิจัยเรื่อง "แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครู" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นอาจารย์วิทยาลัยครูจำนวน 512 คน โดยใช้แบบสำรวจแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา 4 ลัทธิ ได้แก่ จิตนิยม สัจนิยม ปฏิบัตินิยม และอรรถิภาวนิยม ผลการวิจัยพบว่าแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครูโน้มไปทางปฏิบัตินิยมสูงสุด รองลงมาได้แก่ สัจนิยม อรรถิภาวนิยมและจิตนิยมตามลำดับ ในการเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาทั้ง 4 ลัทธิ ของอาจารย์วิทยาลัยครูกลุ่มต่าง ๆ จำแนกโดย เพศ อายุ คุณวุฒิ ประสบการณ์ในการทำงาน ตำแหน่งหน้าที่ และสาขาวิชาที่สอน พบว่า

อาจารย์วิทยาลัยครูกลุ่มต่าง ๆ จำแนกโดยเพศ อายุ คุณวุฒิ ประสบการณ์ในการทำงานและตำแหน่งหน้าที่ ต่างมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปในแต่ละลัทธิไม่แตกต่างกัน

³²⁷ อภัสสรีย์ ไชยคุนา, "การเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา ระหว่างอาจารย์ นักศึกษาและครูประจำการที่เข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรมครูและบุคลากรประจำการในกลุ่มวิทยาลัยครูภาคเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้าบทคัดย่อ.

อาจารย์วิทยาลัยครูที่สอนในสาขาวิชาต่างก็มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิจิตนิยมและปฏิบัตินิยมแตกต่างกัน แต่มีแนวคิดโน้มไปทางลัทธิปรัชญาอื่น ๆ อีก 2 ลัทธิ ได้แก่ สัจนิยมและอัตถิภาวนิยมไม่แตกต่างกัน³²⁸

งานวิจัยของ สุรินทร์ รักชาติ ได้วิจัยเรื่อง "การเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาระหว่างผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร จำนวน 370 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสำรวจความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาของผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษา โดยส่วนรวมนโน้มไปทางลัทธิพิพัตินาการนิยมสูงสุด เมื่อเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม พบว่ามีความเชื่อทางปรัชญาการศึกษา โดยส่วนรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในลัทธิสารัตถนิยม นิรันตรนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม ผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาที่อายุ เพศ และประสบการณ์การทำงานแตกต่างกันมีความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ³²⁹

มติ แก้วประสพ ได้วิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นอาจารย์วิทยาลัยครูทั้ง 2 แห่ง จำนวนทั้งสิ้น 484 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อสอบถามปรัชญาการศึกษา

³²⁸ เชาวน์ พันธน้อย, "แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครู" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้าบทคัดย่อ.

³²⁹ สุรินทร์ รักชาติ, "การเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษา ระหว่างผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529), หน้าบทคัดย่อ.

ศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครู 6 ลัทธิ ได้แก่ สวรรค์นิยม
 นิรันดรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อคติภาวนิยม และพุทธปรัชญาการศึกษา
 ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสห
 วิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา ระดับประถมศึกษา โดยส่วนรวม
 โน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยมสูงสุด ในระดับภาคและระดับชาติ เมื่อพิจารณาใน
 แต่ละด้านปรากฏว่าส่วนใหญ่โน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยมสูงสุดทั้งในระดับภาคและ
 ระดับชาติ และเมื่อเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์
 วิทยาลัยครูทั้ง 2 แห่ง พบว่า อาจารย์ที่มีอายุ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ในการ
 ทำงานแตกต่างกัน มีปรัชญาการศึกษาตามความต้องการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ³³⁰

ประภาพร อินทร์ตัน ได้วิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามความต้อ
 งการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนาและสหวิทยาลัยพุทธชินราช" โดย
 ใช้กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นอาจารย์วิทยาลัยครูทั้ง 2 แห่ง จำนวน 433 คน เครื่องมือ
 ที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อสอบถามปรัชญาการศึกษาตาม
 ความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครู 6 ลัทธิ ได้แก่ สวรรค์นิยม นิรันดรนิยม
 พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อคติภาวนิยม และพุทธปรัชญาการศึกษา ผลการ
 วิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัย
 ล้านนา และสหวิทยาลัยชินราช ระดับประถมศึกษา โน้มไปทางพิพัฒนาการนิยม เมื่อพิจารณา
 รวมทุกระดับการศึกษาพบว่า ในระดับภาค โน้มไปทางพิพัฒนาการนิยม ระดับชาติ โน้ม
 ไปทางพุทธปรัชญาการศึกษา และเมื่อเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาตามความต้องการ
 ของอาจารย์วิทยาลัยครูทั้ง 2 แห่ง พบว่า อาจารย์ที่มีความแตกต่างกันในด้านวุฒิ

³³⁰มติ แก้วประสพ, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์
 วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา" (วิทยานิพนธ์
 ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2530), หน้าบทคัดย่อ.

การศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน มีปรัชญาการศึกษาตามความต้องการต่างกัน
อย่างมีนัยสำคัญ³³¹

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้มีผู้ศึกษาไว้แล้ว สรุปได้ว่า แนวคิดทาง
ปรัชญาการศึกษาของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ อาจจะแตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกันได้ ทั้งนี้
ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมหรือประสบการณ์ คุณภาพของการคิด และความรู้สึกของบุคคล
แต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่าตัวแปรสถานภาพส่วนบุคคลมีอิทธิพลทำให้เกิดความ
แตกต่างทางแนวคิด เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของประชากรบางกลุ่ม แต่สำหรับ
ประชากรบางกลุ่มกลับไม่มีผลต่อความแตกต่างของแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแต่
อย่างใด และผลงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการสำรวจแนวคิดของผู้บริหาร และอาจารย์
ในระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดของ
ผู้บริหารและอาจารย์ในระดับประถมศึกษาประการหนึ่ง และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง
คือต้องการทราบว่าในปัจจุบันการเรียนการสอนมีแนวโน้มที่เป็นลักษณะสอดคล้องกับ
ข้อสรุปสารัตถะของปรัชญาการศึกษามากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะ
ทำการศึกษาแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับสารัตถะของปรัชญาการศึกษา เพื่อจะได้
ทราบว่า ครู-อาจารย์ ผู้บริหารในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร
มีแนวคิดและการปฏิบัติต่อเรื่องนี้อย่างไร และเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า
เพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอนต่อไป

---

³³¹ ประภาพร อินทร์ตัน, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของ
อาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนา และสหวิทยาลัยพุทธชินราช" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2530), หน้าบทคัดย่อ.